

TAGEM
AR-GE & İNOVASYON

**KANATLI HAYVANCILIK
SEKTÖR POLİTİKA BELGESİ
2018-2022**

TAGEM
AR-GE & İNOVASYON

KANATLI HAYVANCILIK SEKTÖR POLİTİKA BELGESİ 2018-2022

ANKARA - 2018

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR DİZİNİ	6
HAZIRLAYANLAR	7
YÖNETİCİ ÖZETİ	11
1.GİRİŞ	15
2. MEVCUT DURUM DEĞERLENDİRMESİ	19
2.1. Temel Göstergelerle Kanatlı Hayvancılık Sektörü	19
2.1.1.Dünya	19
2.1.2. Türkiye	25
2.2. Üretim Yapısı	31
2.2.1 Üretim Sistemi ve İşletmelerin Durum Değerlendirmesi	32
2.2.2. Maliyet Değerlendirmesi	36
2.2.3 Finansman Yapısı	41
2.2.4. Yatırım, Mekanizasyon ve Modernizasyon Yapısı	42
2.3. Pazarlama Yapısı	42
2.4. Kamu ve STK'ların Rolü	43
2.4.1. Kurumsal Çerçeve	43
2.4.2.Yasal Çerçeve	43
2.4.3.Kalite ve Standardizasyon	44
2.4.4. Uluslararası Entegrasyon	44
2.4.5.Denetim	45
2.4.6. Desteklemeler	45
2.4.7. Örgütlenme Durumu	47
3. SEKTÖRÜN SORUNLARI	51
3.1. Yem Hammaddeleri ve Maliyetleri	51
3.2. Damızlık Sorunu	51
3.3. Hayvan Sağlığı	51

3.4. İhracatta Pazar Çeşitliliğinin ve İhracat Desteklerinin Yetersizliği	51
3.5. Tüketim Düşüklüğü ve Bilgi Kirliliği	52
3.6. Çevre Sorunları	52
4. 2018-2022 DÖNEMİ PROJEKSİYONLARI	55
5. SEKTÖRE YÖNELİK POLİTİKALAR	61
5.1. Mevcut Politikaların Değerlendirilmesi	61
5.2. Uzun Dönemli Gelişme Eğilimleri	63
5.3. 2018-2022 Dönemi Politikaları	63
KAYNAKÇA	73
EK 1: GÖSTERGELER İLE İLGİLİ VERİ SETLERİ	77
EK 2: 2018-2022 PROJEKSİYONLARI METODOLOJİ NOTU	80
TABLolar DİZİNİ	
Tablo 1. Dünya Kanatlı Eti Üretim Tablosu (bin ton)	19
Tablo 2. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Eti Üretim Miktarı (bin ton)	20
Tablo 3. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Yumurtası Üretim Miktarı (bin ton)	20
Tablo 4. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Eti İhracatı (bin ton)	21
Tablo 5. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Eti İthalatı (bin ton)	22
Tablo 6. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Yumurtası İhracatı (bin ton)	22
Tablo 7. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Yumurtası İthalatı (bin ton)	23
Tablo 8. Dünya Tavuk Eti Arzı ve Kullanımı (bin ton)	24
Tablo 9. Dünya Kişi Başı Kanatlı Tüketimi (kg/yıl)	24
Tablo 10. Türkiye Kümes Hayvan Sayıları (bin adet)	25
Tablo 11. Türkiye Kümes Hayvanları Kesilen Sayısı ile Et ve Tavuk Yumurtası Üretimi	26
Tablo 12. Türkiye Kanatlı Etleri ve Yumurta İhracat Verileri	27
Tablo 13. Ülkelere Göre Türkiye Tavuk Eti İhracat Miktarı (ton)	28
Tablo 14. Ülkelere Göre Türkiye'nin Tavuk Yumurtası İhracat Miktarı (ton)	29

Tablo 15. Türkiye Tavuk Eti Arzı ve Kullanımı (bin ton)	30
Tablo 16. Türkiye Kişi Başına Kanatlı Eti (kg) ve Yumurta Tüketimi (adet/kişi)	31
Tablo 17. Kanatlı Sektöründeki İşletme ve Kümes Sayıları (adet)	33
Tablo 18. Etlik Piliç Eti Sektöründeki Önemli Kuruluşlar	34
Tablo 19. Broiler Cıvcıv ve Piliçlerde Maliyet Hesabı	36
Tablo 20. Yıllara Göre Mısır ve Soya Verileri (bin ton)	37
Tablo 21. Yıllara Göre Ortalama Kanatlı Yem Fiyatları (TL/ton)	38
Tablo 22. Yıllar İtibariyle Ortalama Tavuk Eti Üretici ve Tüketici Fiyatları (TL/kg)	39
Tablo 23. Yıllar İtibariyle Ortalama Yumurta Maliyet, Üretici ve Tüketici Fiyatları (kr/adet)	39
Tablo 24. Tavuk Eti*/Yem Paritesi (TL/kg)	41
Tablo 25. TCZB A.Ş. ve TTK Kredilerinde Faiz İndirim Oranları	41
Tablo 26. Tarımsal ürünlerde ihracat iadesi yardımları	46
Tablo 27. 2018-2022 Dönemi Tavuk Eti Üretim ve Tüketimi İhtiyaç Analizi	56
Tablo 28. 2018-2022 Dönemi Yumurta Üretim ve Tüketimi İhtiyaç Analizi	56
Tablo 29. Kanatlı Hayvancılık Sektörü Sorun Alanları ve Eylem Planları	65

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Tavuk Eti Tüketici Fiyatı (kg/TL) ve Tavuk Eti Üretimi (ton)	40
Şekil 2. Tavuk Yumurtası Tüketici Fiyatı (kg/TL) ve Tavuk Yumurtası Üretimi (ton)	40
Şekil 3. Türkiye'deki Entegrasyon Modeli	43

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BESD-BİR	Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçıları Birliği Derneği
BRC	British Retail Consortium
EBK	Et ve Balık Kurumu
EC	European Commission
FAO	Food and Agriculture Organization (Gıda ve Tarım örgütü)
GATT	Gümrük Tarifeleri Ve Ticaret Genel Anlaşması
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar
GMP	Good Manufacturing Practices
GLP	Good Laboratory Practice
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GTİP	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
HACCP	Hazard Analysis Critical Control Points
IFS	International Food Standard
IPARD	Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı
IPC	International Poultry Council
KKDF	Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu
KKYDP	Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı
TCZB	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
TKK	Tarım Kredi Kooperatifleri
TOB	Tarım ve Orman Bakanlığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜKEBİR	Türkiye Kanatlı Hayvan Eti Üreticileri Birliğ
TÜRKİYEM-BİR	Türkiye Yem Sanayicileri Birliği
TZOB	Türkiye Ziraat Odaları Birliği
YUM-BİR	Yumurta Üreticileri Merkez Birliği

HAZIRLAYANLAR

BAŞKAN

Doç. Dr. Cengizhan MIZRAK Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM

RAPORTÖR

Zehra ÇİÇEKĞİL Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM
Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü

Erdal EROL Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM

KOORDİNATÖR

M. Cihad KAYA Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM
Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü

Mehmet KİLCİ Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM

Dr. Gonca GÜL YAVUZ Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM
Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü

Erdal EROL Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM

Dr. Berrin TAŐKAYA TOP Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM

Hakan SAÇTI Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM

KATKI SAĞLAYANLAR (Kurum Alfabetik Sıralama)

Prof. Dr. Erdoğan GÜNEŞ Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi

Berkay KESKİN Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi

Raőt DOKUZ Balıkesir Tavuk Yetiştiricileri Birliği

Ahmet ERGÜN BESD-BİR

Sait KOCA BESD-BİR

Rüveyda AKBAY Bilimsel Tavukçuluk Derneği

Abdullah KOÇ Kanatlı Et Üreticileri Merkez Birliği

Dr. Öğr. Üyesi Osman YILDIZ	Karabük Üniversitesi Mühendislik Fakültesi
Cihangir Gültekin GÜMÜŞTEPE	Tarım ve Orman Bakanlığı-GKGM
Gülay ÇANGA	Tarım ve Orman Bakanlığı-GKGM
Tevfik Fehmi FIRAT	Tarım ve Orman Bakanlığı-GKGM
Ümit ZORAY	Tarım ve Orman Bakanlığı-GKGM
Hidayet BOZDOĞAN	Tarım ve Orman Bakanlığı-GKGM
Doğın BAYRAK	Tarım ve Orman Bakanlığı-GKGM
Ercan YENİDÜNYA	Tarım ve Orman Bakanlığı-HAYGEM
Ünal ESER	Tarım ve Orman Bakanlığı-HAYGEM
Cezmi ÖZDEMİR	Tarım ve Orman Bakanlığı-HAYGEM
Funda BAŞKAN	Tarım ve Orman Bakanlığı-HAYGEM
Dr. Özlem EKİNCİ	Tarım ve Orman Bakanlığı-HAYGEM
Semiha GENÇ	Tarım ve Orman Bakanlığı-HAYGEM
Kürşad ALBAYRAK	Tarım ve Orman Bakanlığı-SGB
Dr. Zeliha YASAN ATASEVEN	Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü
Ebru YAZICI	Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü
Volkan BURUCU	Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü
Dr. Erkan TAÇBAŞ	Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM
Dr. Esin ÜNALDI	Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM
Doç. Dr. Engin YENİCE	Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM Tavukçuluk Araştırma Enstitüsü
Ahmet Nuri TAŞDEMİR	Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM Tavukçuluk Araştırma Enstitüsü
Dr. Kürşat ALKOYAK	Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM

Demet BURUCU	Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü
Zarife Nihal GÜLAÇ	Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü
Türkay BARS	Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü
Koray DOĞU	Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü
Oktay KANKILIÇ	Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM
Dr. Züleyha KAHRAMAN	Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM Tavukçuluk Araştırma Enstitüsü
Meltem GÜLTEKİN	Tarım ve Orman Bakanlığı-TAGEM Tavukçuluk Araştırma Enstitüsü
Seda COŞKUN	Tarım ve Orman Bakanlığı-TKDK
Onur ALAÇIK	Tarım ve Orman Bakanlığı-TKDK
Murat YAZICI	Tarım ve Orman Bakanlığı-TKDK
Seyit Ahmet ÇELİKER	Tarım ve Orman Bakanlığı-TRGM
Abdullah KOÇ	TÜKEBİR
Abdullah ÖZAL	TÜKEBİR
Ahmet İNÇİKA	TÜKEBİR
Levent GENÇ	Türkiye Ziraat Odaları Birliği
Serkan ÖZBUDAK	TÜRKİYEMBİR
Hüseyin SUNGUR	YUM-BİR

YÖNETİCİ ÖZETİ

Kanatlı Hayvancılık Sektör Politika Belgesi 2018-2022, Türkiye gıda ve tarım politikalarının belirlenmesi ve uygulanması kapsamında; sektörün mevcut durumunun, sorun alanlarının ve gelecek eğilimlerinin ortaya konması ve 2018-2022 döneminde izlenecek politikaların belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında, kanatlı sektöründe dünya ve Türkiye’de genel olarak mevcut durum değerlendirmesinin yanı sıra Türkiye üretim yapısı, pazarlama yapısı, kamu ve STK’ların rolü gibi konularda genel bir görünüm sunulmuş, sektöre yönelik politikalar değerlendirilmiş ve sektörün sorunları ortaya konulmuştur. Ayrıca, sektörün temel göstergeleri ile ilgili geçmiş dönem veri setleri arşiv amaçlı olarak çalışmanın eklerinde verilmiştir. Çalışma kapsamında 2018-2022 projeksiyonu yapılmış ve 2018-2022 dönemi politikaları belirlenmeye çalışılmıştır. Süreç kapsamında, hazırlanan Bakanlık taslağı, düzenlenen çalıştayda sektör temsilcileri ile paylaşılmış ve görüşleri alınmıştır.

Kanatlı hayvan grubuna tavuk, hindi, kaz, ördek gibi çeşitli hayvan türleri girmekle beraber, Türkiye’de olduğu gibi dünyada da ağırlıklı olarak eti ve yumurtası için tavuk yetiştirilmektedir. Dünyada 2016 yılında 107 milyon ton tavuk eti üretimi ve 13,4 milyon ton tavuk eti ihracatı gerçekleştirilmiştir. ABD ve Brezilya dünya tavuk eti üretimi (%30) ve ihracatında (%53) en büyük paya sahip ülkelerdir. Tavuk eti üretiminde %17 ile ABD başı çekerken, ihracatta Brezilya %30’luk payla lider konumdadır. Türkiye 2016 yılında 1,9 milyon ton tavuk eti üretimi ile 12. sırada yer almıştır. Dünyada gerçekleştirilen 12,6 milyon tonluk tavuk eti ithalatında, Suudi Arabistan %7, Hong Kong ve Meksika %6 pay ile önde gelen ülkelerdir. Dünya yumurta üretimi 74 milyon ton olup, bu üretimin %36’sını tek başına karşılayan Çin en önemli yumurta üreticisidir. Dünyada yaklaşık 1,9 milyon ton yumurta ihracatı gerçekleştirilmiş olup, bu ihracatın %23’ünü karşılayan Hollanda lider konumdadır. Dünya yumurta ihracatının %15’ini karşılayan Türkiye, 289 bin ton ihracat ile 2. sırada yer almaktadır. 2016 yılındaki 1,9 milyon tonluk dünya yumurta ithalatında ise %23 pay ile Almanya lider konumundadır.

Türkiye’de 2017 yılında kesilen tavuk sayısı ve tavuk eti üretimi 2005 yılına göre %128 oranında artış göstermiştir. Son 10 yılda kesilen tavuk sayısı ve tavuk eti üretiminde yıllar itibarıyla genel olarak artış görülmektedir. 2017 yılında 2,1 milyon ton tavuk eti üretimi ve 1,2 milyar adet kesilen tavuk sayısı ile Türkiye rekor seviyesine ulaşmıştır. 2017 yılında 52,4 bin ton hindi eti üretilmiş olup, 2005 yılına göre yaklaşık %23 oranında artmıştır. Türkiye tavuk yumurtası üretim miktarı 2017 yılında 1,2 milyon ton ile maksimum seviyesine ulaşmış olup; 2005 yılına göre %60 oranında artmıştır. 2017 yılında yapılan 404 bin tonluk ihracat miktarının yaklaşık %54’ü Irak’a yapılmıştır. Türkiye’nin büyük miktarda yumurta ihracatı yaptığı ülke tavuk etinde olduğu gibi Irak’tır. Tavuk yumurtası ihracatı 2017 yılında 348 bin ton ile en yüksek seviyesine ulaşmış ve Irak tek başına ihracatta %89’luk paya sahiptir. Türkiye’de kişi başına düşen tavuk eti tüketimi 2005 yılında 13,0 kg iken 2017 yılında %65 artarak 21,4 kg’a yükselmiştir. Kişi başına hindi eti ve diğer kanatlı eti tüketiminin ise oldukça düşük olduğu görülmektedir. Kişi başı yumurta tüketiminin köy yumurtaları hariç; 172 adet olduğu görülmektedir. Köy yumurtaları dahil edildiğinde ise kişi başı tüketimin 214 adete ulaştığı belirtilmektedir.

Üretim ve pazarlama yapısı incelendiğinde; Türkiye’de yumurta üretimi ile tavuk eti üretimi arasında yapısal olarak

farklılıklar olduğu görülmektedir. Etlik piliç üretiminde yaygın olarak görülen entegre üretim yapısına yumurta tavukçuluğunda pek rastlanılmamaktadır. Bu nedenle yumurta tavukçuluğundaki işletmeler daha bağımsız olup; metropollere yakın yerlerde yoğunlaşsa da Türkiye'nin her tarafına yayılmış durumdadır. Broiler yetiştiriciliğinde üreticilerin neredeyse tamamı sözleşmeli üretim modeli (fason üretim) ile faaliyet gösterirken, yumurta tavukçuluğunda çok sayıda firma yumurtaları karmaşık bir tedarik zinciri sistemi içerisinde dağıtmaktadır. Sektöre yönelik desteklemeler incelendiğinde; desteklemelerin faiz indirimli yatırım ve işletme kredileri, IPARD, Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı ve ihracat iadelerinden oluştuğu görülmektedir.

Uzun dönem gelişim eğilimleri incelendiğinde; sektörde gelişim ve büyümenin artacağı öngörülmektedir. Çalışma kapsamında 2018-2022 dönemine yönelik sektörün önde gelen iki ürünü tavuk eti ve yumurta için yapılan projeksiyonlara göre üretimin son yıllarda sahip olduğu artış trendini politika döneminde de sürdürdüğü görülmektedir. Tavuk eti ihtiyaç analizlerine göre, 2016 ve 2003-2016 ortalama kişi başı tüketimlerine göre fazla, AB kişi başı tüketimine göre ise dönem başında açık beklenmektedir. Bu açık değeri dönem sonuna doğru azalmakta olup, değer 2022 yılında fazla olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Yumurta ihtiyaç analizlerine göre ise; AB kişi başı tüketimlerine göre yapılan projeksiyonlarda açık olması beklenmektedir.

Sektörde sorunların başında, yemde ithalata bağımlılık ve maliyet yüksekliği gelmektedir. Damızlık materyal üretimi ve araştırmaları yapmanın maliyetinin oldukça yüksek olması, hayvan hastalıkları, ihracatta yeni pazar ihtiyaçları ve sektörün ürünlerine yönelik bilgi kirliliği ile tüketim düşüklüğü diğer sorunlar arasındadır. Çalıştay kapsamında sorunların çözümüne yönelik hazırlanan eylem planlarında Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde ilgili diğer kurumların da temsilcilerinin olduğu üretim planlamasını yapabilecek kurumsal altyapısının oluşturulması, ihracatın artırılmasında önemli rol oynayan lojistik altyapısının geliştirilmesine yönelik önlemler alınması, yem hammaddesi ve katkı maddelerinin ürün bazında ekonomikliği değerlendirilerek; üretime ya da dışalımına yönelik teşvik ve destekleme programlarının oluşturulması, yerli damızlık tavukların (yumurtacı ve etçi) ıslah çalışmalarını yapan kurumların altyapılarının iyileştirilmesi, bilgi kirliliğini ortadan kaldıracak kamuoyu bilgilendirme faaliyetleri yürütülmesine yönelik kurumsal alt yapının geliştirilmesi, özel sektörün hastalıklarla mücadele konusunda altyapılarında iyileştirme yapılması hususlarına yer verilmiştir.

GİRİŞ

1. GİRİŞ

Türkiye’de gıda ve tarım politikalarının belirlenmesi ve uygulanması kapsamında hazırlanan sektör politika belgeleri, sektörün mevcut durumunun, sorun alanlarının ve gelecek eğilimlerinin ortaya konması ve 2018-2022 döneminde izlenecek politikaların ve hayata geçirilecek uygulamaların sektör paydaşlarının katkı ve görüşlerinin alınması yoluyla belirlenmesi amacını taşımaktadır. “Kanatlı Hayvancılık Sektör Politika Belgesi 2018-2022” bu amaçla hazırlanmıştır. Ayrıca, sektörün temel göstergeleri ile ilgili geçmiş dönem veri setleri arşiv amaçlı olarak çalışmanın eklerinde verilmiştir.

Sektör farklı istatistiki sınıflamalara göre şu şekilde tanımlanmaktadır:

NACE Rev2 No: 01.47- Kütmes hayvanları yetiştiriciliği, 10.12- Kütmes hayvanları etlerinin işlenmesi ve saklanması, 10.89.04-Kabuksuz yumurta, yumurta albümini vb. imalatı.

G.T.İ.P. No: 0207-Kütmes hayvanlarının etleri ve yenilen sakatları -taze, soğutulmuş veya dondurulmuş), 0407-Kuş ve kütmes hayvanlarının kabuklu yumurtaları, 0408-Kuş, kütmes hayvanlarının kabuksuz yumurtaları ve yumurta sarıları.

TÜİK verilerine göre; 2016 yılında kanatlı hayvanların %66’sını et tavuğu, %33’ünü yumurta tavuğu ve %1’ini hindi, kaz ve ördek oluşturmaktadır. Bu dağılım dikkate alınarak çalışma kapsamında etlik ve yumurtalık tavuk yetiştiriciliği detaylı olarak; hindi, kaz ve ördek yetiştiriciliği ise genel hatlarıyla ele alınmıştır.

Türkiye, kanatlı hayvancılık sektörünün önemli bir üreticisi, tüketicisi ve ihracatçısıdır. Kırmızı et üretimini destekleyen ve tamamlayıcısı konumunda olan sektör, yarattığı istihdam, modern entegre tesis yatırımları, uzman üretim, işleme ve pazarlama mekanizması, dış ticarete sahip olduğu yüksek pay, sağlıklı ürün arzı ile Türkiye için önemli bir sektördür. Sektörün yıllık cirosu yaklaşık 6 milyar doları aşmaktadır. Kanatlı hayvancılık sektörü gıda ve tarım alanında en hızlı gelişen sektörlerden olup zaman içerisinde güçlü sektörlerden biri haline gelmiştir. Türkiye’de hem sektörde hem de yan dallarda yaklaşık 600 bin kişi istihdam edilmektedir. Üretici çiftçi, sektörle ilgili esnaf, yem, ilaç, yan sanayi, nakliye, pazarlama dâhil sektörden elde edilen gelire hayatını sürdüren kişi sayısı yaklaşık 2,4 milyondur (Koca, 2017).

Kanatlı hayvancılık sektörü tavukçuluk özelinde 1930’lu yıllarda Ankara’da Merkez Tavukçuluk Enstitüsü’nün kurulmasıyla başlamıştır. 1950’li yıllarda köy tavukçuluğunun geliştirilmesi için çalışmalar yürütülmüştür. 1970 ve 1980’li yıllarda modern tavukçuluğun gelişmesi için üretim ve araştırma kurumları kurulmuş; uygulamaya konulan Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu ve yem desteği sayesinde modern üretim tesislerinin kurulması teşvik edilmiştir. Bu dönemde entegre tesislerin artması ve sözleşmeli üretimin başlamasıyla; önemli bir yapısal değişime gidilmiştir. 1990’lı yıllarda sektöre yapılan yatırımlarla modern üretim tesislerinin sayısı ve üretim kapasitesi hızla artmış, yüksek standartta üretim yaygınlaşmıştır. 2000’li yıllarda yatırımlar sürdürülerek Avrupa standartlarında üretim yaygınlaşmıştır.

Günümüzde kanatlı sektörü kendi üretim planlamasını yapabilen ve ülkenin hayvansal protein gereksiniminin büyük bir bölümünü karşılayabilen önemli bir üretim dalıdır. Türkiye’de hayvansal proteini ucuz, sağlıklı ve kaliteli bir şekilde karşılaması, ıslah ve besleme alanında Ar-Ge çalışmalarına kolaylık sağlaması ve kırsal kalkınmaya katkı sağlaması nedeniyle kanatlı hayvancılık, diğer hayvansal üretim dalları arasında ayrı ve önemli bir yere sahiptir. Sektör, aynı zamanda yem sanayi, kafes, suluk ve yemlik gibi araç ve gereç yapımı, aşı ve ilaç sanayi ve gıda sanayinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır.

MEVCUT DURUM
DEĞERLENDİRMESİ

2

2. MEVCUT DURUM DEĞERLENDİRMESİ

2.1. Temel Göstergelerle Kanatlı Hayvancılık Sektörü

2.1.1. Dünya

Dünyada 2014 yılı GSMH değeri 78,1 trilyon dolar olup; bunun 3,3 trilyon dolarını tarım sektörü oluşturmuştur. 2014 yılı toplam tarımsal üretim değeri ise 3,1 trilyon olarak gerçekleşmiş olup tarımsal üretim değerinin 221,7 milyar dolarlık kısmını (%7,1), kanatlı eti üretimi (tavuk, hindi, ördek, kaz ve beç tavuğu) ile 132 milyar dolarlık kısmını (% 4,3) yumurta (kabuklu) oluşturmuştur. Aynı yıl itibariyle tavuk eti üretim değeri 190,7 milyar dolarken, tavuk yumurtası üretim değeri 107,5 milyar dolardır (FAO, 2017).

2.1.1.1. Üretim

Kanatlı hayvan grubuna tavuk, hindi, kaz, ördek gibi çeşitli hayvan türleri girmekle beraber, dünyada eti ve yumurtası için ağırlıklı olarak tavuk yetiştirilmektedir. Tablo 1’de dünya kanatlı eti üretimi verilmiş olup; 2016 yılında tavuk etinin %89’luk bir paya sahip olduğu görülmektedir. Aynı yıl itibariyle kanatlı eti üretiminin %11’lik kısmını ise hindi, ördek, kaz ve beç tavuğu eti oluşturmuştur.

Tablo 1. Dünya Kanatlı Eti Üretim Tablosu (bin ton)

Yıl	Tavuk Eti	Hindi Eti	Ördek Eti	Kaz ve Beç Tavuğu	Toplam
2000	58.675	5.131	2.906	1.883	68.595
2005	70.608	5.228	3.366	2.065	81.266
2010	87.206	5.519	4.082	2.439	99.246
2011	90.876	5.614	4.225	2.521	103.235
2012	94.083	5.839	4.360	2.667	106.949
2013	97.600	5.651	4.425	2.703	110.380
2014	100.670	5.640	4.373	2.594	113.277
2015	103.801	5.659	4.383	2.547	116.390
2016	107.143	6.061	4.535	2.543	120.281

Kaynak: FAO, 2018

Dünya tavuk eti üretimi 2016 yılında, 2005 yılına göre %52 artarak, 107 milyon tona ulaşmıştır. Dünya tavuk eti üretimi ve ihracatında ABD ve Brezilya en büyük paya sahip ülkelerdir ve 2016 yılı itibariyle üretimin %17’si ABD, %13’ü Brezilya ve %12’si Çin olmak üzere toplam %42’si bu 3 ülke tarafından karşılanmıştır. Rusya ise üretimin %4’ünü karşılarken, Türkiye 2016 yılında 1,9 milyon ton tavuk eti üretimi ile 12. sırada yer almıştır (FAO, 2018).

Tablo 2. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Eti Üretim Miktarı (bin ton)

Yıl	ABD	Brezilya	Çin	Rusya	Türkiye	Diğer	Dünya
2000	14.072	5.981	8.364	755	643	28.859	58.675
2005	16.275	7.866	9.367	1.346	937	34.817	70.608
2010	16.971	10.693	11.592	2.563	1.444	43.943	87.206
2011	17.111	11.422	11.962	2.895	1.613	45.872	90.876
2012	17.035	11.535	12.623	3.299	1.724	47.867	94.083
2013	17.397	11.964	12.785	3.457	1.758	50.239	97.600
2014	17.729	12.504	12.257	3.770	1.895	52.515	100.670
2015	18.403	13.149	12.075	4.088	1.909	54.177	103.801
2016	18.708	13.894	12.721	4.141	1.884	55.793	107.143

Kaynak: FAO, 2018

Dünya yumurta üretimi 2016 yılında 74 milyon tona ulaşmıştır. Bu üretimin %36'sını tek başına karşılayan Çin en önemli yumurta üreticisidir. ABD ise toplam üretimin % 8'lik kısmını oluşturarak ikinci büyük yumurta üreticisi konumundadır. Hindistan ve Meksika diğer önemli yumurta üreticisi ülkelerdendir. Aynı yıl Türkiye, 1 milyon ton tavuk yumurtası üretimi ile dünyada 10. sırada yer almıştır (FAO, 2018).

Tablo 3. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Yumurtası Üretim Miktarı (bin ton)

Yıl	Çin	ABD	Hindistan	Meksika	Türkiye	Diğer	Dünya
2000	18.547	5.017	2.035	1.788	844	22.909	51.140
2005	20.724	5.350	2.568	2.025	753	25.267	56.687
2010	23.483	5.437	3.378	2.381	740	28.821	64.241
2011	23.897	5.475	3.466	2.459	810	29.391	65.498
2012	24.320	5.589	3.655	2.318	932	30.283	67.097
2013	24.446	5.778	3.835	2.516	1.031	30.895	68.501
2014	24.598	5.974	4.111	2.567	1.072	31.795	70.117
2015	25.493	5.757	4.317	2.653	1.045	32.681	71.946
2016	26.500	6.038	4.561	2.720	1.122	32.949	73.890

Kaynak: FAO, 2018

Dünya hindi eti üretimi 2016 yılı itibariyle 6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Bu üretimin neredeyse yarısını %45'lik bir oranla ABD karşılamıştır. ABD'yi %10'luk payla Brezilya ve %8'lik payla Almanya takip etmiştir (FAO, 2018).

2.1.1.2. Dış Ticaret

Dünya tavuk eti ihracatı 2005 yılına göre %52 oranında artarak 2016 yılında 12,3 milyon tona ulaşmıştır. İhracatta en büyük iki ülkenin ABD ve Brezilya olduğu görülmektedir. 2016 yılında gerçekleştirilen bu ihracatın neredeyse yarısı (%46) bu iki ülke tarafından karşılanmıştır. Tavuk eti üretiminde ABD başı çekerken, ihracatta Brezilya %32'lik payla lider konumdadır. 2016 yılında Brezilya üretimin %28'ini, ABD ise %9'unu ihracata yöneltmiştir. Dolayısıyla Brezilya'da ihracat, tavuk eti sektörünün büyümesi ve canlılığı için kritik önem taşımaktadır. 2016 yılında Türkiye, 314 bin tonluk tavuk eti ihracatı ile dünyada 8. sırada yer almıştır. 2005 yılına göre ihracat miktarında en fazla artışın Polonya ve Türkiye'de olduğu görülmektedir. Bu iki ülkenin tavuk eti ihracatı 2005 yılının yaklaşık 7 katına çıkmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Eti İhracatı (bin ton)

Ülke	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Brezilya	907	2.762	3.461	3.570	3.560	3.552	3.649	3.888	3.959
ABD	2.614	2.480	3.297	3.445	3.597	3.560	3.536	2.974	1.723
Hollanda	581	624	878	996	916	872	1.292	1.250	1.317
Polonya	31	102	286	304	380	423	527	623	759
Hong Kong	775	168	695	761	571	514	620	561	526
Türkiye	4	44	138	234	301	358	397	334	314
Diğer	1.976	1.922	2.899	3.127	3.295	3.462	3.865	3.821	3.723
Dünya	6.888	8.102	11.654	12.437	12.620	12.741	13.886	13.451	12.321

Kaynak: FAO, 2014-2016 (UN Comtrade)

Dünya tavuk eti ithalatında ise Suudi Arabistan %7, Hong Kong ve Meksika %6 pay ile önde gelen ülkelerdir. Dünyada tavuk eti ithalat miktarı 2016 yılında, 2005 yılına göre %69 artarak 12,6 milyon tona ulaşmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Eti İthalatı (bin ton)

Ülke	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
S. Arabistan	276	451	645	737	743	831	721	844	841
Hong Kong	994	455	1.011	1.177	850	723	890	728	789
Meksika	212	357	536	564	604	668	706	777	781
Çin	800	370	516	385	473	540	440	394	569
Japonya	568	419	420	472	425	414	475	529	551
Diğer	3.079	5.398	7.385	8.082	8.392	8.129	8.499	8.475	9.098
Dünya	5.929	7.451	10.513	11.418	11.488	11.305	11.732	11.748	12.630

Kaynak: FAO, 2014-2016 (Trademap)

Dünyada 2016 yılında yaklaşık 1,9 milyon ton yumurta ihracatı gerçekleştirilmiştir. Bu ihracatın %23'ünü karşılayan Hollanda, 439 bin ton yumurta ihracatı ile lider konumdadır. Dünya yumurta ihracatının %15'ini karşılayan Türkiye, 289 bin ton ihracat ile 2. sırada yer almaktadır. Diğer önemli ülkeler ise Polonya, Almanya ve ABD'dir. Ülkelerin yıllar itibariyle ihracat miktarları incelendiğinde; en büyük artışın Türkiye ve Polonya'da olduğu görülmektedir. Türkiye yumurta ihracatı 2005 yılının 26 katına, Polonya ihracat miktarı ise 4 katına ulaşmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Yumurtası İhracatı (bin ton)

Ülke	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hollanda	296	267	409	381	374	470	467	554	439
Türkiye	4	11	132	206	244	281	218	290	289
Polonya	-	49	153	174	184	214	227	198	219
Almanya	67	96	115	139	136	122	152	159	153
ABD	65	74	86	94	107	145	202	45	143
Diğer	514	614	932	815	776	744	651	813	663
Dünya	945	1.111	1.826	1.809	1.821	1.976	1.915	2.059	1.908

Kaynak: FAO, 2014-2016 (UN Comtrade)

Dünya yumurta ithalatında ise %23 pay ile Almanya lider konumundadır. Almanya'yı %14 ile Irak takip etmektedir. 2016 yılında ki 1,9 milyon tonluk yumurta ithalatı; 2005 yılına göre %72 artmıştır (Tablo 7).

Tablo 7. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Yumurtası İthalatı (bin ton)

Yıl	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Almanya	220	273	482	417	382	371	424	430	438
Irak	11	4	199	188	256	294	295	217	263
Hollanda	56	88	169	156	151	210	298	261	236
Hong Kong	81	85	95	103	103	106	134	128	136
Rusya	1	7	17	22	58	62	81	86	86
Diğer	518	636	716	802	806	883	718	852	722
Dünya	886	1.094	1.678	1.688	1.755	1.927	1.950	1.974	1.882

Kaynak: FAO, (2014-2016 UN Comtrade), 2017

*** İthalat miktarı verisi bulunamadığından ihracatçı ülke raporundan alınmıştır ve alınan Irak ithalat miktarı, toplama eklenmiştir.**

Dünya tavuk eti ve yumurta ihracatı 2005-2016 yılları arasında önemli miktarda artış gösterirken hindi eti ihracatı sadece %12 oranında artmıştır. 2016 yılında hindi eti ihracatı 1 milyon ton olup, bunun %21'i ABD, %16'sı Polonya ve %10'u Almanya tarafından gerçekleştirilmiştir. Dünya hindi ithalatı ise 2005-2016 yılları arasında %15 oranında artarak 1 milyon tona ulaşmıştır. Bu ithalatın %15'ini Meksika, %11'ini Almanya ve %5'ini Benin karşılamaktadır.

Dünyada kanatlı sektörü 2014 yılının son aylarından 2015 yılının ortalarına kadar patojenli kuş gribi ile mücadele etmiştir. Bu durum, bazı ülkelerin tavuk eti dış ticaretine kısıtlamalar getirmesine yol açmıştır. Özellikle ABD'de kuş gribinin sonucu olarak meydana gelen hayvan kayıpları ve ticaret kısıtlamaları; 2015 yılının ülkenin en kötü yıllardan biri olmasına neden olmuştur. ABD'de yaşanan kuş gribi kısıtlamalarının sonucu olarak tavuk eti ihracatı azalmış, Brezilya başta olmak üzere Arjantin ve Şili gibi ülkelerin tavuk eti ihracatının artmasına yol açmıştır. 2016 yılında ise çoğu ülke, ABD aleyhine kuş gribi ile ilgili kısıtlamaları kaldırırken, bu kısıtlamalar Çin'in ihraç potansiyelini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca doların nispeten güçlenmesi, Çin'in sevkiyatını zayıflatmıştır (USDA, 2016).

2.1.1.3. Talep

Son 20 yıldır bütün dünyada kanatlı eti üretimi ve tüketimi sürekli bir artış eğilimi göstermektedir. Ancak, sağlıklı beslenme konusunda her geçen gün daha da duyarlı davranmaya başlayan tüketiciler kırmızı ete alternatif olarak, daha az yağlı ve daha ucuz olan kanatlı etlerine yönelmişlerdir.

2016 yılı dünya tavuk eti arz ve kullanımı incelendiğinde, 2005 yılına göre %54'lük bir artış gerçekleşmiştir. 2016 yılında gerçekleşen toplam tavuk eti arzı yaklaşık 120 milyon tondur. Yıllar itibarıyla dünya tavuk eti tüketimi sürekli artarak 2016 yılında 107 milyon tona ulaşmıştır (Tablo 8).

Tablo 8. Dünya Tavuk Eti Arzı ve Kullanımı (bin ton)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ARZ									
Üretim	58.675	70.608	87.206	90.876	94.083	97.600	100.670	103.801	107.143
İthalat	5.929	7.451	10.513	11.418	11.488	11.305	11.732	11.748	12.630
Toplam Arz	64.622	77.620	97.895	102.467	105.508	108.925	112.085	115.549	119.773
KULLANIM									
İhracat	6.888	8.102	11.654	12.437	12.620	12.741	13.886	13.451	12.321
Tüketim*	57.734	69.518	86.241	90.030	92.888	96.184	98.199	102.098	107.452
Top. Kul.	64.622	77.620	97.895	102.467	105.508	108.925	112.085	115.549	119.773

Kaynak: FAO (2014-2016 yılı ihracat UNComtrade, ithalat Trademap), 2018

* TEPGE

Dünyada 2016 yılı kişi başı kanatlı tüketiminde; 57,0 kg/yıl ile İsrail başı çekmektedir. İsrail'i 48,3 kg/yıl ile ABD, 44,5 kg/yıl ile Suudi Arabistan ve 43,6 kg/yıl ile Avustralya takip etmektedir. AB'de 23,9 kg/yıl kişi başı kanatlı eti tüketilirken, dünya kişi başı tüketim ortalaması 13,8 kg/yıl olduğu görülmektedir (Tablo 9).

Tablo 9. Dünya Kişi Başı Kanatlı Tüketimi (kg/yıl)

Ülke	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
İsrail	59,0	63,8	63,7	63,3	65,5	59,2	58,1	57,7	57,0
ABD	43,0	47,1	45,4	46,4	44,4	44,2	44,9	47,7	48,3
S. Arabistan	35,5	34,7	38,8	40,7	40,5	41,6	39,5	44,4	44,5
Avustralya	29,2	33,6	37,6	39,5	40,3	40,1	40,8	41,2	43,6
Malezya	27,8	33,4	39,6	40,2	40,6	41,0	41,6	41,6	41,3
Brezilya	25,8	31,3	39,3	40,7	39,9	37,8	38,0	39,4	39,6
AB-28	18,1	19,8	20,6	20,8	21,4	21,4	22,3	23,1	23,9
Dünya	9,7	11,1	12,8	13,1	13,2	13,2	13,3	13,7	13,8

Kaynak: OECD, 2018

2.1.2. Türkiye

Türkiye'de 2016 yılı itibariyle toplam hayvansal üretim değeri 152 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılı canlı hayvan üretim değeri 89,9 milyar TL olup; bunun 4,9 milyar TL ile %5,5'lik kısmını kanatlı eti oluşturmaktadır. 2016 yılı hayvansal ürün üretim değeri ise 62,2 milyar TL olup; bunun 5,6 milyar TL ile %9,0'luk kısmını ise yumurta oluşturmaktadır (TÜİK, 2018a).

2.1.2.1. Üretim

Türkiye'de kanatlı grubuna tavuk, hindi, kaz, ördek gibi çeşitli hayvan türleri girmekle beraber, eti ve yumurtası için ağırlıklı olarak tavuk yetiştirilmektedir. 2017 yılında kanatlı hayvanların %64'ünü et tavuğu, %35'ini yumurta tavuğu ile sadece %1'lik kısmını ise diğerleri oluşturmuştur (Tablo 10). Türkiye'de 2005 yılına göre 2017 yılı yumurta tavuğu sayısı %102 artış gösterirken, et tavuğu sayısı %14 azalmıştır. Hindi sayısı ise %5 artarken, kaz sayısı %8 ve ördek sayısı %25 oranında azalış göstermiştir.

Tablo 10. Türkiye Kümes Hayvan Sayıları (bin adet)

Yıl	Yumurta Tavuğu	Et Tavuğu	Hindi	Kaz	Ördek	Toplam
2000	64.709	193.459	3.682	1.497	1.104	264.451
2005	60.276	257.221	3.697	1.067	656	322.917
2010	70.934	163.985	2.942	716	397	238.974
2011	78.957	158.917	2.563	680	382	241.499
2012	84.677	169.034	2.761	676	357	257.505
2013	88.721	177.433	2.925	755	368	270.202
2014	93.751	199.976	2.990	912	400	298.029
2015	98.597	213.658	2.828	851	398	316.332
2016	108.689	220.322	3.183	933	414	333.541
2017	121.556	221.245	3.872	978	492	348.144

Kaynak: TÜİK, 2018a

Türkiye'de 2017 yılında kesilen tavuk sayısı ve tavuk eti üretimi; 2005 yılına göre %128 oranında artış göstermiştir. Son 10 yılda kesilen tavuk sayısı ve tavuk eti üretiminde yıllar itibariyle genel olarak artış görülmektedir. Ancak 2006 ve 2016 yıllarında bir önceki yıla göre az da olsa düşüşler görülmüştür. Bu düşüşün sebebi; o dönemlerde Türkiye'de kuş gribi vakalarının ortaya çıkması olmuştur. Türkiye'de kanatlı sektörünün özellikle Irak başta olmak üzere başlıca pazarlarına ihracat sorunlarıyla uğraştığı 2016 yılında, tavuk eti üretiminin durgunlaştığı görülmektedir. 2017 yılında ise 2,1 milyon ton tavuk eti üretimi ve 1,2 milyar adet kesilen tavuk sayısı ile Türkiye rekor seviyesine ulaşmıştır (Tablo 11).

Tablo 11. Türkiye Kumes Hayvanları Kesilen Sayısı ile Et ve Tavuk Yumurtası Üretimi

Yıl	Kesilen tavuk sayısı (bin adet)	Tavuk eti(ton)	Kesilen hindi sayısı (bin adet)	Hindi eti (ton)	Tavuk Yumurtası (ton)
2000	413.963	643.457	2.292	19.274	844.287
2005	538.900	936.697	4.417	42.709	753.278
2010	843.898	1.444.059	3.657	31.965	740.025
2011	963.245	1.613.309	4.044	36.331	809.668
2012	1.047.783	1.723.919	4.764	41.931	931.923
2013	1.060.673	1.758.363	4.574	39.627	1.031.047
2014	1.109.742	1.894.669	5.174	48.662	1.071.587
2015	1.118.719	1.909.276	5.360	52.722	1.045.469
2016	1.101.572	1.879.018	4.663	46.501	1.131.100
2017	1.228.444	2.136.734	5.219	52.363	1.205.075

Kaynak: TÜİK, 2018a*TÜİK standartlarına göre 16 adet yumurta 1 kg olarak kabul edilmiştir.

Türkiye’de 2017 yılında 52,4 bin ton hindi eti üretilmiş olup, 2005 yılına göre yaklaşık %23 oranında artmıştır. Kesilen hindi sayısı ise 2005 yılına göre %18 artarak 2017 yılında 5,2 milyon adete ulaşmıştır (Tablo 11).

Türkiye tavuk yumurtası üretim miktarı 2017 yılında 1,2 milyon ton ile maksimum seviyesine ulaşmış olup; 2005 yılına göre %60 oranında artmıştır (Tablo 11).

2.1.2.2. Dış Ticaret

Türkiye’de AB’ye kanatlı eti ihracatında onaylı 9 adet işletme bulunmaktadır. Onaylı kesimhane bulunmamakta olup, söz konusu kanatlı işletmeleri hammaddeyi ancak AB tarafından onaylı kesimhanelerden alıp işleyerek ihraç edebilmektedirler. Bunun yanı sıra, Türkiye’deki hayvan sağlığı koşulları gerekçe gösterilerek kanatlı ve ürünlerinin AB ülkelerine ihracatı yapılamamaktadır.

Türkiye’de 2017 yılında Japonya ve Filipinler’e kanatlı et ve et ürünleri ihracatı açılmış olup, Irak, Fas, Gürcistan, Suudi Arabistan ve Avrasya Ekonomik Birliği ülkelerinin de dahil olduğu yaklaşık 59 ülkeye kanatlı et ve et ürünleri ihracatı yapılmaktadır.

Türkiye’nin kanatlı eti ve yumurta ihracat miktarları ile değerleri Tablo 12’de verilmiştir. Kanatlı ihracat değeri; 651 milyon dolar ile 2014 yılında, kabuklu yumurta ihracat değeri ise 406 milyon dolar ile 2013 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2005 yılında 46 bin ton olan kanatlı eti ihracat miktarı 2017 yılında 8 kat artarak 413 bin tona yükselmiştir. Kabuklu yumurta ihracat miktarı ise 2005 yılına göre 31 kat artarak 2017 yılında 348 bin ton olarak gerçekleşmiştir.

Kanatlı sektöründe ihracatçı konumunda olan Türkiye’nin 2017 yılında yapmış olduğu 413 bin tonluk kanatlı eti

ihracatının %98'ini tavuk eti oluşturmuştur. 2017 yılında ihracatı yapılan kabuklu yumurtanın ise neredeyse tamamını tavuk yumurtası oluşturmuştur. Bu yüzden çalışmada, kanatlı etleri tavuk eti, kabuklu yumurta ise tavuk yumurtası bazında ele alınmıştır.

Tablo 12. Türkiye Kanatlı Etleri ve Yumurta İhracat Verileri

YIL/GTİP	İhracat Miktarı (ton)			İhracat Değeri (bin dolar)		
	0207	0407	0408	0207	0407	0408
2000	10.527	3.556	9	6.017	3.629	21
2005	46.320	10.824	0	33.702	18.505	1
2010	139.355	131.588	1	203.287	156.169	8
2011	236.304	206.281	1	385.363	284.054	3
2012	303.566	244.677	12	527.315	350.482	28
2013	363.142	281.399	0	607.930	406.159	1
2014	404.272	289.778	11	651.037	401.829	119
2015	337.718	218.048	3	436.794	273.457	11
2016	318.749	289.366	1	361.412	289.410	13
2017	412.552	348.439	24	526.551	376.146	45

Kaynak: TÜİK, 2018a

0207; Kümes hayvanlarının etleri ve yenilen sakatatı (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)

0407; Kuş ve kümes hayvanlarının kabuklu yumurtaları

0408; Kuş, kümes hayvanlarının kabuksuz yumurtaları ve yumurta sarıları

Türkiye'de 2005 yılında 44 bin ton olan tavuk eti ihracat miktarı; 8 kat artarak 2017 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2017 yılında yapılan 404 bin tonluk ihracat miktarının yaklaşık %54'ü, 2005 yılında %9'luk bir paya olan Irak'a yapılmıştır. Hong Kong, Kongo, Suriye ve Tacikistan 2017 yılında ihracat yapılan diğer önemli ülkelerdir. Türkiye'de 2014 yılında 397 bin tona ulaşan tavuk eti ihracat miktarı; komşu ülkelerdeki karışıklıklar, nakliye sıkıntıları ve kuş gribi (Avian Influenza) vakalarının ortaya çıkması gibi nedenlerle; 2015 yılında yaklaşık %16 oranında azalmıştır. 2016 yılında bu düşüş devam etmiş ve bir önceki yıla göre %6 azalış göstermiştir (Tablo 13). Ayrıca Türkiye tavuk eti ihracatının yarısına sahip olan Irak'ın kanatlı ürünlerine uyguladığı gümrük vergisini büyük oranda arttırması, beyaz et sektörünün sıkıntı yaşamasına neden olmuştur. Bu yüksek vergilerin eski seviyesine düşmesi sektörü rahatlasa da Irak'a olan tavuk eti ihracatının düşmesine engel olamamıştır. Türkiye'de kuş gribi vakası en son Nisan 2008'de kaydedilmiş olup; 2005-2006 yıllarında da oldukça yaygın bir şekilde görülmüştür. Aynı dönemde dış ticaret, 2015 yılında olduğu gibi olumsuz etkilemiştir.

Tablo 13. Ülkelere Göre Türkiye Tavuk Eti İhracat Miktarı (ton)

Yıllar	Irak	Hong Kong	Kongo	Suriye	Tacikistan	Diğer	Türkiye
2000	-	1.081	-	-	-	9.408	10.489
2005	4.176	4.881	-	-	278	35.001	44.337
2010	62.024	18.879	2.895	113	9.336	45.147	138.395
2011	118.707	20.237	6.335	647	12.091	75.958	233.975
2012	164.301	24.306	12.526	765	13.716	83.998	299.613
2013	203.751	40.318	6.788	23.756	14.769	68.185	357.567
2014	213.921	44.413	9.180	19.295	18.408	91.549	396.765
2015	166.906	38.007	5.784	17.213	17.369	88.727	334.006
2016	165.130	30.119	9.361	12.441	15.308	82.043	314.402
2017	219.089	42.259	19.290	17.648	16.569	88.877	403.731

Kaynak: TÜİK, 2018a

0207 GTİP tavuk etleri ve yenilen sakatları

Türkiye'nin büyük miktarda yumurta ihracatı yaptığı ülke tavuk etinde olduğu gibi Irak'tır. Türkiye'nin 2017 yılı tavuk yumurtası ihracatında Irak, tek başına %89'luk paya sahiptir. Katar, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Afganistan diğer önemli ihracat yapılan ülkelerdir. 2005 yılına göre yaklaşık 33 kat artış gösteren tavuk yumurtası ihracatı; 2017 yılında 348 bin ton ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır (Tablo 14). Türkiye yumurta ithalatının tamamı kuluçkalık/damızlık yumurtalardan oluşmaktadır. 2017 yılında ithal edilen kuluçkalık/damızlık yumurta miktarı 1,6 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Son 10 yılda yumurta ithalatı gerçekleştirilen en önemli ülke İngiltere olup; 2017 yılındaki yumurta ithalatının %72'si bu ülkeden yapılmıştır. ABD %16'sını, Brezilya ise %9'unu oluşturan diğer önemli ülkelerdir. Damızlık yumurta açısından dışa bağımlı olan Türkiye'nin toplam tavuk yumurtası ithalatı 2005 yılına göre %107 oranında artmıştır.

Türkiye hindi eti ihracatı 2014 yılında 7,5 bin ton ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2015 yılında ise kuş gribi nedeniyle bir önceki yılın yaklaşık yarısına düşen hindi eti ihracatı; 2017 yılında 7 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Bu ihracatın %21'i Tacikistan, %18'i Ürdün ve % 14'ü Azerbaycan tarafından gerçekleştirilmiştir (TÜİK, 2018a).

Türkiye'de 2017 yılında üretilen tavuk etinin %19'u ihraç edilmiştir. 2005 yılında ise tavuk eti üretiminin yaklaşık %5'i ihracata yönlendirilmiştir. Hindi eti üretiminin ise 2005 yılında %5'i, 2017 yılında ise %14'ü ihracata yönlendirilmiştir. Tavuk yumurtası üretiminde 2005 yılında ihracatın oranı yaklaşık %1 iken, 2017 yılında üretimin %29'u ihracata ayrılmıştır (TÜİK, 2018a).

Tablo 14. Ülkelere Göre Türkiye'nin Tavuk Yumurtası İhracat Miktarı (ton)

Yıllar	Irak	Katar	BAE	Afganistan	Suriye	Diğer	Türkiye
2000	-	-	-	-	-	3.524	3.524
2005	1.655	-	-	-	-	8.445	10.101
2010	94.517	20	365	-	27.320	9.365	131.588
2011	159.652	23	255	-	5.309	40.968	206.207
2012	228.135	-	1.197	-	741	11.540	241.614
2013	257.730	757	1.241	-	6.503	15.138	281.370
2014	247.123	326	1.163	-	21.460	19.469	289.541
2015	168.205	1.072	4.212	-	24.425	20.020	217.934
2016	245.542	2.683	9.068	1.235	16.791	14.035	289.354
2017	309.581	9.875	8.078	5.615	3.295	11.758	348.201

Kaynak: TÜİK, 2018a

0407 GTİP Tavuk yumurtaları (*Gallus domesticus* türü)

Tüketici açısından besleyici, sağlıklı ve ekonomik bir ürün olan beyaz et ülkesel beslenme kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. 2013 ve 2014 yıllarında 600 milyon doların üzerinde ihracat geliri elde edilen kanatlı eti sektöründe, sonraki yıllarda bu gelirin düştüğü görülmektedir. 2015 yılında ortaya çıkan kuş gribi kaynaklı ihracat kısıtlamaları ve talebin düşmesi fiyatların düşmesine yol açmıştır. Bu durum 2015 ve 2016 yıllarındaki ihracat gelirinin ve birim fiyatlarının düşmesini açıklamaktadır. Ancak komşu ülkelerle ilişkilerde yaşanan olumlu gelişmeler, sağlık ve kalite standartlarının geliştirilmesi, mevcut ve potansiyel pazarların talepleri göz önünde bulundurularak üretim yapılması ve maliyetlerde neticesinde fiyat avantajı yakalanması ile birlikte kanatlı eti sektöründen elde edilen ihracat gelirinin aratabileceği düşünülmektedir. Özellikle AB pazarının öne sürdüğü teknik engellerin aşılması ile bu pazara girilebilmesi sonucunda dünya ölçeğinde birçok ülkenin ithalatında Türkiye'nin payının artacağı düşünülmektedir. Sektörde faaliyet gösteren yumurtacı işletmelerin ana işlevi yumurta üretmektir. Gübrelerin satışı veya üretim dönemi sonunda çıkma tavukların elden çıkarılması, ana gelir kaynakları arasında sayılmamaktadır (Anonim, 2016).

2.1.2.3. Talep

Türkiye'deki gelir artışının yanı sıra tüketicilerin pek çoğunda sağlıklı beslenme bilinci de gelişmiştir. Tavuk etinin az yağlı, protein değerinin yüksek, vitamin ve mineraller açısından zengin olması, hazırlanmasının kolaylığı, çok çeşitli yemeklerde kullanılabilmesi ve fiyatlarının kırmızı ete kıyasla çok daha uygun olması gibi nedenler tavuk eti tüketimini arttırmaktadır. Türkiye'de kırmızı et üretiminin, maliyet sorunları ve krizler nedeniyle gerilemesi sonucu ortaya çıkan hayvansal protein açığı tavuk ve hindi eti üretiminin artışı ile dengelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 15. Türkiye Tavuk Eti Arzı ve Kullanımı (bin ton)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ARZ										
Üretim	643	937	1.444	1.613	1.724	1.758	1.895	1.909	1.879	2.137
İthalat*	-	0	0	1	0	0	0	1	0	3
Top. Arz	643	937	1.445	1.614	1.724	1.759	1.895	1.910	1.879	2.140
KULLANIM										
İhracat	10	44	138	234	300	358	397	334	314	404
Tüketim**	633	893	1.306	1.380	1.425	1.401	1.498	1.576	1.565	1.736
Top. Kul.	643	937	1.445	1.614	1.724	1.759	1.895	1.910	1.879	2.140

Kaynak: TÜİK, 2018a

*Karşı ülke tarafından reddedilen veya ticari anlaşmazlıklar vb. sebeplerle ihracattan geri dönen tavuk eti sevkiyatlarının TÜİK verilerinde "ithalat" olarak değerlendirilmektedir.

**TEPGE Hesaplamaları

2017 yılı Türkiye tavuk eti arz ve kullanım tablosu incelendiğinde, arz ve kullanım miktarlarının 2005 yılına göre 2 katını aştığı görülmektedir. 2017 yılında gerçekleşen toplam tavuk eti arzı 2,1 milyon tondur. Tavuk eti kullanımının 2016 yılında bir önceki yıla göre 31 ton azaldığı görülmekte olup; bu miktarın 21 bin tonunun ihracattaki düşüşten kaynaklandığı görülmektedir. İhracatta meydana gelen bu düşüşün ise Irak başta olmak üzere önde gelen ülkelerin kuş gripi vakası sonrasında uyguladığı ihracat yasaklarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Son 10 yılda tavuk eti tüketimi artış eğiliminde olup; 2017 yılında bir önceki yıla göre %14 oranında artış gerçekleşmiştir (Tablo 15).

Türkiye'de kişi başına düşen tavuk eti tüketimi 2005 yılında 13,0 kg iken 2017 yılında %65 artarak olarak 21,4 kg'a yükselmiştir (Tablo 16). Bu artışa rağmen 2016 yılı kişi başı kanatlı eti tüketimi, 57,0 kg seviyelerinde olan İsrail, 48,3 kg olan ABD ve 44,5 kg olan Suudi Arabistan gibi ülkelerin çok altındadır. Türkiye 20,8 kg kişi başı kanatlı tüketimi ile 23,9 kg olan AB'ye de oldukça yakın olmakla beraber, kişi başına 13,8 kg olan dünya tüketiminden %51 oranında daha fazladır. Kişi başına hindi eti ve diğer kanatlı eti tüketiminin ise oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Türkiye'de 2017 yılı kişi başı yumurta tüketimi köy yumurtaları hariç; 172 adet olduğu görülmektedir (Tablo 16). Köy yumurtaları dahil edildiğinde ise kişi başı tüketimin 214 adet olduğu belirtilmektedir (YUM-BİR, 2018).

Tablo 16. Türkiye Kişi Başına Kanatlı Eti (kg) ve Yumurta Tüketimi (adet/kişi)

Yıl	Yumurta	Piliç Eti	Hindi Eti	Diğer *	Toplam Kanatlı
2000	208	9,8	0,3	0,8	10,9
2005	174	13,0	0,6	0,8	14,4
2010	133	17,7	0,4	0,7	18,8
2011	131	18,5	0,5	0,7	19,7
2012	148	18,8	0,5	0,6	19,9
2013	159	18,3	0,4	0,6	19,3
2014	163	19,3	0,5	0,7	20,5
2015	171	20,0	0,6	0,6	21,2
2016	172	19,6	0,5	0,7	20,8
2017	172	21,4	0,6	0,7	22,7

Kaynak: TÜİK verilerinden hesaplanmıştır. *BESD-BİR, 2017 yılı için bir önceki yılın miktarı alınmıştır. 2010 yılından itibaren köy yumurtası dahil edilmemiştir.

2.1.2.4. Kendine yeterlilik

Et tavuğu ve yumurta tavuğu sayısı yıllar itibariyle büyük bir artış göstermiş ve bunun sonucunda Türkiye kendi kendine yeten bir ülke konumuna gelmiştir. Özellikle nüfusun fazla olduğu yerlerde yoğunlaşan sektörün bölgesel dağılımına bakıldığında et tavuğu sayısı bakımından 2017 yılında Doğu Marmara ve Ege Bölgesi'nin %61'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Doğu Marmara %34 ile et tavuğu sayısında lider konumdayken, Ege Bölgesi %35 yumurta tavuğu sayısı bakımından en büyük paya sahiptir. Et tavuğu sayısında Ege Bölgesi %27 ve Batı Marmara Bölgesi %15 paya sahiptir. Yumurta tavuğu sayısı bakımından ise, Batı Anadolu %18 ve Doğu Marmara %10 paya sahiptir (TÜİK, 2018a).

Türkiye 2016 yılında tavuk eti üretiminde dünyada 12. sırada iken yumurta üretiminde 10. sırada yer almıştır (FAO, 2018). Türkiye dış ticarete tavuk eti ve yumurtada ihracatçı konumundadır. 2016 yılında tavuk eti ihracat miktarı açısından 8. sırada olan Türkiye, yumurta ihracat miktarı bakımından 2.sırada yer almaktadır (UN Comtrade, 2017). Türkiye yumurta ve tavuk eti üretiminin ülke tüketimi için yeterli olduğu ve aynı zamanda ihracat yapıldığı görülmektedir. 2017 yılında üretilen tavuk etinin %19'u, yumurtanın ise %29'u ihraç edilmiştir. Türkiye'de hindi eti tüketimi kişi başı 600 gr civarında olduğundan üretimde bir sıkıntı yaşanmamaktadır. Bununla birlikte damızlık konusunda dışa bağımlı yapı mevcuttur.

2.2. Üretim Yapısı

Kanatlı hayvancılık grubunda tavuk, hindi, kaz, ördek, bildircin, sülün, devekuşu vb. kanatlılar yer almaktadır. Türkiye 2017 yılında kanatlı hayvan sayısının %99'unu et tavuğu ve yumurta tavuğu, %1'lik bölümünü ise kaz, ördek, bildircin gibi diğer kanatlılar oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmada, Türkiye için ekonomik değer ifade eden etlik ve yumurtalık

tavuk işletmeciliği kapsamlı olarak; hindi, kaz ve ördek yetiştiriciliğinin mevcut durumu ise genel hatlarıyla ortaya konulmuştur.

2.2.1 Üretim Sistemi ve İşletmelerin Durum Değerlendirmesi

Türkiye’de kanatlı eti üretimi, başta tavuk eti olmak üzere, 1970’li yıllarda ağırlıklı olarak aile işletmeciliği şeklinde pahalı ve üretim kapasitesi sınırlı olarak gerçekleştirilmekte iken, 1980’li yıllarda entegre tesislerin artmaya başlaması ve sözleşmeli üretim modeline geçişle birlikte yapısal olarak değişmeye başlamıştır. 1990’lı yıllarda sektöre yapılan büyük yatırımlar ile birlikte 2000’li yıllarda Türkiye beyaz et sektörü Avrupa ve dünya standardını yakalamıştır (Koca, 2017). Türkiye’de bugün üretilen beyaz et ve yumurtanın yaklaşık %85’i modern tesislerde gerçekleştirilmekte olup, tesislerin çoğu gelişmiş ülkelerdeki benzerlerinden 20 yıl daha gençtir. Sektör dünyadaki son gelişmeleri yakından izlemekte ve bunun üretime yansımaları çok hızlı olmaktadır. Günümüzde kanatlı sektörü kendi üretim planlamasını yapabilen ve ülkenin hayvansal protein gereksiniminin büyük bir bölümünü karşılayabilen önemli bir üretim dalıdır.

Kanatlı sektöründe 2016 yılı itibarıyla toplam 10.017 adet işletme faaliyet göstermektedir. Bunun 62 adedi kuluçkahane, 357’si damızlık, 7.834’ü ticari etlik piliç ve 1.698 adedi ticari yumurta tavuğu işletmesidir. Kümes ve işletme sayıları bakımından 2006-2015 yıllarına bakıldığında önemli sayısal farklılıklar olmadığı görülmektedir. Bu durum, mevcut işletme ve kümes sayısının iç talebi fazlasıyla karşıladığı ve ihracat imkânları olduğunda sektörün bunu karşılayacak alt yapı ve kapasiteye sahip olduğunu göstermektedir. 2016 yılında toplam kümes sayısı 18.501 adete ulaşmış olup; 2005 yılına göre %17 oranında artmıştır. Aynı yıllar itibarıyla damızlık kümes sayısındaki artış oranının %62 olduğu görülmektedir (Tablo 17). 2018 yılı kesimhane sayısı 64 adettir.

Türkiye’de 2017 yılında et tavuğu sayısının yarısından fazlası (%56), 5 ilde toplanmıştır. Manisa, %14 pay ile en çok et tavuğu bulunan il olmakla beraber; Balıkesir (%12), Sakarya(%12), Bolu (%11) ve Mersin(%8) diğer önemli illerdir (TÜİK, 2018a).

Yumurta üretimi tavukların yanı sıra hindi, kaz, bıldırcın ve ördek gibi kanatlılardan yapılmaktadır. Ancak büyük miktarda ticareti yapılan ve tüketime sunulan yumurta tavuk yumurtası olup az sayıda bıldırcın yumurtası da piyasada yer almaktadır. Türkiye’de yumurta tavuğu sayısı 2005-2017 yılları arasında %102 artmıştır. Aynı dönemde, yumurta üretimi tavuk sayısındaki artışla birlikte %60 artış göstermiştir (TÜİK, 2018). Yumurta - tavuk sayısındaki artış bu alanda üretim yapan tesis miktarı ve kapasiteleri ile orantılı olarak değişmektedir.

Yumurta tavukçuluğunda, önceki yıllarda sektör büyük oranda çok katlı kafeslerde üretim yapmaktayken günümüzde değişen trendler ile birlikte artık alternatif (kafesiz) sistemler de üretimde yerini almaktadır. Ayrıca mevcut kafeslerin yerine zenginleştirilmiş kafeslerin kullanımı başlamıştır. Yeni kurulacak yumurta üretim tesislerinde hayvan refahını dikkate alan ve AB’ye uyum kapsamında öngörülen zenginleştirilmiş kafeslerin kullanımı zorunlu hale getirilmiştir. 22 Kasım 2014 tarihli “Yumurtacı Tavukların Korunması İle İlgili Asgari Standartlara İlişkin Yönetmelik” uyarınca halen kurulu tesislere ise zenginleştirilmiş kafeslere geçmek üzere 2023 yılına dek ek süre verilmiştir. Bu kapsamda kafeste üretim giderek azalırken, kafesiz sistemler tam tersine belirgin bir şekilde artış göstermektedir. Yönetmelikler uyarınca zenginleştirilmiş kafeslerin kullanılmasıyla birlikte kafes boyutlarının büyümesi, birim alanda daha az sayıda tavuk barındırma sonucunu ortaya çıkaracaktır. Bu yüzden kurulu kafes sistemlerindeki hayvan sayısında bir azalma olmaması için yeni yönetmeliğe uygun ilave kümesler kurulmasıyla beklenen üretim artışı devam ettirilebilecektir. Aksi takdirde sektörün büyümesi ve ihracattaki lider ülke pozisyonunun korunması zorlaşacaktır (Şamlı ve Ağma Okur, 2016).

Tablo 17. Kanatlı Sektöründeki İşletme ve Kümes Sayıları (adet)

Yıllar		Kuluçkahane	Damızlık	Ticari etlik piliç	Ticari yumurtacı	Toplam
2006	İşletme	82	238	8.899	1.304	10.523
	Kümes	-	1.445	11.020	3.284	15.749
2007	İşletme	81	248	8.919	1.195	10.443
	Kümes	-	1.507	11.263	3.289	16.059
2008	İşletme	81	247	8.948	1.075	10.351
	Kümes	-	1.548	11.543	3.059	16.150
2009	İşletme	90	274	8.827	1.078	10.269
	Kümes	-	1.586	11.350	3.120	16.056
2010	İşletme	79	277	8.908	1.072	10.410
	Kümes	-	1.657	11.623	3.162	16.442
2011	İşletme	79	276	9.164	1.042	10.561
	Kümes	-	1.769	12.227	3.044	17.040
2012	İşletme	78	302	9.403	1.050	10.900
	Kümes	-	1.949	12.852	3.243	18.044
2013	İşletme	80	322	9.444	994	18.840
	Kümes	-	2.086	13.505	3.103	18.694
2014	İşletme	80	341	9.782	1.046	11.328
	Kümes	-	2.237	14.360	3.141	19.738
2015	İşletme	75	354	9.676	1.113	11.296
	Kümes	-	2.390	14.415	3.229	20.034
2016	İşletme	62	357	7.834	1.698	10.017
	Kümes	-	2.351	12.534	3.616	18.501

Kaynak: TOB, 2017

Tablo 18. Etlik Piliç Eti Sektöründeki Önemli Kuruluşlar

Firma	Şirket Merkezi	Üretim Konusu
Ak Piliç	Bolu	E-Y
Alp Hindi	İstanbul	D-E-Y
Aspiliç	Adapazarı	E
Aviagen Anadolu	Ankara	D
Bahar Tavukçuluk	Antalya	E
Bakpiliç	Ankara	D-E-Y
Banvit	Balıkesir	D-E-Y
Beypi	Bolu	D-E-Y
Bolca Hindi	Bolu	E-Y
Bu Piliç	Balıkesir	E
C.P.	İstanbul	D-E-Y
Civkur (Doyum)	Adana	D-E-Y
Cobb	Balıkesir	D
Çamlı Yem	İzmir	Y
Ege-Tav	İzmir	D-Y
Erpiliç	Bolu	D-E-Y
Garip Tavukçuluk (Lades)	Adana	D-E-Y
Gedik	Uşak	D-E
Has Tavuk	Bursa	D-E-Y
Keskinoğlu	Manisa	D-E-Y
Lezita (Abaloğlu)	İzmir	D-E-Y
Öz Tavuk	Bursa	D
Pınar	İzmir	E-Y
Ross Ankara A.Ş.	Ankara	D
Ross Haymana A.Ş.	Ankara	D
Şahin Tavukçuluk A.Ş.	Adana	E-Y
Şen Piliç	İstanbul	D-E-Y
Tad Piliç	Gaziantep	D-E-Y
Yem-Sel (Köytür)	Samsun	D-E-Y

Kaynak BESD-BİR, 2017(D: Damızlık, E:Et, Y:Yem)

Türkiye'de yumurta sektörü de son yıllarda göstermiş olduğu ilerleme ile dünyanın dikkatini çekmekte ve dünya yumurta üretimi içerisinde konumunu korumaktadır. Yumurta sektörü 1.698 adet işletme sayısı, 3.616 adet kümes sayısı, 2017 yılında 1,2 milyon ton yumurta üretimi ve 348 bin tona ulaşan ihracat rakamıyla sürekli gelişme ve büyüme yolundadır. Yumurta tavuğu işletmelerinin son yıllarda kapasitelerini artırdığı, çok küçük işletmelerin kalmadığı görülmektedir (Tablo 17).

Türkiye'de yumurta üretimi ile tavuk eti üretimi arasında yapısal olarak farklılıklar vardır. Etlik piliç üretiminde yaygın olarak görülen entegre üretim yapısına yumurta tavukçuluğunda pek rastlanılmamaktadır. Bu nedenle yumurta tavukçuluğundaki işletmeler daha bağımsız olup; metropollere yakın yerlerde yoğunlaşsa da Türkiye'nin her tarafına yayılmış durumdadır. Yumurta tavuğu sayısının %53'ü Ege Bölgesi (%35) ve Batı Anadolu Bölgesinde (%18) bulunmaktadır. Afyon ili %15 ile en çok yumurta tavuğu olan ildir. Afyon ilini, Konya (%13) ve Manisa (%11) takip etmektedir. BESD-BİR'e üye 29 firma; Türkiye'nin toplam kanatlı eti, kuluçkalık yumurta ve civciv üretiminin yaklaşık %94'ünü karşılamaktadır. Tablo' da yer alan 14 firmanın tam entegre olduğu, yani damızlık, yem ve et üretimi yaptığı görülmektedir (Tablo 18).

Hindi Yetiştiriciliği

Türkiye'de hindi yetiştiriciliği entansif anlamda ilk kez 1960'lı yıllarda şimdiki adı Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) olan Devlet Üretim Çiftlikleri bünyesinde ve üniversitelerin araştırma çiftliklerinde başlamıştır. Dünyada 1980'lerden sonra gelişen entegre hindi üretimi, Türkiye'de 1995 yılında ilk entegre firmanın kurulmasıyla başlamış ve ilk yıllarda artan taleple birlikte piyasadaki yerini almıştır. Türkiye'de hindi yetiştiriciliği, tavuk yetiştiriciliği nedeniyle önceden elde edilen bilgi birikimi ve hazır barınak avantajıyla hızlı gelişmiştir. Bu dönem içerisinde hali hazırda kurulu olan etlik piliç kümesleri bazı değişikliklerle hindi yetiştirmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla entansif hindi yetiştiriciliği, ilk olarak tavukçuluğun da yoğun olarak yapıldığı Bolu ve İzmir ili civarlarında faaliyete geçirilmiştir. Üretim tam dikey entegrasyon şeklinde olup, sözleşmeli yetiştiricilik modeliyle sürdürülmüştür (Koyubence ve Konca, 2010).

Türkiye'de 2017 yılında hindi sayısı, %67'lik payla 2 bölgede toplanmış olmakla beraber; %38'i Ege Bölgesi ve %34'ü Doğu Marmara Bölgesi'nde bulunmaktadır. İller bazında incelendiğinde; hindi sayısının %23'ü Manisa, %23'ü Bolu ve %10'u İzmir'dedir (TÜİK, 2018a).

Kaz ve Ördek Yetiştiriciliği

Dünyada birçok ülkede kaz ve ördek yetiştiriciliğinin ekonomik bir yeri olmasına rağmen Türkiye'de kaz ve ördek yetiştiriciliği kırsal kesimlerde, ekstansif bir şekilde, geleneksel yöntemlerle, kültürün parçası olarak genelde aile işletmesi şeklinde yapılmaktadır. Kaz ve ördek etinin toplam kanatlı eti üretimindeki payı ülkemizde %1'den azdır. İç su kaynakları açısından zengin olan ülkemiz, kaz ve ördeklerin su kuşu olması sebebiyle havuz, ırmak, dere ve göl gibi kaynaklara ihtiyaç duyması sebebiyle önemli bir potansiyele sahiptir.

Yapılan yetiştiriciliklerde ördek ve kazlara özel olarak barınak yapılmamakta büyükbaş veya küçükbaş hayvanlarla birlikte beslenmekte veya buralarda oluşturulan küçük bölmelerde yetiştirilmektedir. Ancak yetiştirilen hayvan sayısının fazla olduğu durumlarda ayrı bir barınağa ihtiyaç duyulmaktadır. Barınaklar modern yetiştiriciliğe uygun olmayıp, daha çok ahır, ağıl vb. yerlerdir. Çoğunlukla doğal kuluçka tercih edilmektedir. Özellikle kazlarda kuluçka randımanı düşük olup, uygun kuluçka makineleri üreten fabrikalar yok denecek kadar azdır. Kazların otlama yetenekleri gelişmiştir ve

bu nedenlerle meranın önemi büyüktür. Kaz yetiştiriciliğinin kazançlı ve yaygın hale getirilmesi için, üretimin doğal kuluçka yerine, modern kuluçka makinelerinde yüksek randımanlı olarak yapılmasına ihtiyaç vardır.

Türkiye'de 2017 yılında yetiştiriciliği yapılan kazların yarısından fazlası Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi (%40) ve Ortadoğu Anadolu Bölgesi (%13)'nde bulunmaktadır. Kaz yetiştiriciliğinin özellikle bu iki bölgede yoğunlaşmasının başlıca nedenleri arasında iklim şartlarının soğuk olması ve kazların sert iklimlere dayanıklı olması, tüketici alışkanlıkları, geleneksel olarak kaz etinin bölge halkı tarafından rağbet görmesi sayılabilmektedir. Halen Kars ili, Türkiye'de en fazla kaz yetiştiriciliği yapılan ildir. Kars (%27) ilini, Muş (%11) ve Ardahan (%8) ve illeri takip etmektedir. Bu üç ilin toplam kaz sayısı, tüm Türkiye'nin yaklaşık olarak %45'ini oluşturmaktadır (TÜİK, 2018a).

Türkiye'de 2017 yılı itibariyle ördek yetiştiriciliği %31'lik bir payla, en çok Batı Marmara Bölgesi'nde yapılmaktadır. Ortadoğu Anadolu Bölgesi (%11) ve Batı Karadeniz Bölgesi (%10) ördek sayısı en fazla olan diğer bölgelerdir. Türkiye'de en fazla ördek yetiştiriciliği yapılan il; %24 ile Balıkesir'dir. Ördek sayısı açısından; Muş (%8) ve Samsun (%6), Balıkesir'den sonra gelen en önemli illerdir (TÜİK, 2018a).

2.2.2. Maliyet Değerlendirmesi

Türkiye'de kanatlı hayvancılık sektörü üretim maliyetinin en büyük kısmını, %68 oran ile yem gideri oluşturmaktadır. Yem giderinden sonra %14 ile civciv gideri ikinci büyük maliyet kalemidir (Tablo 19). Sektörün en önemli girdisi olan hammaddelerin fiyatlarının yüksekliği; maliyetleri yükseltmekte, bu durum da sektörün gelişmesini engelleyen başlıca sorun olarak göze çarpmaktadır. Zaman zaman miktarları değişmekle birlikte bu ürünlerin önemli bir kısmı dış piyasalardan ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Türkiye'de ise yem hammaddelerinin yüksek maliyetlerle üretilmesi nedeniyle, yem ve kanatlı ürün maliyetleri yükselmektedir. Üretim maliyetlerinin yükselmesi sonucunda da dış piyasada rekabet gücü ve ihracat olanakları azalmaktadır.

Tablo 19. Broiler Civciv ve Piliçlerde Maliyet Hesabı

Maliyet Kalemleri	%
Yem	68,0
Civciv	14,0
Enerji	4,8
İş gücü + bakım, onarım + aşınma payı	4,5
Sağlık + dezenfeksiyon	2,7
Genel idari giderler	3,5
Yakalama-yükleme-altlık	2,5
Toplam	100.0

Kaynak: BESD-BİR, 2017

Yem

Kanatlı hayvancılık sektörünün en büyük ve en önemli girdisi yemdir. Sektörde üretimin artışına paralel olarak karma yem üretimi de artış göstermiştir. 2017 yılında kullanılan kanatlı yemi miktarı 8,9 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Bu yemlerin ana girdisi mısır ve soya fasulyesidir. Mısır üretimi TOB çalışmaları sonucu önemli artışlar göstermiş, 2017 yılında 5,9 milyon tona ulaşmıştır. 2017 yılında ithal edilen mısır miktarı ise 2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Bu ithalatın %43'ü Rusya'dan, %20'si Sırbistan'dan gerçekleştirilmiştir. Soya fasulyesi üretimi için yeterli teşvikler verilmesine rağmen, 2005 yılında 29 bin ton olan soya fasulyesi üretim miktarı 2017 yılında 140 bin ton seviyelerine yükselmiştir. Ancak bu üretim miktarı sektörün ihtiyacını karşılayacak seviyelerde değildir (Tablo 20). 2017 yılında ithal edilen soya fasulyesi miktarı 2,3 milyon ton olup, bu ithalatın %32'si Paraguay, %29'u ise Ukrayna'dan yapılmıştır. 2017 yılında mısır ihtiyacının %26'sı, soyanın ise %94'ü ithalat yolu ile karşılanmıştır. Bu durum üretim maliyetini yükseltmekte ve dış ticarete Türkiye'nin rekabet şansını azaltmaktadır.

Tablo 20. Yıllara Göre Mısır ve Soya Verileri (bin ton)

Yıl	Mısır Üretimi	Mısır İthalatı	%	Soya Üretimi	Soya İthalatı	%
2005	4.200	213	5	29	1.155	98
2010	4.310	449	9	87	1.756	95
2011	4.200	379	8	102	1.298	93
2012	4.600	800	15	122	1.195	91
2013	5.900	1.547	21	180	1.074	86
2014	5.950	1.422	19	150	2.008	93
2015	6.400	1.485	19	161	2.255	93
2016	6.400	531	8	165	2.175	93
2017	5.900	2.052	26	140	2.341	94

Kaynak: TÜİK, 2018a, *Mısır ithalatı GTİP 100590000019, Soya ithalatı GTİP 120190000000

Yumurta sektörünün önemli unsurlarından biri olan yem üretimi de son yıllarda yumurtacı tavuk sayısına paralel büyük bir artış göstermiştir. Türkiye yumurta tavuğu yemlerinin en yoğun üretimi Ege ve İç Anadolu bölgelerinde yapılmaktadır (Eşidir ve Pirim, 2010).

Yem çeşidine göre % 8-18 aralığında olan katma değer vergisi Şubat 2016 itibarıyla pek çok yem hammaddesi için sıfırlanmıştır. Bu durumun yem sanayicisi ve hayvan üreticisi açısından yararlı sonuçlara yol açması beklenmektedir. Özellikle kayıt dışı üretimin azalması yanında yem fiyatlarına da olumlu etki yapacağı düşünülmektedir.

Ayrıca, 24 Aralık 2011 tarihinde yayımlanan "İnsan Tüketimi Amacıyla Kullanılmayan Hayvansal Yan Ürünler Yönetmeliği" ile 01.01.2017 tarihinden itibaren; kürk hayvanları hariç karasal hayvanların, aynı türden hayvanların

gövdeleri veya parçalarından elde edilen işlenmiş hayvan proteinleri ile beslenmesi yasaklanmıştır. Kanatlı hayvanların yemlerinde; ruminantlardan elde edilen et-kemik unu, kemik unu ile su ürünlerinden elde edilen balık unu gibi hayvansal proteinlerin kullanımı serbesttir. Ayrıca tavuk yemlerinde hindi unu, hindi yemlerinde tavuk unu kullanılabilir.

Genetik Materyal

Türkiye’de modern anlamda kanatlı hayvancılık sektörünün tavukçuluk özelinde başlangıcı Cumhuriyetin kuruluşundan sonra olmuş ve özellikle 1960’lı yıllardan sonra hızlı bir gelişme sağlanmıştır. 1952 yılında saf kültür ırklarının ithali ve 1956 yılında Yem Sanayi T.A.Ş.’nin kurulmasından sonra ise tavukçuluk sektörü hızlı bir gelişme göstermiştir. 1963 yılında hibrit ebeveynler ithal edilmiştir. İthalatın artışı ile birlikte dışa bağımlılığın önlenmesi amacıyla 1968 yılında yerli hibrit soylarının geliştirilmesi çalışmalarına başlanmış, 1982 yılına kadar süren bu çalışmalarla yumurtacı ebeveyn hibritleri geliştirilmesine çalışılmıştır. Ancak, verim düzeyi açısından üretilen hatlar, bazı özellikleri bakımından yabancı genetik materyal ile karşılaştırıldığında rekabet güçlerinin zayıflığından dolayı hedeflenen amaca ulaşamamıştır. 1995 yılında Kanadadan ithal edilen saf yumurtacı hatlar çoğaltılarak ıslah çalışmalarına başlanmış ve bunun sonucunda kombinasyon kabiliyeti yüksek üç adet yumurtacı ebeveyn ile hibrit hatlar geliştirilmiş (Atabey, Atak ve Atak-S) ve ulusal ırk tescil komitesince tescil edilmiştir. Geliştirilen bu hatlar ilk defa 2004 yılında Türkmenistan’a ihraç edilerek üretimde kullanılmaları sağlanmıştır.

Türkiye kanatlı hayvancılık sektörü et ve yumurta üretim miktarı bakımından kendine yeterli olmasına rağmen damızlık hayvan konusunda dışa bağımlıdır. Etlik piliç ve hindi damızlıklarının tamamı ithal edilmektedir. Fakat 2015 yılında yurtdışından 5 adet etçi saf hat getirilerek melezleme çalışmaları başlamış olup, Anadolu-T adını verdiğimiz ilk yerli etçi hattımız elde edilmiştir. Yumurta tavuğu damızlıklarının da yaklaşık %90’ı ithalatla karşılanmaktadır. Damızlık üretimi ve ıslah çalışmaları pahalı ve uzun süreç gerektiren bir faaliyettir. Dünyada damızlık etlik ve yumurtacı tavuk üretimi yaparak ülkelerin ihtiyacını karşılayan sayılı firma bulunmaktadır. Damızlık temini ve yerli hatların geliştirilmesi konusunda son yıllarda TOB’a bağlı araştırma enstitülerinin çalışmaları artmış ve umut verici gelişmeler elde edilmiştir.

Tablo 21. Yıllara Göre Ortalama Kanatlı Yem Fiyatları (TL/ton)

Yemler	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Etlik Piliç Yemi	489	895	1.020	1.118	1.162	1.264	1.205	1.191	1.384
Yumurta Yemi	401	664	807	855	910	1.016	1.041	1.067	1.220
Soya	-	838	1.044	1.241	1.329	1.338	1.344	1.385	1.612
Mısır	-	476	615	582	634	713	709	728	840

Kaynak: TÜRKİYEM-BİR, 2018

Maliyet ve Fiyat Değerlendirmesi

Yem hammadde fiyatlarındaki artışa bağlı olarak yem fiyatları da yıllar itibariyle artış göstermektedir. Son beş yıllık dünya yem fiyatları incelendiğinde, 2012 yılında ABD, Rusya ve Güney Amerika'da yaşanan kuraklığın ve Çin'de hayvansal üretimin artmasına bağlı olarak yem hammaddelerinin fiyatlarının arttığı gözlenmektedir (Şenköylü ve Karakuş, 2016). Türkiye Yem Sanayicileri Birliği verilerine göre, 2005 yılında ton başına ortalama 489 TL olan etlik piliç yemi, % 183 oranında artarak 2017 yılında ortalama 1.384 TL'ye yükselmiştir. 2005 yılında ton başına 401 TL olan yumurta yemi %204 oranında artarak 2017 yılında ortalama 1.220 TL'ye ulaşmıştır (Tablo 21).

Türkiye'de 2005 yılında 2,36 TL/kg olan tavuk eti üretici fiyatı, 2014 yılında 5,31 TL/kg a çıkarken, 2017 yılında 6,04 TL/kg olmuştur. 2009-2011 yılları arasında ise kırmızı et fiyatlarındaki yükselme sonucu beyaz ete olan talebin artması nedeniyle etlik piliç üretici fiyatlarında önemli artış gerçekleşmiştir.

Tablo 22. Yıllar İtibariyle Ortalama Tavuk Eti Üretici ve Tüketici Fiyatları (TL/kg)

Yıllar	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Üretici Fiyatı	2,36	3,99	4,08	4,65	4,85	5,31	5,08	5,37	6,04
Tüketici Fiyatı	3,13	5,79	5,84	6,62	6,81	7,27	7,25	7,86	8,93

Kaynak: TÜİK, 2018a-(2014-2016; TOB, 2018a)

Türkiye 2005 yılında 3,13 TL/kg olan tavuk eti tüketici fiyatı, %185 oranında artarak; 2017 yılında 7,86 TL/kg'a yükselmiştir. Tavuk eti tüketici fiyat verileri yıllar itibariyle incelendiğinde, 2015 yılı haricinde artış eğiliminde olduğu görülmektedir (Tablo 22).

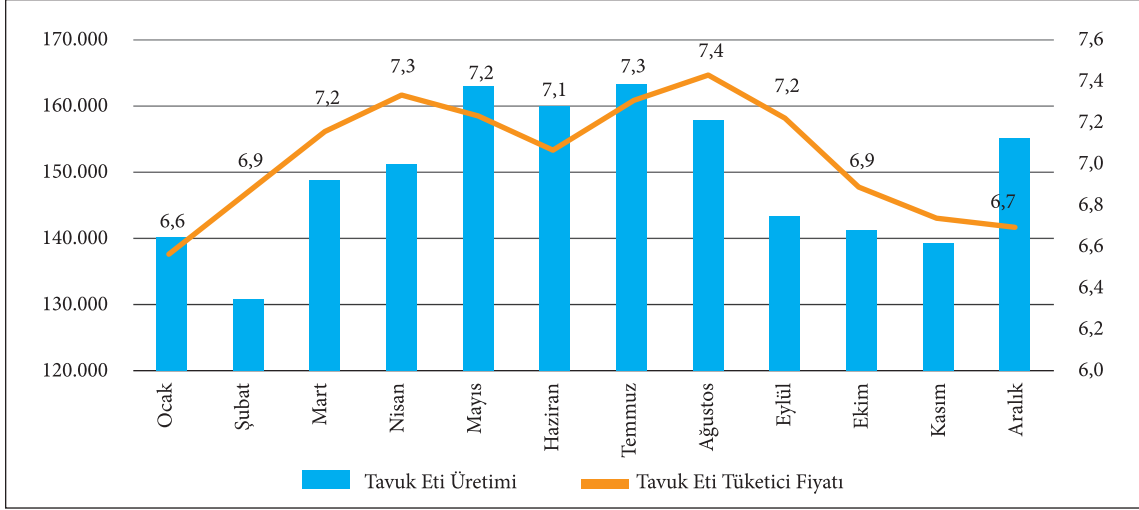
Yıllar içinde ortalama yumurta maliyetinin düzenli olarak arttığı görülmektedir. Bir yumurtanın maliyeti 2005 yılında 7,8 kr/adet iken 2017 yılında maliyet 23,2 kr/adet ile yaklaşık 3 katına çıkmıştır. Maliyetin artması ile birlikte hem üretici hem de tüketici fiyatları artmıştır. Üretici fiyatlarındaki artış maliyet artışından biraz daha düşük kalırken, tüketici fiyatlarındaki artış daha fazla olmuştur. Yumurta tüketici fiyatı 2005 yılında 12,7 kr/adet iken 2017 yılında 44,5 kr/adet olarak gerçekleşmiştir (Tablo 23).

Tablo 23. Yıllar İtibariyle Ortalama Yumurta Maliyet, Üretici ve Tüketici Fiyatları (kr/adet)

Yıllar	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Maliyet	7,8	13,2	15,3	16,2	17,2	18,5	19,8	20,2	23,2
Üretici Fiyatı	8,6	12,6	15,9	18,5	18,5	21,1	23,0	22,1	24,0
Tüketici Fiyatı*	12,7	20,9	25,1	29,5	30,4	35,9	39,0	37,7	44,5

Kaynak: YUMBİR, 2018*TÜİK,2018

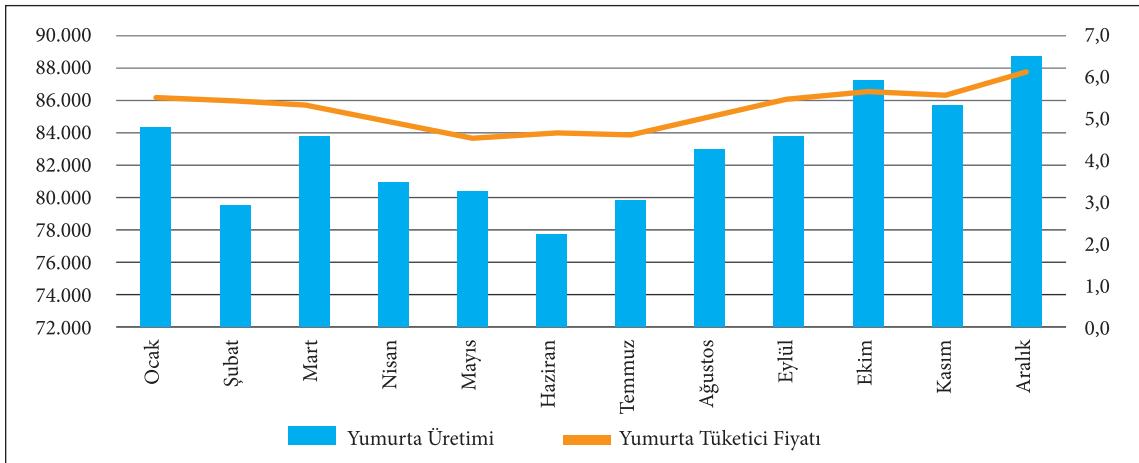
Tavuk eti üretim ve fiyatları incelendiğinde yaz aylarında üretimin ve tüketici fiyatlarının bir miktar arttığı görülmektedir. Üretim Mayıs-Ağustos ayları arasında en üst seviye ulaşmış olup; yine aynı aylarda ortalama tavuk eti kg fiyatının nispeten yüksek olduğu görülmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Tavuk Eti Tüketici Fiyatı (kg/TL) ve Tavuk Eti Üretimi (ton)

Kaynak: TÜİK, 2018 *2010-2017 tavuk eti üretimi ve tüketici fiyatı verilerinde ay ortalamaları kullanılmıştır.

Yumurta üretim miktarı mevsimlere göre farklılıklar göstermekle birlikte, yaz aylarında üretimin bir miktar azaldığı, kış aylarında ise en yüksek değerlere ulaştığı gözlenmektedir. Yumurta fiyatlarının ise yaz aylarına doğru düşme gösterdiği ve kışa doğru tekrar yükseldiği görülmektedir (Şamlı ve Ağma Okur, 2016). Bu durum, tavuk eti ve yumurtanın hem fiyat, hem üretim yönünden mevsim etkisinde olduğuna işaret etmektedir (Şekil 1 ve 2).

Şekil 2. Tavuk Yumurtası Tüketici Fiyatı (kg/TL) ve Tavuk Yumurtası Üretimi (ton)

Kaynak: TÜİK, 2018 *16 adet yumurta 1 kg olarak esas alınarak fiyat ve üretim dönüşümü yapılmıştır.

**2010-2017 yumurta üretimi ve tüketici fiyatı verilerinde ay ortalamaları kullanılmıştır.

Tavuk eti/yem girdi paritesi incelediğinde, 2010 yılında 1 kg tavuk eti ile alınabilecek etlik piliç yemi miktarı 4,46 kg iken, 2017 yılında bu miktar 4,36 kg seviyesine düşmüştür. 2010 yılında 1 kg tavuk eti ile 4,76 kg soya alınabilecek iken, 2017 yılında 3,75 kg soya alınabildiği görülmektedir (Tablo 24).

Tablo 24. Tavuk Eti*/Yem Paritesi (TL/kg)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Tavuk Eti/Etlik Piliç Yemi	4,46	4,00	4,16	4,17	4,20	4,22	4,51	4,36
Tavuk Eti/Soya	4,76	3,91	3,75	3,65	3,97	3,78	3,88	3,75
Tavuk Eti/Mısır	8,38	6,63	7,99	7,65	7,45	7,17	7,38	7,19

*Kaynak: Tablo 20-21. *Tavuk eti üretici fiyatı alınmıştır.*

2.2.3 Finansman Yapısı

Kanatlı sektörüne yönelik yatırım kredileri; kümes, gübre işleme tesisi, yumurta işleme, tasnif, paketleme ünitesi/tesisi, yapımı ve tadilatlarını, bio-güvenlik önlemlerini, kendi elektrik ihtiyaçlarını yenilenebilir enerji kaynaklarından (güneş) üretmek için gerekli olan tesis ve alet-ekipman, diğer ilgili alet-ekipman ve makine alımı ile diğer yatırım giderlerini kapsamaktadır. Sektöre yönelik işletme kredileri ise; ruhsatlı kanatlı üretim işletmelerinden, yetiştirilmek üzere alınacak ticari civciv ve yarka alımı ile bu hayvanların yem ve diğer işletme giderlerini kapsamaktadır.

Kanatlı sektöründe Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası (TCZB) ve Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK) aracılığıyla kullanılan yatırım kredilerinde %50, işletme kredilerinde %25 faiz indirim uygulanmaktadır. Kanatlı sektörü damızlık yetiştiriciliğinde %100 faiz indirimli kredi, hindi besiciliğinde ise %50 faiz indirimli yatırım ve %75 faiz indirimli işletme kredisi kullanılmaktadır (Tablo 25).

Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi kullanılabilmesi için asgari; etlik piliç yetiştiriciliğinde 10.000 adet, yumurta tavuğu yetiştiriciliğinde 7.500 adet, kaz, ördek, bıldırcın yetiştiriciliğinde 2.500 adet, devekuşu yetiştiriciliğinde ise 50 ve üzeri kapasitelerde işletme kurulması veya kurulu işletmelerin en az bu kapasitelere çıkarılması gerekmektedir.

Tablo 25. TCZB A.Ş. ve TKK Kredilerinde Faiz İndirim Oranları

KREDİ KONULARI	İNDİRİM ORANI (%)		KREDİ ÜST LİMİTİ (TL)
	Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi/ Kredisi	
Kanatlı Sektörü	50	25	3.000.000
Kanatlı sektörü damızlık yetiştiriciliği	100	100	7.500.000
Hindi besiciliği	50	75	1.000.000

Kaynak: Anonim, 2017a

Damızlık kanatlı üretimi yapacak işletmelere düşük faizli yatırım ve işletme kredisi kullanılabilmesi için asgari; damızlık etlik piliç ve damızlık yumurta tavuğu yetiştiriciliğinde 10.000 adet, Ankara Tavukçuluk Araştırma İstasyonu Müdürlüğüne ülkemiz için geliştirilmiş hatlarla yapılacak damızlık yumurta tavuğu yetiştiriciliğinde 1.000, damızlık hindi yetiştiriciliğinde 5.000 adet, damızlık kaz, ördek veya bildircin yetiştiriciliğinde 1.000 adet, damızlık devekuşu yetiştiriciliğinde 100 adet ve üzeri kapasitelerde işletme kurulması veya kurulu işletmelerin en az bu kapasitelere çıkarılması gerekmektedir.

Hindi besiciliği yapacak işletmelere düşük faizli yatırım ve işletme kredisi kullanılabilmesi için asgari 1.000 ve üzeri kapasitelerde işletme kurulması veya kurulu işletmelerin en az bu kapasitelere çıkarılması gerekmektedir (Anonim, 2017a).

2.2.4. Yatırım, Mekanizasyon ve Modernizasyon Yapısı

Türkiye'de 1990'lı yıllardan itibaren sektöre yapılan büyük yatırımlarla modern üretim tesislerinin sayısı ve üretim kapasitesi hızla artmıştır. İşletme sayıları azalırken, işletme büyüklükleri büyümüş, artan verime paralel olarak gelişen otomasyon ve modern tekniklerin kullanılmasıyla işgücü ihtiyacı azalmıştır. Ülkemizdeki üretim tesislerinde en gelişmiş otomasyon sistemleri kullanılmakta ve yetiştirme süreci 24 saat biyogüvenlik, havalandırma, ısı-nem ve sağlık yönlü etkin yönetim ve iç denetimler ile sağlanmaktadır.

Türkiye'de kanatlı eti üretiminin tamamına yakını (%95) entegre üretim tesislerine sahip, finansal ve teknoloji bakımından güçlü firmalar tarafından gerçekleştirilmektedir ve üretim, yetiştirme koşulları, kesimhane, kesim vb. kriterlerde AB standartlarını yakalamış durumdadır. Tavuk etinin yaklaşık %85'lik bölümü modern teknolojiye sahip kanatlı kesimhanelerinde üretilmektedir. Bu kapsamda yer alan işletmelerin ihracat potansiyeli yüksektir. Geri kalan üretimin %10'luk bölümü nispeten eski teknoloji ile iç pazara dönük üretim yapmaktadır. %5'lik bölüm ise basit donanımlı kesimhaneler olup kalite açısından yetersiz bir üretim sürdürmektedir (Anonim, 2016).

2.3. Pazarlama Yapısı

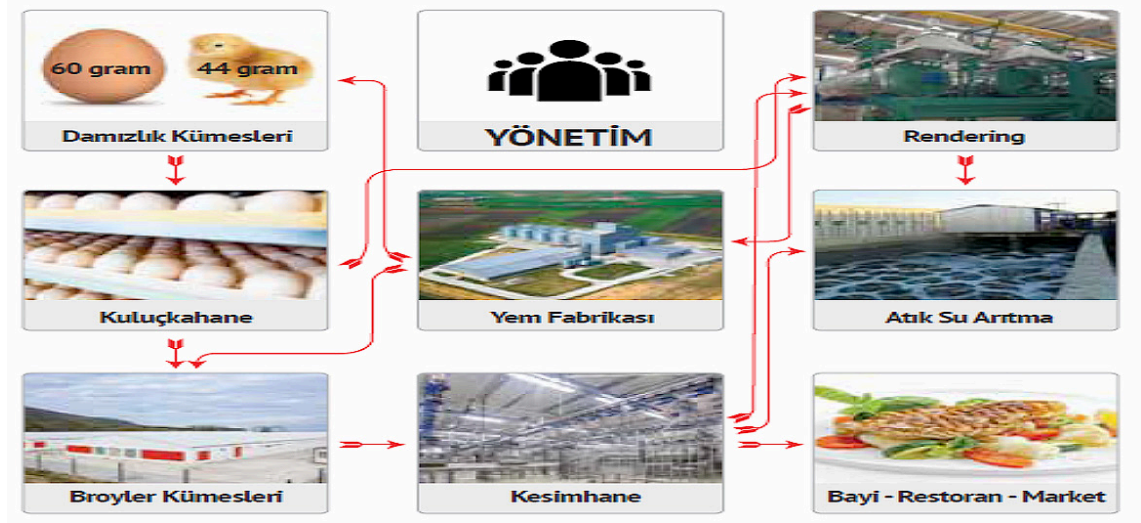
Entegre üretim modeli ile büyük ölçüde entegrasyonunu tamamlamış kanatlı hayvancılık sektöründe firmalar, kendi üretimlerinin yanında sözleşmeli üretim modelini başarıyla uygulayarak, irili ufaklı birçok yetiştiricinin üretim zincirine katılmasını sağlamaktadır. Entegre üretim modelinde, ana damızlık civciv dışındaki tüm aşamalar entegre işletmelerin sahipliği ve/veya gözetiminde gerçekleştirilmektedir. Entegre üretim; karma yem fabrikasını, damızlık kümeslerini, kuluçkahaneleri, yetiştirme kümeslerini (sözleşmeli), kesimhane, ileri işleme tesisleri, rendering tesisi, atık su arıtma tesisi ve pazarlama ağını kapsamaktadır (Şekil 3). Türkiye'de büyük oranda dikey entegrasyonlarını tamamlamış olan entegre broiler işletmeleri; canlı üretimi sözleşmeli üreticilere yaptırmakta; kendi kesimhanelerinde işledikleri kanatlı hayvan etlerini yine önemli oranda kendi pazarlama kanalları ile dağıtmaktadırlar.

Sözleşmeli üretimin en yaygın olduğu sektörlerden biri olarak; broiler yetiştiriciliğinde üreticilerin nerdeyse tamamı sözleşmeli üretim modeli (fason üretim) ile faaliyet göstermektedir.

- Sözleşmeli üretim kapsamında fason işletmelerin; civciv, yem, altlık, yakıt ve veteriner hekimliği hizmetleri belirli bir bedel karşılığında entegre firmalar tarafından temin edilmekte;

- Fason üretilen piliçlerin kesim ve pazarlama faaliyetleri de aynı entegrasyon tarafından yapılmakta olup;
- Fason üreticilerin yükümlükleri ise işçilik, elektrik, su, yakıt ile kümes bakım ve onarım masraflarını karşılamasıdır.

Yumurta tavukçuluğunda çok sayıda firma, yumurtaları karmaşık bir tedarik zinciri sistemi içerisinde dağıtmaktadır. 11 yerel yumurta üreticileri birliği bulunduran Türkiye Yumurta Üreticileri Merkez Birliği (YUM-BİR), Başmakçı Tavukçuluk Kooperatifi'nin yanı sıra, illerde faaliyet gösteren Ticaret Borsaları, internet verileri ve piyasanın diğer bileşenleri yumurta fiyatının oluşmasına katkı vermektedirler (Şamlı ve Ağma Okur, 2016).

Şekil 3. Türkiye'deki Entegrasyon Modeli
Kaynak: BESD-BİR

2.4. Kamu ve STK'ların Rolü

2.4.1. Kurumsal Çerçeve

Sektördeki kamu kuruluşlarını, TOB Hayvancılık Genel Müdürlüğü ile Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü bünyesinde yer alan Daire Başkanlıkları ve Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'ne bağlı 2 adet araştırma enstitüsü ve Gıda Kontrol Genel Müdürlüğü'ne bağlı 8 adet veteriner kontrol enstitüsü oluşturmaktadır.

Piliç eti ve yumurta üretimi yapan entegre damızlık işletmelerinin tamamı özel sektör kuruluşu olup; bu kuruluşları sektörde, Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıklarını Birliği (BESD-BİR) ve Yumurta Üreticileri Merkez Birliği (YUM-BİR) temsil etmektedir.

2.4.2. Yasal Çerçeve

Kanatlı eti üretimi ve gıda ile ilgili TOB tarafından çıkarılan yönetmelikler ve tebliğler;

- Gıda Hijyeni Yönetmeliği
- Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği

- Türk Gıda Kodeksi Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği
- Türk Gıda Kodeksi Gıda ile Temas Eden Malzemeler Yönetmeliği
- Gıda İşletmelerinin Kayıt ve Onay İşlemlerine Dair Yönetmelik
- Türk Gıda Kodeksi Et ve Et Ürünleri Tebliği vb.

Canlı Üretim ile ilgili TOB tarafından çıkarılan yönetmelikler;

- Kanatlı Hayvan Eti Üretiminde Sözleşmeli Üretime İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik
- İhbarı Mecburi Hayvan Hastalıkları ve Bildirimine İlişkin Yönetmelik
- Kanatlı Tifosu ile Kanatlılarda Pullorum Hastalığına Karşı Korunma ve Mücadele Yönetmeliği
- Tavuk Vebası Hastalığına Karşı Korunma ve Mücadele Yönetmeliği
- Yalancı Tavuk Vebası Hastalığına Karşı Korunma ve Mücadele Yönetmeliği
- Yurt İçinde Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünlerin Nakilleri Hakkında Yönetmelik
- Hastalıktan Arilikte Bölümlendirme Yönetmeliği vb.

2.4.3. Kalite ve Standardizasyon

Türkiye’de tavuk eti üretimi yapan firmalar TSE standartlarına uygun şekilde üretim yapmaktadırlar. Ayrıca, sektöre mensup firmaların neredeyse tamamı ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi Belgesi (ISO 2200), Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi Belgesi (HACCP), ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Belgesi ve Helal Kesim Sertifikasına sahiptir. Yine firmalardan bazıları BRC Global Standardı (Gıda) Belgesi, IFS (International Food Standard) Belgesi ve ISO 10002 Müşteri Şikayet Yönetim Sistemi Belgesi’ni de almışlardır. “Uluslararası Standardizasyon Örgütü” olarak bilinen ISO tarafından belirlenen kalite standartları dünya genelinde benimsenmiş ve uygulamaya aktarılmıştır. Bu yüzden, özellikle Avrupa Birliği’ne üye ülkeler bu standartlarda üretim yapan firmaların ürünlerini tercih etmektedir. Bu kapsamda, Türkiye’de kanatlı eti sektörü GLP (İyi Laboratuvar Uygulamaları) ve GMP (Güncel İyi Üretim Uygulamaları) standartlarını dikkate alarak üretim yapmaktadır. Ayrıca, Türkiye’de, İyi Tarım Uygulamaları (İTU) Hakkında Yönetmelik kapsamında İTU Standardında, Organik Tarım Kanunu ve Kanun kapsamında çıkarılan Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik kapsamında Organik Tarım Standardında üretim yapan işletmeler bulunmaktadır.

Yumurta kalite standartlarının oluşturulması için Avrupa Birliği’ne uyum çerçevesinde EC’nin 557/2007/EC sayılı Yumurtaların Pazarlama Standartlarına İlişkin Tüzüğü dikkate alınarak Türk Gıda Kodeksinin Yumurta ve Yumurta Ürünleri tebliği hükümleri uygulanmaktadır. Bunun yanında AB ülkelerinde, yumurta kalite kriteri olarak, Ocak 2004’ten itibaren uygulanmak üzere EC 5/2001 (EC, 2003) sayılı yönetmelikle tüm AB ülkelerinde satılan yumurtaların üretici, ülke ve üretim yönteminin (kafes, serbest, organik gibi) tanımlanması zorunlu hale getirilmiştir. Bu doğrultuda yumurta üretiminin izlenebilirliği ve üreticiye kalitesi bozulmadan ulaştırılmasında önemli bir uygulama olan bu yönetmelik uygulaması sektöre de adapte edilmiştir.

Gerek uluslararası pazarlarda pazara girişin kolaylaşması gerekse iç pazarda tüketicinin haklarının korunması ve farklı kalite sınıfları için çeşitlendirilmiş bir fiyat oluşturulmasına katkı sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu uluslararası ürün standartlarının da bir an önce uyumlaştırılarak hem dış ticarete hem de iç piyasada piyasa gözetimi ve denetimi kapsamında bu standartların uygulanması önem arz etmektedir.

2.4.4. Uluslararası Entegrasyon

Avrupa Birliği (AB)'ne uyum kapsamında 2005 yılında "Kanatlı Hayvan Eti ve Et Ürünleri Üretim Tesislerinin Çalışma ve Denetleme Usulüne Dair Yönetmelik" yürürlüğe girmiştir. 2006 yılında "Kanatlı Sektörü Canlı Üretim Faaliyetlerinin Denetim Genelgesi" ve 2008 yılında ise "Kanatlı Hayvan Eti ve Et Ürünleri İhracat Ön İzin Talimatı" yayınlanmıştır. 2009 yılı itibariyle Türkiye, AB ülkelerinin kanatlı eti ihraç edebileceği ülkeler listesine girmiştir.

Ayrıca BESD-BİR tarafından iki yılda bir küresel sektör temsilcileri ve firmaların katılım sağladığı "Uluslararası Beyaz Et Kongresi" düzenlenmektedir. Uluslararası Kanatlı Konseyi (International Poultry Council (IPC)'nin kurucu üyelerinden biri olan BESD-BİR, Türkiye kanatlı sektörünü diğer 25 ülke arasında temsil etmektedir.

2.4.5. Denetim

TOB uzmanları tarafından denetlemeye tabi tutulan kanatlı üretimi, entegre firmaların tesislerinde, damızlık yetiştiriciliği, kuluçka faaliyetleri, etlik piliç yetiştirme, yem üretimi, kesimhane ve satışa sunulmasına kadar tüm aşamalarda "Gıda Güvenliği" ilkelerine uygun şekilde gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'de faaliyet gösteren ticari yumurtacı ve etlik işletmelere kanatlı hayvan hastalıklarına yol açan biyolojik etkenler ile halk sağlığını etkileyen zoonotik etkenlerin giriş ve çıkışı ile biyogüvenlik denetiminden geçmeyen işletmelere hayvan sevkini engellemek amacıyla "Ticari Etlik ve Yumurtacı Kanatlı İşletmelerinin Biyogüvenlik Talimatı" hazırlanmış ve 09 Temmuz 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İlgili talimat çevresinde; işletme denetim ekipleri, yılda en az 2 defa düzenli aralıklarla söz konusu işletmeleri denetlemektedirler.

Kanatlı hayvanlara ait kuluçkahaneler ile damızlık kanatlı işletmelerinin teknik, hijyenik ve sağlıklı şartlarda kurulmalarını sağlamak ve yönetmelik de geçen diğer amaçlar kapsamında "Kuluçkahane ve Damızlık Kanatlı İşletmeleri Yönetmeliği Uygulama Talimatı" yayınlanmıştır.

Türkiye'de tavuklara kullanılan aşı ve ilaçların AB ülkelerinde kullanılanlarla uyumlu olmasına özel dikkat gösterilmektedir. AB'nin yasakladığı tüm hormon, ilaç ve kimyasalların Türkiye'de kullanımını, ithali ve üretilmesi yasaklanmıştır (Anonim, 2017b).

Kanatlı eti ile tavuk yumurtaları ithalatta ilgili teknik düzenlemesine uygunluğu açısından 2018/5 sayılı Ürün Güvenliği ve Denetimi Tebliği çerçevesinde, tavuk yumurtaları ithalat ve ihracat aşamasında ticari kalite yönünden 2018/21 sayılı Ürün Güvenliği ve Denetimi Tebliği kapsamında denetlenmektedir.

2.4.6. Desteklemeler

Sözleşmeli üretim modelinin uygulanmasıyla birlikte sektör önemli bir yapısal değişim içine girmiş, 1986 yılında yürürlüğe giren Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF) uygulaması ile büyük kapasiteli kümeslerin yapılması ve modern tesislerin kurulması hızlanmıştır. Bununla birlikte 14 Haziran 2005 tarihinde çıkarılan 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu kapsamına kümes hayvanları da dahil edilmiştir. Üreticinin sigorta priminin %50'si Tarım Sigortaları Havuzuna aktarılarak, üreticilere önemli bir destek sağlanmıştır. Ayrıca, Bakanlar Kurulu Kararı gereğince 31 Aralık 2016 tarih ve 29935 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren "T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım

Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Karar” kapsamında; sektörde damızlık yetiştiriciliği yapacaklara faiz indirimli yatırım ve işletme kredisi kullanılmaktadır.

Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (KKYDP)

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP), özellikle kanatlı sektörü açısından IPARD programının uygulanmakta olduğu 42 il dışında kalan 39 İl’de kanatlı hayvan yetiştiriciliğine yönelik modern sabit yatırımlarda, 1.000.000 TL ye kadar, hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması için 3.000.000 TL’ye kadar hibe desteği verilmiştir. Tavuk, hindi, kaz, ördek ve bıldırcın destekleme kapsamında iken kanatlılarda yumurta üretimine hibe desteği verilmemiştir (GTHB, 2017b).

Broiler işletmelerine 2006 yılından itibaren, kanatlı hayvan yetiştiriciliğine yönelik modern sabit yatırımlar kapsamında; 219 proje için 89 milyon TL destekleme ödemesi yapılmıştır. Diğer kanatlılar (hindi, bıldırcın, kaz) için 28 proje için 7,9 milyon TL destekleme ödemesi yapılmıştır. Ancak sektör doyum noktasına geldiğinden; kanatlı sektörü en son 2015 yılında destekleme kapsamına alınmıştır (GTHB, 2017a).

IPARD Destekleri

Kanatlı eti sektörü, IPARD Programının ilk döneminde (2007-2013) hem üretim (%50-65 hibe) hem de işleme ve pazarlama (%50 hibe) alanlarında desteklenmiştir. Kanatlı eti üretiminde kamu katkısı, toplam uygun yatırım miktarının %60’ı tutarındadır. IPARD II Programı kapsamında (2014-2020); başvurunun sunulduğu tarihte başvuru sahibinin 40 yaşın altında olması durumunda bu oran %65, yatırım dağlık alanda yapılıyor ise destek oranı yine %65, başvurunun sunulduğu tarihte başvuru sahibi hem 40 yaşın altında ise ve hem de yatırım dağlık bir alanda gerçekleştiriliyor ise, toplam kamu desteği oranı %70’e ulaşmaktadır.

IPARD I Programı (2007-2013), kanatlı işletmelere yönelik yatırımlar kapsamında (Tebdir 101); 731 adet proje için 180,8 milyon Euro destekleme ödemesi yapılmıştır. Kanatlı ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması (Tebdir 103) kapsamında; 20 proje için 7,4 milyon Euro destekleme ödemesi yapılmıştır.

IPARD-II Programında kaz ve yumurta tavukçuluğu da destek kapsamına alınmıştır.

İhracat İadesi Desteği

Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu tarafından alınan “Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımları” kapsamındaki karar; ülkemiz tarımsal ürünlerinin uluslararası piyasalarda rekabet gücünün ve ihracat potansiyelinin artırılması amacıyla hazırlanmıştır. Bu karar gereğince; kümes hayvanları etleri için ton başına 430 TL, işlenmiş ve konserve edilmiş ürünler için ton başına 550 TL ve bin adet yumurta için 40 TL ihracat iadesi yapılmaktadır. Yine karara göre; yumurtanın damızlık veya kuluçkalık olması durumunda; ihracat iade miktarı %50 artırımlı olarak uygulanmaktadır (Tablo 26).

Tablo 26. Tarımsal ürünlerde ihracat iadesi yardımları

Madde Adı	İhracat İade Miktarı	Miktar Barajı	Azami Ödeme Oranı
Kümes Hayvanları Etleri (sakatatlar hariç)	430 TL/ton	41%	14%
Kümes hayvanları etinden, sakatatından yapılmış sosisler ve benzeri ürünler ile kümes hayvanları etinden hazırlanmış veya konserve edilmiş ürünler	550 TL/ton	50%	13%
Yumurta	40 TL/1000 Adet	65%	10%

Kaynak: Anonim, 2018

2.4.7. Örgütlenme Durumu

Kanatlı hayvancılık sektörünün örgütlenmesi BESD-BİR ve YUM-BİR çatısı altında toplanmıştır. Bu iki birlik sektörün ana temsilcileri olup; sektörün gelişimi için ilgili tüm paydaşları ile birlikte çalışma yapma, tarım şuralarına katılma, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın sektörle ilgili alt komisyonu olmak üzere birçok çalışmalarında yer alma gibi faaliyetler yürütmektedir. BESD-BİR üyesi 29 firma tarafından Türkiye'nin toplam kanatlı eti, kuluçkalık yumurta ve civciv üretiminin yaklaşık %94'ü karşılanmaktadır.

Kanatlı hayvan eti üreticilerinin; 06/12/2016 tarihinde 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu kapsamında bir araya gelmesiyle, Kanatlı Hayvan Eti Üreticileri Birliği kurulmuştur. 2017 yılında bu üretici birlikleri, Türkiye Kanatlı Hayvan Eti Üreticileri Merkez Birliği'ni oluşturmuşlardır. Günümüzde Merkez Birliği'ne bağlı 16 tane kanatlı hayvan üreticileri birliği ve 3 tane tavuk yetiştiricileri birliği bulunmaktadır (TÜKEBİR).

BESD-BİR, kanatlı eti üreten kesimhane sahibi firmalar ile diğer kanatlı sanayi alt dallarını (yem ve damızlık) temsil eden firmaların örgütlenmesiyle oluşan bir yapıyken; TÜKEBİR, 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanununun kapsamında il ve ilçelerde kurulu kanatlı hayvan yetiştiren işletmelerin bir araya gelmesiyle oluşan bir örgüt yapısıdır.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB), Yem Sanayicileri Birliği (TÜRKİYEM-BİR), Bilimsel Tavukçuluk Derneği, Batı Anadolu Broiler Üreticileri Derneği, Veteriner Tavukçuluk Derneği ve Hayvan Besleme Bilim Derneği kanatlı sektörü ile ilgili diğer kuruluşlardır. Ayrıca TOB üst düzey yöneticileri, sivil toplum örgütleri ve özel sektör temsilcilerinin katılımıyla oluşan Tavukçuluk Danışma Kurulu kamu-sivil toplum ilişkisine örnektir (Türkoğlu ve Sarıca, 2015).

Türkiye'de piliç eti üretiminde önde gelen firmalar; gıda güvenliği alanındaki uluslararası sistemleri ve yüksek üretim standartlarını, faaliyet gösteren diğer sektör kuruluşlarında yaygınlaştırmak amacıyla 2005 yılında, Sağlıklı Tavuk Bilgi Platformu'nu oluşturmuşlardır. Yumurta, tavuk eti ve ürünlerinin üretim standartlarının gerek iç pazarda gerekse dış pazarda payını artırabilmek amacıyla Ticaret Bakanlığı'nın koordinasyonunda İstanbul İhracatçılar Birliği bünyesinde 2011 yılında Kanatlı Ürünleri Tanıtım Grubu kurulmuştur. Yumurta ve tavuk eti ihracatı için uluslararası düzeyde çalışmalar sürdürmüş ve yurtdışı tanıtım etkinliklerinde aktif rol oynamıştır.

SEKTÖRÜN SORUNLARI

3

3. SEKTÖRÜN SORUNLARI

3.1. Yem Hammaddeleri ve Maliyetleri

Sektörün en önemli girdisi olan yemde ithalata bağımlılık ve maliyet yüksekliği en önemli sorun olarak öne çıkmaktadır. Yem ana hammaddeleri mısır ve soya fasulyesidir ve ihtiyaç duyulan mısırın yaklaşık %8'i, soya fasulyesinin ise %93'ü ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Bu iki ürünün de üretimleri desteklenmesine rağmen gerçekleşen üretimler ihtiyacı karşılayamamaktadır. Yem hammadde fiyatlarındaki yükselmeler ile Türkiye'deki yem hammadde üretiminin yüksek maliyetli olması, ürün maliyetlerini arttırmaktadır.

3.2. Damızlık Sorunu

Sektör damızlık materyal temininde ithalata bağımlıdır. Yumurta tavukçuluğunda %90'a yakını et tavukçuluğunda da tamamı dömlü yumurta veya civciv olarak yurt dışından temin edilmektedir. Damızlık ithalatı yapılan ülkelerde hastalık çıkması veya ithalatı engelleyici bir kriz yaşanması durumunda sektörde üretim sorunları yaşanabilecektir.

Kanatlı hayvancılık sektöründe damızlık materyal üretimi ve araştırmaları yapmanın maliyeti oldukça yüksektir. Ayrıca nitelikli eleman ve uzmanların yetersizliği de damızlık üretimi ve geliştirilmesi açısından engel oluşturmaktadır. Bu durum kamu ve özel sektörün yatırımlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Öte yandan, dünya tavukçuluk sektörünün girdi anlamında tekelleşmeye doğru gittiği görülmektedir. Tavukçuluk sektörüne hayvan temin eden firma sayısı sınırlı olup; hibrit materyalinin %85'i üç firma tarafından karşılanmaktadır. Dünyada söz sahibi bu firmalar ellerinde hibrit materyalin üretimi için gerekli saf hatları ve büyük ebeveynleri tutmakta, diğer ülkelere ise ebeveynleri satmaktadırlar. Hibrit üretimi için ebeveynler sadece birkaç yıl kullanılabilenekte olup; her seferinde ebeveyn tavuklar ilgili firmalardan tedarik edilmek zorunda kalınmaktadır. Hayvan temini için yıl bazında yurtdışına döviz çıkışı olduğu gibi üretimde kullanılan hayvan materyali birkaç firmada olduğu için ileride bu firmalarda meydana gelebilecek sorunlar sektörde üretimi de olumsuz yönde etkileyecektir.

3.3. Hayvan Sağlığı

Tüm hayvancılık sektöründe olduğu gibi kanatlı sektöründe de yaşanan hayvan hastalıkları; Türkiye için gelişimin ve rekabet edebilirliğin önündeki en önemli engeldir. Türkiye ihraç edilecek nihai ürünlerde belirli bir kaliteye ulaşsa da yaygın zoonoz ve hayvan hastalıkları sebebiyle potansiyel ihraç imkanlarını kaybetmekte, bir o kadar da önemli ekonomik kayıp yaşamaktadır (Anonim, 2017c).

Kuş gribi hastalığı, ihracatla ilgili sorunlarda sektörün gelişimini sınırlayan önemli faktörler arasında yer almaktadır. Bu hastalık epidemiyolojisi nedeni ile dünya çapında sınır tanımadan etkili olmaktadır. Kuş gribi vakalarının görüldüğü 2006 ve 2015 yıllarında; ihracat yasağı getirildiğinden; tavuk eti ihracatında gözle görülür düşüşler yaşanmıştır.

3.4. İhracatta Pazar Çeşitliliğinin ve İhracat Desteklerinin Yetersizliği

Sektör ihracat pazarları açısından önemli oranda Ortadoğu ülkelerine bağımlı bir yapıdadır. Bu durum olası bir hayvan sağlığı ve/veya bölgesel politik kriz durumunda sektörün 2015 yılında olduğu gibi ciddi değerlerde ihracat kayıpları yaşamasına neden olabilmektedir. Öte yandan girilmesi düşünülen yeni pazarların ürün taleplerinin karşılanması için

de desteklemeler açısından düzenlemelere ihtiyaç vardır. Örneğin Suudi Arabistan pazarında çoğunlukla düşük gramajlı hayvanlar (grillik) talep edilmesi ve sektörde yetiştirilen et tavuklarının ortalama ağırlığının 1,7 kg seviyelerinde olması bir sorun olarak ifade edilmekte ve bu durum entegre firmalarca bir zarar olarak görülmektedir.

Sektöre sağlanan ihracat iadesi değerlerinin yetersiz olması ve TL olarak ödenmesi sorun olarak öne çıkmaktadır. TL ile yapılan ödeme sonucu yıl içerisinde artan döviz kurları nedeniyle düşük olan destek değerleri daha fazla değer kaybetmektedir. 12.04.2018 tarih ve 30389 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımlarına İlişkin 2018/12 sayılı Karar çerçevesinde ihracat iadesi tutarları kanatlı eti için %13, yumurta için %14 ve kanatlı eti konserveleri için %13 oranında artırılmıştır.

Son dönemde kanatlı sektörüne ciddi yatırım yapan, uygulanan uluslararası ambargonun kalkması nedeniyle dışa açılan ve sektör için ciddi bir rekabet potansiyeli bulunan İranlı üreticiler ile mevcut önemli pazarlarımızda rekabet edilebilmesi için ihracat desteklerinin dünya piyasalarıyla rekabeti mümkün kılacak seviyeye ulaştırılması gerekmektedir.

3.5. Tüketim Düşüklüğü ve Bilgi Kirliliği

Türkiye'de yumurta ve kanatlı eti kişi başına düşen tüketim düzeylerinde artış olduğu görülmekle birlikte bu tüketim miktarları, beyaz ette ABD, Brezilya, Arjantin, Avustralya, Meksika, Kanada ve bazı AB ülkelerinden; yumurtada ise Japonya, Meksika, ABD, Arjantin, Avustralya gibi ülkelere daha düşüktür.

Son yıllarda tavuk ürünlerine yönelik bilimsel dayanağı olmayan söylemlerin yazılı ve görsel basında sıkça yer alması tüketicilerde endişelere yol açmakta, yurt içi tavuk eti ve yumurta tüketiminin azalmasına neden olarak sektöre ciddi anlamda zarar vermekte ve bilgi kirliliğine neden olmaktadır.

Tüketiciler arasında görülen kaygılardan en önemlisi, antibiyotik, GDO'lu yem kullanımı ve hormon kullanımıdır. Türkiye'de kullanımı yasak olan hormonun etlik piliçlere yemle verilmesi söz konusu değildir. Ayrıca getireceği maliyetler dikkate alındığında bu hormonların kullanımı ekonomik değildir. Tüketicilerin bilmesi gereken üretilen ürünlere de hormon pestisit ve ağır metal kalıntılarının varlığı da "Kalıntı İzleme Programı" kapsamında TOB yetkilileri tarafından karaciğer ve etten rutin aralıklarla numune alınarak devamlı olarak takip edilmektedir.

3.6. Çevre Sorunları

Hızla büyüyen sektörde gübre konusu önemli bir sorun alanı olarak öne çıkmaktadır. Etlik piliç ve yumurtacı tavuk sayıları dikkate alındığında her yıl yaklaşık 5,5 milyon ton civarında gübre ortaya çıkmaktadır. Toprağın besin madde ihtiyaçlarının giderilmesinde ve biyogaz üretiminde enerji kaynağı olarak değerlendirilebilecek tavuk gübresi, uygun koşullarda işlenmediği sürece çevre kirliliği ve sağlık açısından riskler oluşturmaktadır.

4

2018 - 2022 DÖNEMİ
PROJEKSİYONLARI

4. 2018-2022 DÖNEMİ PROJEKSİYONLARI

2018-2022 döneminde uygulanacak politikaların hazırlanmasında politika yapıcılara yol göstermesi amacıyla kanatlı hayvancılık sektörünün önde gelen iki ürünü tavuk eti ve yumurta için EK 2'de detayları yer alan yöntem ile üretim ve tüketim projeksiyonları ve ihtiyaç analizleri yapılmıştır. Projeksiyon değerleri ve analiz sonuçları Tablo 27 ve Tablo 28'de yer almaktadır. TÜİK verilerine göre; 2016 yılında kanatlı hayvanların %66'sını et tavuğu, %33'ünü yumurta tavuğu ve %1'ini hindi, kaz ve ördek oluşturmaktadır. Bu dağılım dikkate alınarak çalışma kapsamında tavuk eti ve yumurta üretimi projeksiyonları ve ihtiyaç analizi yapılmıştır. Tablolarda yer alan 2016 yılı değeri gerçekleşme 2018-2022 değerleri öngörü değerleridir. 2018-2022 nüfus verileri için TÜİK tarafından yapılan tahminler esas alınmıştır. Kişi başı tüketim hesaplaması ($[\text{Üretim} + \text{İthalat} - \text{İhracat}] / \text{Nüfus}$) formülüne göre yapılmıştır. Toplam İhtiyaç değeri ($[\text{Varsayılan kişi başı tüketim} * \text{Nüfus}] + \text{İhracat} - \text{İthalat}$) olarak hesaplanmış ve bu değer üretim tahmin değerinden çıkarılarak olası açık ve fazla değerleri hesaplanmıştır.

2003-2016 verileri dikkate alınarak yapılan projeksiyona göre tavuk eti üretimi dönem boyunca artışlar yaşamaktadır. 2016 yılında 1 milyon 879 bin ton olan üretim Politika Belgesinin ilk yılı olan 2018'de 2016 yılına göre %17 artarak 2 milyon 198 bin ton ve son yıl olan 2022'de 2016 yılına göre %37,5 artarak 2 milyon 585 bin tona ulaşmaktadır. Tavuk eti üretimi son yıllarda sahip olduğu artış trendini politika döneminde de sürdürmektedir. Üretim projeksiyonları ve nüfus projeksiyonları dikkate alınarak 3 farklı senaryoya göre yapılan ihtiyaç analizleri sonuçları şu şekildedir: Kişi başı tüketimin 19,6 kg/yıl olduğu 2016 yılı değerinin politika döneminde aynı şekilde devam etmesi durumunda ihtiyacın karşılandığı ve dönem boyunca ortalama 279 bin ton fazla ortaya çıktığı gözlenmektedir. Benzer durum 2003-2016 ortalama kişi başı tüketim değerleri temel alındığında da ortaya çıkmaktadır. 2003-2016 dönemi ortalama tüketim değerlerinin düşük olması bu senaryodaki fazlanın ortalama 553 bin tona çıkmasına neden olmaktadır. Bu durumda bu fazlanın yapılacak ihracat ile dış pazarlara sevk edilmesi gerekmektedir. Bu ihracat artışı hesaplamalara dahil edilen ihracat artış trend değerlerinin üzerinde ilave bir artış olmalıdır. Alternatif bir politika olarak kişi başı tüketimin artırılması ve hayvansal protein ihtiyacının kırmızı etten tavuk etine yönlendirilerek kırmızı et sektöründeki fiyat baskısının azaltılması önerilebilir. AB kişi başı tüketim değeri tavuk eti için elde edilememesi nedeniyle kanatlı tüketimi baz alınmış ve 23,9 kg/yıl olan kişi başı tüketime göre yapılan senaryoda ise tavuk eti sektöründe dönem ortalaması olarak 73,6 bin ton açık ortaya çıktığı gözlenmektedir. Dönem başındaki açık değeri dönem sonuna doğru azalmakta olup 2022 yılında fazla olarak gerçekleşmektedir.

2003-2016 verileri dikkate alınarak yumurta için yapılan projeksiyona göre yumurta üretimi Politika Belgesinin ilk yılı olan 2018'de 20 milyar 141 milyon adet olarak gerçekleşirken, son yıl olan 2022'de 22 milyar 975 milyon adete ulaşmaktadır. Üretim projeksiyonları ve nüfus projeksiyonları dikkate alınarak 3 farklı senaryoya göre yapılan ihtiyaç analizleri sonuçları, yumurta sektöründe politika döneminde AB kişi başı tüketim değerleri dışında fazla olarak gerçekleşmektedir. Hali hazırda AB ile karşılaştırıldığında düşük olan kişi başı tüketim değeri arttıkça üretimin yetersiz kalacağı görülmektedir. Kişi başı tüketimin 172 adet/yıl olduğu 2016 yılı değerinin politika döneminde aynı şekilde devam etmesi durumunda fazla değeri dönem boyunca ortalama 561 milyon adet, 2003-2016 dönemi ortalama tüketim değerleri olan 163 adet/yıl temel alındığı senaryoda fazla değeri dönem boyunca ortalama 1,3 milyar adet, 229 adet/yıl olan AB kişi başı tüketim değerine göre ise açık değeri dönem boyunca ortalama 4 milyar adet olarak gerçekleşmektedir.

Tablo 27. 2018-2022 Dönemi Tavuk Eti Üretim ve Tüketimi İhtiyaç Analizi

TAVUK ETİ 2018-2022 Dönemi Üretim ve Tüketimi İhtiyaç Analizi			SENARYO 1: 2016 Tüketimi (19,6 kg) temel alındığında		SENARYO 2: 2003-16 Ortalama Kişi Başı Tüketim (16,3 kg) temel alındığında		SENARYO 3: AB Kişi Başı Tüketimi (23,9 kg) temel alındığında	
	Üretim (ton)	Nüfus	Toplam İhtiyaç (ton)	Fazla/ İhtiyaç (ton)	Toplam İhtiyaç (ton)	Fazla/ İhtiyaç (ton)	Toplam İhtiyaç (ton)	Fazla/ İhtiyaç (ton)
2016	1.879.018	79.814.871	1.879.018	0	1.612.107	266.911	2.221.892	-342.874
2018	2.198.063	80.551.266	2.020.214	177.849	1.750.840	447.223	2.366.252	-168.189
2019	2.294.679	81.321.569	2.066.623	228.057	1.794.673	500.006	2.415.970	-121.290
2020	2.391.295	82.076.788	2.112.735	278.560	1.838.260	553.035	2.465.327	-74.032
2021	2.487.911	82.816.250	2.158.539	329.371	1.881.591	606.320	2.514.307	-26.397
2022	2.584.527	83.540.076	2.204.037	380.490	1.924.668	659.859	2.562.914	21.612

Tablo 28. 2018-2022 Dönemi Yumurta Üretim ve Tüketimi İhtiyaç Analizi

YUMURTA 2018-2022 Dönemi Üretim ve Tüketimi İhtiyaç Analizi			SENARYO 1: 2016 Kişi Başı Tüketimi (172 adet) temel alındığında		SENARYO 2: 2003-16 Ortalama Kişi Başı Tüketim (163 adet) temel alındığında		SENARYO 3: AB Kişi Başı Tüketimi (229 adet) temel alındığında	
	Üretim (bin adet)	Nüfus	Toplam İhtiyaç (bin adet)	Fazla/ İhtiyaç (bin adet)	Toplam İhtiyaç (bin adet)	Fazla/ İhtiyaç (bin adet)	Toplam İhtiyaç (bin adet)	Fazla/ İhtiyaç (bin adet)
2016	18.097.605	79.814.871	18.097.605	0	17.433.167	664.438	22.684.985	-4.587.380
2018	20.141.268	80.551.266	19.872.827	268.441	19.147.865	993.403	24.448.139	-4.306.871
2019	20.849.619	81.321.569	20.437.259	412.359	19.705.365	1.144.253	25.056.325	-4.206.706
2020	21.557.969	82.076.788	20.999.098	558.872	20.260.406	1.297.563	25.661.059	-4.103.090
2021	22.266.320	82.816.250	21.558.226	708.094	20.812.879	1.453.440	26.262.189	-3.995.869
2022	22.974.670	83.540.076	22.114.664	860.006	21.362.803	1.611.867	26.859.740	-3.885.070

Hayvancılık sektörünün hem iç piyasada diğer sektörlere göre hem de ihracatta en rekabetçi sektörü olan kanatlı hayvancılık sektörünün üretim artışlarını önümüzdeki dönemde de sürdüreceği açık olarak görülmektedir. Nüfusun artması, satın alma gücünün yükselmesi ve alternatif hayvansal protein kaynaklarının görece pahalı olması tavuk eti ve yumurtayı cazip hale getirmekte ve bu nedenle oluşan tüketim baskısı tüketimde yeterli olamama sorununu ortaya çıkarabilecektir.

SEKTÖRE YÖNELİK
POLİTİKALAR

5. SEKTÖRE YÖNELİK POLİTİKALAR

5.1. Mevcut Politikaların Değerlendirilmesi

Türkiye’de kanatlı hayvancılık sektörü devamlı gelişme göstermiştir. Bu büyümenin devam etmesi için, sektörde yaşanan güncel teknolojik ve bilimsel gelişmelerin yakından takip edilmesi gerekmektedir. Sektörün ulaştığı bu başarıda, kanatlı sektörünü geliştirmek, et ve yumurta tüketimi ile ihracatı arttırmak amacıyla TOB tarafından uygulanan politikaların önemli etkisi bulunmaktadır. Bu politikalar şu şekilde sıralanabilir;

- Türkiye’de tavukçuluğun geliştirilmesi için ilk adım 1930 yılında Ankara’da Merkez Tavukçuluk Araştırma Enstitüsü’nün kurulması ile atılmıştır.
- 1952 yılında saf kültür ırklarının ithali gerçekleşmiş ve A.B.D’den günlük civcivler olarak gelen New Hampshire, Plymouth Rock ve Leghorn gibi ırklar Tarım Bakanlığı’na bağlı kuruluşlara ve halka dağıtılmıştır. Bu uygulama ile tavukçuluk özendirilmiş, bakım koşullarının yetersizliği ve bu ırklar üzerinde herhangi bir genetik-ıslah çalışması yapılmaması nedeniyle, istenilen yüksek verim düzeyine ulaşılamamıştır.
- 1956 yılında Yem Sanayi T.A.Ş.’nin kurulması ile rasyonel besleme koşulları oluşmaya başlamıştır.
- İlk tavuk kesimhanesi Et ve Balık Kurumu ve ilk yem fabrikası Yem Sanayi T.A.Ş. tarafından 1955-1956 yıllarında kurulmuştur.
- 1963 yılında hibrid ebeveynlerin ithali başlamış, büyük ebeveyn ana ve baba hatlarının ithaline ise 1980 yılında izin verilmiştir. Genetik materyalin ithalat yolu ile sağlanması ile tavukçulukla ilgili olan sanayi kolları, kümes yapımı, ekipman sanayi, aşı-ilaç üretim dalları da gelişmeye başlamıştır.
- İktisadi Kalkınma Vakfı’nın 1965 yılında kurulması ve vakıf tarafından uygulanmaya başlanan “sözleşmeli üreticilik” modeli ile kanatlı hayvan yetiştiriciliği gelişmeye başlamıştır. Sözleşmeli üretim modelinin uygulanmasıyla birlikte sektör önemli bir yapısal değişim içine girmiştir.
- Tavukçuluğu dışa bağımlılıktan kurtarmak amacıyla, 1968 yılında başlatılan yerli hibrid soylarının geliştirilmesi çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda beyaz ve kahverengi yumurtacı ve etçi ebeveyn hatları geliştirilmiştir. Halen Ankara Tavukçuluk Araştırma Enstitüsü’nde yumurtacı damızlık ve hibrit civciv üretilip satılmaktadır.
- 1986 yılında yürürlüğe giren “Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu” uygulaması ile büyük kapasiteli kümeslerin yapılması, modern tesislerin kurulması hızlanmıştır.
- 1985 yılında Et ve Balık Kurumunun (EBK) ve Yem Sanayii T.A.Ş.’nin özelleştirilmesiyle; Türkiye’de serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. Fiyat ve pazar istikrarı açısından büyük önem taşıyan EBK’nun özelleştirilmesinden önce ürünlerin pazarlanması ve üreticilerin örgütlenmesine yönelik düzenlemeler yapılmaması; aynı dönemde, hayvancılık piyasasının gerilemesine neden olmuştur.
- 1986 yılında KKDF’den modern yemleme sistemlerine hibe verilmiştir.
- 1996 yılında yem bitkileri üretimi için üreticilere %30 oranında mekanizasyon teşvik primi ödenmiştir.
- 2003 yılında mısır, destekleme primi kapsamına alınmış ve mısır üretimi önemli artışlar göstermiştir. Mısırın, özellikle kanatlı yemlerinde kullanılan önemli yem hammaddelerinden biri olması sebebiyle bu uygulama, kanatlı üretim maliyetlerin düşürülmesi ve dışa bağımlılığın azalmasını sağlamıştır.

- 2005 yılında kanatlı hayvancılık sektöründe görülen kuş gribi hastalığına karşı sektörün korunabilmesi amacıyla köy tavuklarının itlafının da dâhil olduğu önlemler paketi uygulamaya konulmuştur.
- 2009 yılında GATT çerçevesinde kümes hayvanları etleri ve yumurtalarda ihracat desteği sağlanmıştır.
- 2011 yılında sektöre %50 faiz indirimli kredi kullandırılmasına ilişkin karar yürürlüğe girmiştir.
- Üretimde hayvan sağlığının korunması ve verimliliğinin artırılması amacıyla kullanılacak veteriner tıp ürünlerinin vücuttan atılma sürelerinin, yasak maddelerinin kullanımının takip altına alınması ve tespit edilebilmesi ya da üretim esnasında ürüne bulaşması muhtemel maddelerin varlığının tespit edilmesi amacıyla “Kalıntı İzleme Programı” uygulamaya konmuştur. Bu amaçla, kalıntı izleme uygulamalarında AB mevzuatı (96/23/EC ve 96/22/EC Konsey Direktifi ile 98/179/ EC Konsey Kararı) ile uyumlaştırılmış 2012/9 sayılı “Canlı Hayvan, Hayvansal Birincil Ürün ve Etlerde Kalıntı İzleme Genelgesi”nde belirlenen kurallar dikkate alınmaktadır. Benzer şekilde, hormon, pestisit kalıntıları ve ağır metal kalıntılarının varlığı da “Kalıntı İzleme Programı” kapsamında, bakanlık yetkilileri tarafından karaciğer ve etten rutin aralıklarla numune alınarak devamlı olarak takip edilmektedir. İhracatın giderek arttığı göz önüne alındığında, bu mevzuatın uygulanması son derece yerindedir.
- Salmonella ve diğer gıda kaynaklı zoonoz hastalık etkenlerinin tüketici sağlığı açısından olası riskleri nedeniyle hastalıkların görülme sıklığının en aza indirilmesi için Avrupa Birliği’nde “Gıdalarda Mikrobiyolojik Kriterler Yönetmeliği (Regülasyon 2073/2005)” kapsamında yasal düzenlemeler yapılmıştır.
- AB’ye uyum sürecince, Türkiye’de de hem yumurtacı hem de broiler üretiminde yasal düzenlemelere gidilmiş ve bu doğrultuda en son güncellenen ve Resmi Gazete’de 27 Mart 2014 tarihinde yayınlanmış olan 29854 sayılı “Salmonella ve Belirlenmiş Diğer Gıda Kaynaklı Zoonotik Etkenlerin Kontrol Altına Alınması Hakkında Yönetmelik” uygulamaya konmuştur.
- IPARD Programı (2014-2020) döneminde, kaz ve yumurta tavukçuluğu da destek kapsamına alınmıştır.
- 2015 yılında 5 adet etçi saf hat getirilerek ilk kez etçi damızlık hat (Anadolu-T) geliştirilmiştir. 2017 yılının sonlarında satışa sunulmaya başlanmıştır.
- 06.11.2016 tarihinde açılan Et ve Süt Kurumu Erzincan Tavuk Kombinası; Erzincan ve çevre illerde 44 büyük yetiştirici çiftlik ve toplam 1.000.000 kümes kapasitesi bulunan hinterlandında faaliyetlerini sürdürmektedir.
- 11 Şubat 2017 tarihinde “Sularda Tarımsal Faaliyetlerden Kaynaklanan Nitrat Kirliliğinin Önlenmesine Yönelik İyi Tarım Uygulamaları Kodu Tebliği” (Tebliğ No: 2016/46) yürürlüğe girmiştir.
- 2017 yılında Kanatlı hayvan eti üretiminde entegre firma ile üretici/üretici örgütü arasındaki sözleşmeli üretimin belirli usul ve esaslar çerçevesinde düzenlenerek, üretimde sürdürülebilirliğin sağlanması, standartlara uygun ürün elde edilmesi ve planlı üretim yapılmasına yönelik firma ile üreticinin uyması gereken kuralları belirlemek amacıyla 27 Ekim 2017 tarihinde yayınlanmış olan 30223 sayılı “Kanatlı Hayvan Eti Üretiminde Sözleşmeli Üretime İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” uygulanmaya konmuştur.
- 2018 yılında kanatlı sektöründe gıda güvenliğini temin etmek, hayvan hastalık ve zararlıları ile etkin bir mücadele gerçekleştirmek amacıyla veteriner hekim reçetelerinin elektronik ortamda düzenlenmesi (E-Reçete) ve İlaç Takip Sisteminin (İTS) oluşturulması; koruyucu hekimliği ön plana çıkartmak açısından TOB tarafından başlatılan önem-

li bir projedir. Bu proje tavuk eti ve yumurta gibi gıdalarda kalıntı izleme ve antibiyotik kullanımının azaltılması açısından büyük önem taşımaktadır.

- 2018 yılında başlatılan Soğuk Zincir Projesi ile aşuların uygun koşullarda taşınması ve muhafazasının sağlanması amaçlanmıştır. Koruyucu aile hekimliğini ön plana çıkartılması açısından önemli olan bu projenin yanı sıra aşılama ile ilgili faaliyetler yoğun bir şekilde sürdürülmektedir.
- İl ve İlçe Müdürlüklerince sektör paydaşları ile işbirliği yapılarak, konuyla ilgili eğitim, yayım, bilgilendirme, bilinçlendirme, farkındalık oluşturma faaliyet ve etkinlikleri gerçekleştirilmektedir.

Özel sektörün kanatlı üretimine ilgi duymaya başlamasıyla büyük yatırımlara gitmesi, kendi üretici birlik ve derneklerini kurmalarından sonra, TOB; kanatlı sektöründe yönlendirici görevini önemli ölçüde tamamlamış, kanatlı üretiminden yavaş yavaş çekilmiştir. Günümüzde TOB, kanatlı sektöründe araştırma, izleme, damızlık ithalatını ve sektörü yönlendirme faaliyetlerini sürdürmekte, sektörle ilgili problemlerde müdahale yetkisini kullanmaktadır.

5.2. Uzun Dönemli Gelişme Eğilimleri

- Kanatlı hayvancılık sektöründe gelişim ve büyümenin artacağı beklenmektedir.
- Damızlık gereksinimi dışalım yoluyla karşılandığından; sektörde beklenen büyümeyle, kısa vadede dışalımların artarak sürmesi beklenmektedir.
- TAGEM tarafından ilk kez etçi damızlık hat (Anadolu-T) geliştirilerek 2017 yılının sonlarında satışa sunulmaya başlamış olması; dışa bağımlılığı azaltacak ve orta vadede de dışa bağımlılığı ortadan kaldıracak bir gelişme olarak görülmektedir. Ayrıca damızlık materyalin daha uygun fiyata temin edilebilecek olması sektörün maliyetlerini azaltması beklenmektedir.
- Sektörün büyümesiyle gübre sorununun da büyüyeceği ve gübrelerin değerlendirilmesi ile ilgili stratejilere ihtiyaç duyulması beklenmektedir.
- Sektörün ihracat pazarları açısından önemli oranda Ortadoğu ülkelerine bağımlı bir yapıda olması nedeniyle olası bir hayvan sağlığı ve/veya bölgesel politik kriz durumunda; gerekli tedbirler alınmazsa sektörün önemli ölçüde ihracat kayıpları yaşayacağı düşünülmektedir.
- Girilmesi düşünülen yeni pazarların ürün taleplerinin karşılanması için ürün çeşitliliğine yönelik desteklemeler açısından düzenlemelere ihtiyaç duyulması beklenmektedir.
- 2017 yılında yayınlanan “Kanatlı Hayvan Eti Üretiminde Sözleşmeli Üretime İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ile üretimde sürdürülebilirliğin sağlanması, standartlara uygun ürün elde edilmesi ve planlı üretim yapılması konusunda ilerleme kaydedileceği düşünülmektedir.

5.3. 2018-2022 Dönemi Politikaları

Türkiye’de damızlık materyal üretiminin ve kullanımının iç piyasadaki ihtiyacın %10-15’ini karşılayacak şekilde desteklenmesi; damızlık ithalatında yaşanabilecek olası bir sıkıntı durumunda; damızlık materyal güvencesinin sağlanması ve üretimin sürdürülebilmesi açısından önem taşımaktadır.

Biyogüvenlik yasası gereğince ithalatına izin verilmeyen ürünlere alternatif olarak ayçiçeği küspesi, kolza küspesi gibi ürünlerin üretimine ve kullanımına yönelik destekleme politikalarının uygulanması; yem konusunda yaşanan sorunların çözümü ile kanatlı ve ürünlerinin tüketiminde olumlu gelişmeler yaratacağı düşünülmektedir.

Kanatlı karma yemlerinde kullanılan ve önemli bir kısmını karşılayan mısır ve soya üretimine; alternatif kaynakların sınırlı olması nedeniyle desteklenmeye devam edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Kanatlı sektöründe daha önce belirtildiği gibi fiyat ve üretim açısından yaşanan mevsimselliğin yarattığı dönemsel risklerin en aza indirilmesi amacıyla, yılın belli dönemlerinde “Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu” (DFİF) desteklemelerinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Gezen tavuk gibi üretim faaliyetleri; çevre, toplum ve hayvan sağlığı açısından ortaya çıkarabileceği zararlar ve riskler dikkate alınarak, biyogüvenlik talimatına uygun koşullarda mera ve otlakların yoğun olduğu bölgelerde yapılacak şekilde teşvik edilmelidir.

Kanatlı sektöründe antibiyotik kullanımının önüne geçilmesi için; hastalıkların bulaşma riskini azaltıcı önlemlerin alınması ve aşı programlarının dikkatle oluşturulması gereklidir. Türkiye'nin dışa bağımlı olduğu aşı üretime yönelik Ar-Ge çalışmalarına ağırlık verilmelidir.

Kanatlı sektöründe E-Reçete ve İlaç Takip Sistemi (İTS) ile Soğuk Zincir Projeleri'nin yanı sıra düzenlenen aşılama faaliyetlerinin desteklenmesi; koruyucu hekimliği ön plana çıkartılması ve antibiyotik kullanımının azaltılması açısından önem taşımaktadır.

Kanatlı sektöründe mevcut kapasite kullanım oranlarının belirlenmesi ve bu kapsamda yeni işletmelere ihtiyaç olup olmadığı hususu dikkate alınarak; üretime yönelik politikaların geliştirilmesi sağlanmalıdır.

Kanatlı hayvancılık sektöründe; kanatlı eti üretiminin ve tüketiminin çeşitlendirilmesi amacıyla, kaz, hindi ve diğer kanatlı hayvanlarının özellikle mera alanların yoğun olduğu bölgelerde yetiştirilmesine; bunun yanı sıra üretimin ve tüketimin artmasına yönelik politikalar uygulanmalıdır.

“Sularda Tarımsal Faaliyetlerden Kaynaklanan Nitrat Kirliliğinin Önlenmesine Yönelik İyi Tarım Uygulamaları Kodu Tebliği” doğrultusunda; kanatlı işletmelerinden elde edilen gübrelerin uygun şekilde depolanması, işlenmesi ve uygun zamanda/şekilde araziye uygulanması için gereken tedbirler ile bu tedbirleri uygulayacak işletmelerin maliyetlerinin azaltılması için destekleme modelinin oluşturulmasının uygun olacağı düşünülmelidir.

Sektör ile ilgili doğru ve sürekli verilerin sağlanmasına yönelik çalışmaların düzenli periyodik olarak ortaya konmasına ve iç piyasayı etkileyebilecek yurtiçi ve yurtdışı tüketici eğilimlerini izlemeye yönelik altyapı oluşturulmalıdır.

Yumurta üretim tesislerinde zenginleştirilmiş kafeslerin kullanımının zorunlu hale getirilmiş olması; kafes boyutlarının büyümesi ve birim alanda daha az sayıda tavuk barındırma sonucunu ortaya çıkaracaktır. Bu yüzden kurulu kafes sistemlerindeki hayvan sayısında bir azalma olmaması için tedbirlerin alınması ve yeni yönetmeliğe uygun ilave kümesler kurulmasıyla ilgili teşviklerin verilmesi ile üretim artışının devamlılığı sağlanmalıdır.

Sektörün sorunlarına yönelik çözüm önerileri geliştirilmesi amacıyla paydaşlar ile birlikte tespit edilen sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik eylem planları Tablo 29'da yer almaktadır.

Tablo 29. Kanatlı Hayvancılık Sektörü Sorun Alanları ve Eylem Planları

No.	Sorun Alanları	Çözüm Önerileri	Eylem Planı	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş
1	Üretimde sürdürülebilirlik	-Üretimde sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik planlama yapılması ve üreticilerin desteklenmesi -Sözleşmeli üretimin yaygınlaştırılması	-Kümes sayısı ve kapasitesinin gerçekçi ve uygulanabilir ölçüde planlanması -Mevcut kapasitenin üzerinde üretimin öngörülmesi durumunda yeni yatırımlara teşviklerin sağlanması -Sözleşmeli üretimin yaygınlaşmasına yönelik teşviklerin yapılması	TOB	STK'lara Hazine ve Maliye Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
2	Yumurta üretiminde fazlalık ve fiyatlardaki istikrarsızlık	Gelir ve nüfus artışı, kişi başına tüketim, ürünlerin ihracat-ithalat durumu dikkate alınarak yapılacak araştırmalara dayalı olarak üretim planlamasının ürün bazında yapılması	-TOB bünyesinde ilgili diğer kurumların da temsilcilerinin olduğu üretim planlamasını yapabilecek kurumsal altyapının oluşturulması -Kanatlı ve ürün fiyatlarında istikrar sağlanması için borsalarının kurulması, yaygınlaştırılması ve etkin bir şekilde faaliyet göstermesinin sağlanması -Sürdürülebilir fiyat politikalarının oluşturulması açısından çok önemli olan borsaların kurulması için mevzuat düzenlemelerin yapılması	TOB, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, STK'lar	Üniversiteler ve İlgili Bakanlıklar
3	Üretim fazlalığına rağmen yumurta ürünleri ithalatı yapılması	Yumurta ürünlerinin üretiminin arttırılmasına yönelik çalışmalar yapılması	-Yumurta ürünlerinin üretimi için gerekli teknolojik yatırımlara teşvik verilmesi ve üretilen yerli teknoloji ürünlerinin desteklenmesi	TOB	Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı
4	Kayıt dışı üretim	-Ticarete konu olan her türlü ürünün kayıt altına alınması ve haksız rekabetin önüne geçilmesi -Denetimlerin sıklaştırılması -Cezai yaptırımların arttırılması	-TOB taşra teşkilatında denetimlerin sıklaştırılması -Cezai yaptırımlarla ilgili mevzuatın güncellenmesi -Tüketicilerin kayıt dışı ürünlere karşı bilinçlendirilmesi	TOB	STK'lar

Tablo 29. devamı...

No.	Sorun Alanları	Çözüm Önerileri	Eylem Planı	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş
5	Üretimin ihracat odaklı yapılmaması	-İhracat stratejisinin geliştirilmesi ve ihracat planlaması yapılması	İhracatın artırılmasında önemli rol oynayan lojistik altyapısının geliştirilmesine yönelik önlemler alınması	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	TOB, STK'lar
6	İhracatta pazar payının arttırılamaması ve ihracat yapılacak ülkelerin çeşitlendirilememesi	-İhracatta ülke yelpazesi genişletilmeli, -Dış pazarda rekabet gücünü arttırıcı önlemler alınması -Dış pazarda istenen özellikte ürünlerin üretimi için gerekli ekonomik ve teknik düzenlemelerin gerçekleştirilmesi	-Sürekli ve gelecek vadede pazarların fiyat, kalite ve diğer kriterler açısından izlenmesi ve değerlendirilmesi -Ülkelerle yapılan serbest ticaret anlaşmaları ve diğer anlaşmalarda kanatlı hayvancılık sektörü ile ilgili ihracat yapılacak ülkelerde uygulanan pazara giriş engellerinin azaltılması ve pazara girişte kolaylık sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılması	Ticaret Bakanlığı, TOB	Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
7	Yem konusunda dışa bağımlılık	-Soya üretiminde yeterlilik oranının arttırılmasına yönelik strateji geliştirilmesi - Soya yerine alternatif bitkisel kaynaklı ürünlerin kullanılması amacıyla yapılan çalışmaların arttırılması -Ürünlerin ithalatında önceliklerin belirlenmesi -Yem katkı maddelerinin (enzimler, mineral-vitaminler, probiyotik vb) Türkiye de üretimine yönelik araştırma ve üretim teşviklerinin verilmesi	-Yem hammaddesi ve katkı maddelerinin ürün bazında ekonomikliği değerlendirilerek; üretime ya da dışalımına yönelik teşvik ve destekleme programlarının oluşturulması -Alternatif yem kaynaklarının Araştırma Enstitüleri, üniversiteler tarafından ya da kamu ile özel sektör işbirliğinde araştırılması ve kullanıma sunulması	TOB, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı	STK'lar Üniversiteler İlgili diğer kamu kurum ve kuruluşları
8	Damızlık materyal sorunu	-Ar-Ge çalışmaları arttırılmalıdır. -Enstitülerde devam eden ıslah programlarının sürdürülmesi -Damızlık materyal ithalatını azaltacak şekilde üretim planlaması yapılması	-Yerli damızlık tavukların (yumurtacı ve etçi) ıslah çalışmalarını yapan Kamu Araştırma Kurumlarının altyapılarının iyileştirilmesi -Etçi ve yumurtacı damızlıklarda yerli materyal kullanımının teşvik edilmesi	TOB	Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı Üniversiteler

Tablo 29. devamı...

No.	Sorun Alanları	Çözüm Önerileri	Eylem Planı	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş
9	Üretimde yakıt, elektrik su vb. girdi kalemlerinde maliyetlerin yüksek olması	-Sektöre yönelik girdi desteklerinin planlanması, -Üreticilere yakıt, elektrik ve su kullanımında maliyeti düşüren tedbirler alınması, -Tarımsal amaçlı sulama tarifesine beyaz et üreticileri de dahil edilmeli	-Yenilenebilir Enerjinin yatırımlarının desteklenmesinin artırılması -Elektirik, su gibi giderler için tarife indirimleri sağlanması konusunda çalışmalar yapılmalı	TOB, Yerel Yönetimler	Hazine ve Maliye Bakanlığı
10	KDV oranının yüksek olması (yumurta)	KDV oranının %8'den %1 e düşürülmesi	-KDV oranının düşürülmesi hususunda Hazine ve Maliye Bakanlığı nezdinde gerekli girişimde bulunulması	Hazine ve Maliye Bakanlığı	TOB
11	Kanatlı hayvancılık sektöründe sözleşmeli üretime ilişkin sorunlar	Üretim sözleşmelerinin yetiştiriciler ve entegrelerin ortak çalışması sonucu yeniden yapılması ve düzenlenmesi	-2017 yılında yayınlanan "Kanatlı Hayvan Eti Üretiminde Sözleşmeli Üretime İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" doğrultusunda sözleşmeli üretimin yaygınlaştırılması, -Yönetmelik uygulama süreçlerinin takip edilmesi ve denetim sağlanması	TOB	STK'lar
12	Yetiştiricilere verilen devlet teşviklerinin yeterli olmaması	Kanatlı üretiminde yetiştiricilik yapanlara yönelik devlet destek ve teşviklerinin artırılması	Üretim alanı ve/veya kapasitelerin dikkate alındığı modellere göre destek verilmesi	TOB, Hazine ve Maliye Bakanlığı	Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
13	Bilinçsiz ilaç kullanımı ve kullanılan aşular ile ilgili sorunlar	-Kanatlı Hayvan hastalıkları ile ilgili stratejik planın güncellenmesi -Türkiye de mevcut hastalıklara uygun aşuların belirlenmesi -Aşuların güvenilirliğine dair analizlerin geliştirilmesi -Serbest gezen tavuk işletmelerinin kontrol altına alınması	-Hayvan hastalıkları ile mücadelede kullanılan aşı, ilaç vb. veteriner biyolojik ürünlerin yerli imkanlarla geliştirilmesi ve bu konuda Ar-Ge yapan kamu kurumları ve üniversitelerin altyapıları güçlendirilmesi -Aşı ve ilaçların uygun şekilde kullanılması ve takibi için başlatılan İTS ve E-Reçete Sistemi ile Soğuk Zincir Projelerinin desteklenmesi	TOB, Üniversiteler	Hazine ve Maliye Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Tablo 29. devamı...

No.	Sorun Alanları	Çözüm Önerileri	Eylem Planı	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş
14	Bilgi kirliliği (Medyada ve basında yanlış yönlendirme ile ülke genelinde yapılan yanlış yönlendirmeler, GDO, antibiyotik ve hormon konusunda bilgi eksikliği)	-Bakanlığın bilgi kirliliği konusunda etkin olması, verdiği izinler doğrultusunda üretilen ürünler ile ilgili yanlış bilgilendirmeyi önleyecek tedbirler alması, -Tüketicilerin bilincini arttırmaya yönelik eğitici faaliyetler yapılması	-Bilgi kirliliğini ortadan kaldıracak kamuoyu bilgilendirme faaliyetleri mutlak hale gelmeli, düzenli bir şekilde sürdürülmelidir. -Kanatlı eti, yumurtanın faydaları ve insan sağlığı açısından önemini anlatan reklam ve eğitim faaliyetleri ile kamuoyunun farkındalığı artırılmalıdır. -Bilgilendirici kamu spotları yayınlanmalı, karalama kampanyaları engellenmeli ve kamu spotlarının izlenme oranı yüksek olan saatlerde yayınlanması sağlanmalı, -Kanatlı eti paketlerinde antibiyotik, hormon içeriğiyle ilgili bilginin yer almasına yönelik uygulamalar yapılması	TOB, RTÜK	İlgili kamu kurumları, TRT ve diğer özel TV kanalları, STK'lar
15	Tüketiminin azlığı	-Kişi başına düşen tüketimin arttırılmasına yönelik üretim, gıda ve sağlıkla ilgili kurumlar arasında işbirliği sağlanarak ortak çalışmalar yürütülmesi, -Tüketimin arttırılması için alanda uzman ve etkili kişilerin kamuoyunu yönlendirmesi	-Tüketimin arttırılmasında tavuk eti ve yumurtanın faydaları ve insan sağlığı açısından önemini anlatan reklam ve eğitim faaliyetleri ile kamuoyunun farkındalığı arttırılmalı -Hem yerel hem de uluslararası pazarda sektöre ilgi çekmek adına çeşitli etkinliklerin düzenlenmesi	TOB, STK'lar	Sağlık Bakanlığı, İlgili kamu kurumları, RTÜK, TRT
16	İllegal hayvan hareketleri	İllegal hayvan hareketlerinin önlenmesine yönelik denetimlerin çalışmalarının arttırılması	İllegal hayvan hareketlerinin kontrolünde mahalli idareler, yerel yönetimler ve kolluk kuvvetlerinde mevzuatta verilen görev ve sorumlulukları çerçevesinde işlemlerin daha etkin yürütülmesinin sağlanması	TOB, İçişleri Bakanlığı,	Yerel Yönetimler, Valilikler
17	Üretici profilindeki değişim	Mesleği yetiştiricilik olan üreticilerin desteklenmesine ağırlık verilmeli	Desteklemelerin mesleki yeterlilik kriterlerine göre yapılması	TOB	STK'lar

Tablo 29. devam...

No.	Sorun Alanları	Çözüm Önerileri	Eylem Planı	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş
18	Salgın hastalıklar	-Denetimlerin arttırılması -Biyogüvenlik önlemlerinin arttırılması ve sektör çalışanlarına eğitim verilmesi	-Salgın hayvan hastalıkları ile mücadelede TOB taşra teşkilatları, mahalli idareler ve yerel yönetimlerin mevzuatta verilen görev ve sorumlulukları çerçevesinde işlemlerin daha etkin yürütülmesinin sağlanması, -Özel sektörün hastalıklarla mücadele konusunda altyapılarında iyileştirme yapılması	TOB	Valilikler, STK'lar, Üniversiteler
19	Tavuk gübresinin yarattığı çevre sorunları	-Kanatlı hayvancılığın yoğun yapıldığı bölgelerde hayvan gübrelerinin toplu ya da bireysel olarak değerlendirilmesi için çalışmalar yapılması -Organik gübre olarak ve enerji üretimi için kullanılabilirlik üzere işlenmesi	-Tavuk dışkısının kompostlaştırılarak, tarımda kullanılan organik,organomineral gübrelerle ilgili mevzuat kapsamında, zenginleştirilmiş gübreye dönüştürülerek kullanılması, -Valilik ve Belediyeler öncülüğünde atık-altlık toplama merkezleri kurularak, buralara gübre taşımanın şirket kanalıyla çevreyi kirlilemeyecek şekilde uygun araçlarla yapılması ve bu merkezlerde tavuk dışkılarının gübre veya yakıt olarak kullanılacak hale getirilmesi -Gübrenin değerlendirilmesi için mevzuat çalışmalarının yapılması	TOB	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar, Valilikler
20	Yetiştiricilikte teknik bilgi eksikliği	-Yetiştiricilerin eğitim ve bilinç düzeyinin arttırılması -Yetiştiriciliğin yoğun yapıldığı bölgelerde İlçe, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü'nün eğitim ve yayım çalışmalarına ağırlık verilmesi	-Sağlıklı kanatlı eti üretimi için teknik konularda kurslar ve eğitimler düzenlenmesi - Yetiştiriciliğin yoğun yapıldığı bölgelerde TOB taşra teşkilatlarında ve birliklerde konu uzmanı personelin arttırılmasına yönelik düzenlemelerin yapılması	TOB	İlgili kamu kurumları, Üniversiteler, STK'lar

Tablo 29. devam...

No.	Sorun Alanları	Çözüm Önerileri	Eylem Planı	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş
21	Kalifiye işgücü eksikliği	<ul style="list-style-type: none"> -Sektörün ihtiyaç duyduğu nitelikli eleman yetiştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır -Kalifiye işgücü oluşturmak için eğitim programları oluşturulmalı -Birliklerin eğitim konusunda etkinleştirilmesi sağlanmalı 	<ul style="list-style-type: none"> -Eğitim modülleri oluşturulması ve bu eğitimi tamamlayan kalifiye elemanların sertifikalandırılması - Birliklere eğitim ve gerekli danışmanlık hizmeti sunulması kapsamında; tarım danışmanı desteği verilmesi 	TOB, STK'lar	MEB, İŞKUR, TZOB
22	Tekelleşme tehdidi	<ul style="list-style-type: none"> -Tekelleşmeyi önleyici tedbirler alınmalı -Üretici birlik/kooperatiflerinin özellikle küçük işletmelerin etkinliğinin artırılacağı şekilde uygulamalar yapması -Küçük işletmelerin sürdürülebilirliği açısından kamu /birlik adına ya da özel sektör ile işbirliği ile üretim tesislerinin artırılması, 	<ul style="list-style-type: none"> -Küçük işletmelerin sürdürülebilirliği açısından desteklemeler yapılması -Üretici birlikleri/kooperatifleri bünyesinde üretim ve işleme tesislerinin kurulumu için teşvik ve desteklerin verilmesi 	TOB	STK'lar, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
23	Örgütlenmeye ilişkin sorunlar	<ul style="list-style-type: none"> -Üretici örgütlerinin görev ve yetki alanlarını net olarak belirleyen yasal düzenlemelerin yapılması, -Sektördeki sorunların çözümüne yönelik örgütlerin altyapısının güçlendirilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> -İlgili mevzuatlar oluşturularak üretici örgütlerinin görev ve sorumluluklarının net olarak belirlenmesi ve yeniden düzenlenmesi -Örgütlerin etkin hale getirilmesi ve ekonomik/teknik altyapılarının iyileştirilmesi açısından mevzuatlarının güncellenmesi ve desteklenmesi 	TOB, STK'lar	Hazine ve Maliye Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
24	Paydaşlar arası iletişim	Sektörün bir araya geldiği çalışmalar arttırılarak periyodik hale getirilmiştir.	<ul style="list-style-type: none"> -Sektör paydaşlarının birlikte hareket ederek tek kimlik adı altında toplanması -TOB ve STK'lar bir araya gelerek Çalışma Grubu (Ürün Konseyi vb. yapılar) kurulması 	TOB, STK'lar	İlgili kamu kurumları

Tablo 29. devamı...

No.	Sorun Alanları	Çözüm Önerileri	Eylem Planı	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş
25	İşletmelerde yönetim organizasyonu eksikliği, maliyet ve karlılık analizlerinin yeterince yapılamaması	<p>-İşletmelere yönetim organizasyonu konusunda eğitimlerin verilmesi</p> <p>-İşletmelerde düzenli kayıt tutulmasına yönelik altyapının oluşturulması</p> <p>-İşletmede yönetim organizasyonu ve karlılık analizleri yapabilecek personel (danışman) istihdam ettirilmesi</p>	<p>-STK'ların üniversiteler ve ilgili kurumlarla işbirliğinin sağlayarak eğitim ve kurslar düzenlenmesi</p> <p>-İşletmede kayıtlarının düzenli tutulması amacıyla bilgisayarlı muhasebe sistemlerinin yaygınlaştırılması ve bunun için teşviklerin verilmesi</p> <p>-İşletmede yönetim organizasyonu ve karlılık analizleri yapabilecek personel (danışman) istihdamının teşvik edilmesi</p>	<p>STK,</p> <p>Üniversiteler,</p> <p>TOB</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı,</p> <p>Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı</p>
26	Tedarik zincirine ilişkin sorunlar	Üreticilerin pazarlamadaki etkinliğinin artırılması	<p>-Kanatlı sektörde ürün tedarik zincirinde yer alan aktörlerin maliyet ve kar marjlarının tespit edilmesi ve arz zincirinin kısaltılması</p> <p>-Konu ile ilgili gerekli mevzuat çalışmaları yapılmalıdır.</p>	TOB	Üniversiteler STK'lar
27	Verilerin sağlıklı olmaması	Kamu kurum ve STK'ların veri tabanındaki farklılıkların giderilmesi	<p>- TÜİK, TOB ve ilgili diğer kurumlarla koordinasyonun sağlanarak ortak veri tabanı oluşturulması ve verilerin tek sistem üzerinden işlenmesi</p> <p>- Veri setlerinin devamlılığı, veriye ulaşımında sorunun ortadan kaldırılması</p>	TOB ve TÜİK	STK'lar, diğer kamu kurumları

KAYNAKÇA

Anonim, 2016. Beyaz Et Sektörü Dış Pazar Çalışması, GTHB Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Temmuz 2016.

Anonim, 2017a. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığından: T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım Ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (Tebliğ No: 2017/15), 8 Mart 2017 ve 30001 Sayılı Resmi Gazete.

Anonim, 2017b. Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Hayvancılık Özel İhtisas Komisyon Raporu.

Anonim, 2017c. Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Hayvancılık Özel İhtisas Komisyon Raporu.

Anonim, 2018. Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımlarına İlişkin Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu Kararı, Karar No: 2018/12, Tarih: 06/04/2018 www.resmigazete.gov.tr.

BESD-BİR, 2017. Beyaz Et Sanayiciler ve Damızlıkçıları Birliği (BESD-BİR), www.besd-bir.org

Eratalar, S. A. ve Bulut, O., 2007. Türkiye Hindi Yetiştiriciliği, Veteriner Tavukçuluk Derneği. Cilt 5, Sayı 7. Sf: 11-19.

Erdem P., 2006. "Türk tavukçuluk Sektörü Avrupa Birliğine Hazır mı?", İzmir Ticaret Odası Yayınları, 2006

Eşidir, A. ve Pirim, L., 2010. Kanatlı Hayvancılık Sektör Raporu. Fırat Kalkınma Ajansı, 32 sf.

Erişim tarihi: Temmuz 2017.

FAO, 2017. Food And Agriculture Organization Of The United Nations (FAO), www.fao.org

GTHB, 2017a. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü.

GTHB, 2017b. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı.

Koca, S., 2017. Veteriner Tavukçuluk Derneği Mektup Ankara. ISSN: 1309 7296, 15:1, 4-10.

Koyubence, N. ve Konca, Y., 2010. Türkiye ve Avrupa Birliğinde Hindi Eti Üretimi, Tüketimi ve Politikaları, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 47(2):201-209, İzmir.

OECD, 2017. The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), www.oecd.org

Sipahi, C. 2010. Entansif Hindi Yetiştiriciliği İşletmelerinde Kârlılık Ve Verimlilik Analizleri. Hayvan Sağlığı Ekonomisi ve İşletmeciliği Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Şamlı, H. E. ve Ağma Okur A., 2016. Tüm Yönleriyle Yumurta İstanbul Ticaret Borsası Yayınları Yayın No: 208, Sektör Araştırmaları: 2016/1 Araştırma Şubesi Meşrutiyet Cad. No: 118 Tepebaşı 34430 İstanbul.

Şenköylü, N., ve Karakuş, Ü., 2016. Dünyada ve Türkiye'de Karma Yem ve Kanatlı Sektörlerine Genel Bakış. Erişim Tarihi: 12.07.2016, Erişim Adresi:

http://www.sagliklitavuk.org/assets/userfiles/files/uzmanlardan/Dunyada_ve_Turkiyede_Karma_Yem_ve_Kanatli_Sektorlerine_Genel_Bakis.pdf

TOB, 2018. Tarım ve Orman Bakanlığı, Hayvancılık Genel Müdürlüğü.

TÜİK, 2018a. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), www.tuik.gov.tr

TÜİK, 2017b. İstatistik Göstergeler (1923-2011) ISBN 978-975-19-5571-5, Türkiye İstatistik Kurumu

TÜKEBİR, 2017. Türkiye Kanatlı Hayvan Eti Üreticileri Merkez Birliği, www.tukebir.org

Türkoğlu, M. ve Sarıca, M. 2015. Tavukçuluk Bilimi (Yetiştirme, Besleme, Hastalıklar) Kitabı, 566 sf.

TÜRKİYEM-BİR, 2018. Türkiye Yem Sanayicileri Birliği, <http://www.yem.org.tr>, erişim tarihi: Temmuz 2017

USDA, 2016. Hayvancılık ve Kümes Hayvanları: Dünya Piyasaları ve Ticaret Raporu, “Nisan 2016

YUM-BİR, 2018. Yumurta Üreticileri Merkez Birliği (Yum-Bir), www.yum-bir.org

GÖSTERGELERE AİT
VERİ SERİLERİ

EK

Ek Tablo 1. Dünya Kanatlı Eti Üretim Tablosu (bin ton)

Yıl	Tavuk Eti	Hindi Eti	Ördek Eti	Kaz ve Beç Tavuğu
1961	7.556	898	336	150
1962	7.884	808	346	157
1963	8.373	842	367	158
1964	8.677	904	382	168
1965	9.415	953	402	182
1966	9.999	1.069	417	187
1967	10.565	1.176	434	200
1968	11.032	1.075	451	215
1969	11.942	1.104	466	211
1970	13.140	1.219	501	226
1971	13.650	1.301	522	248
1972	14.654	1.405	531	234
1973	15.311	1.504	559	240
1974	15.928	1.544	579	239
1975	16.391	1.455	571	250
1976	17.550	1.630	590	249
1977	18.678	1.668	622	255
1978	20.033	1.732	661	271
1979	21.680	1.879	714	278
1980	22.897	2.047	713	282
1981	24.312	2.148	750	291
1982	25.185	2.175	787	305
1983	25.741	2.301	823	321
1984	26.269	2.321	842	328
1985	27.524	2.440	877	325
1986	29.292	2.685	961	368

Ek Tablo 1. devamı...

Yıl	Tavuk Eti	Hindi Eti	Ördek Eti	Kaz ve Beç Tavuğu
1987	31.469	3.017	1.055	409
1988	32.913	3.157	1.117	526
1989	33.560	3.382	1.160	548
1990	35.416	3.718	1.239	608
1991	38.221	3.472	1.385	758
1992	39.885	3.670	1.568	862
1993	42.432	3.731	1.808	970
1994	44.805	3.876	1.959	1.052
1995	47.547	4.091	2.171	1.465
1996	49.147	4.292	2.234	1.500
1997	52.266	4.396	2.446	1.638
1998	54.477	4.402	2.619	1.789
1999	56.866	4.396	2.913	1.850
2000	58.675	5.131	2.906	1.883
2001	61.002	5.297	3.017	1.877
2002	64.168	5.478	2.970	1.830
2003	65.840	5.201	3.060	1.899
2004	68.236	5.220	3.107	1.934
2005	70.608	5.228	3.366	2.065
2006	72.717	5.186	3.421	2.055
2007	77.030	5.463	3.648	2.246
2008	80.840	5.708	3.831	2.276
2009	83.030	5.390	3.945	2.363
2010	87.206	5.519	4.082	2.439
2011	90.876	5.614	4.225	2.521
2012	94.083	5.839	4.360	2.667

Ek Tablo 1. devamı...

Yıl	Tavuk Eti	Hindi Eti	Ördek Eti	Kaz ve Beç Tavuğu
2013	97.600	5.651	4.425	2.703
2014	100.670	5.640	4.373	2.594
2015	103.801	5.659	4.383	2.547
2016	107.143	6.061	4.535	2.543

Kaynak: FAO, 2018

Ek Tablo 2. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Eti Üretimi (bin ton)

Yıllar	ABD	Brezilya	Çin	Rusya	Hindistan	Türkiye*	Diğer	Dünya
1961	2.608	123	445	-	69	60	4.251	7.556
1962	2.626	130	460	-	69	60	4.539	7.884
1963	2.732	158	470	-	69	61	4.883	8.373
1964	2.810	167	480	-	70	62	5.089	8.677
1965	3.002	214	500	-	71	66	5.562	9.415
1966	3.265	230	510	-	72	67	5.855	9.999
1967	3.347	260	530	-	74	72	6.282	10.565
1968	3.367	280	540	-	76	80	6.689	11.032
1969	3.587	320	564	-	79	89	7.304	11.942
1970	3.840	366	575	-	81	97	8.181	13.140
1971	3.863	367	605	-	83	106	8.626	13.650
1972	4.031	422	645	-	84	121	9.351	14.654
1973	3.940	508	670	-	85	130	9.978	15.311
1974	3.972	532	710	-	86	148	10.480	15.928
1975	3.911	534	730	-	88	174	10.954	16.391
1976	4.379	604	784	-	90	186	11.507	17.550
1977	4.492	698	825	-	90	176	12.397	18.678
1978	4.751	858	875	-	93	198	13.258	20.033
1979	5.233	1.096	905	-	101	205	14.140	21.680
1980	5.379	1.370	940	-	113	240	14.855	22.897
1981	5.715	1.491	965	-	120	274	15.747	24.312
1982	5.764	1.596	1.010	-	130	282	16.403	25.185
1983	5.884	1.580	1.040	-	137	235	16.865	25.741
1984	6.153	1.360	1.068	-	150	275	17.263	26.269
1985	6.407	1.490	1.120	-	161	273	18.072	27.524
1986	6.731	1.620	1.315	-	180	302	19.144	29.292

Ek Tablo 2. devamı...

Yıllar	ABD	Brezilya	Çin	Rusya	Hindistan	Türkiye*	Diğer	Dünya
1987	7.301	1.800	1.540	-	277	338	20.213	31.469
1988	7.572	1.947	1.935	-	283	368	20.809	32.913
1989	8.118	2.084	1.975	-	315	377	20.691	33.560
1990	8.667	2.356	2.200	-	362	402	21.430	35.416
1991	9.178	2.628	2.700	-	493	400	22.822	38.221
1992	9.784	2.872	3.080	1.380	511	424	21.833	39.885
1993	10.293	3.143	4.020	1.245	577	444	22.710	42.432
1994	11.047	3.412	4.600	1.036	591	474	23.645	44.805
1995	11.574	4.050	5.500	845	606	282	24.690	47.547
1996	12.167	4.052	5.520	678	621	421	25.689	49.147
1997	12.601	4.461	6.553	621	625	471	26.934	52.266
1998	12.876	4.854	7.266	681	698	487	27.616	54.477
1999	13.741	5.526	7.476	737	770	597	28.020	56.866
2000	14.072	5.981	8.364	755	864	643	27.995	58.675
2001	14.416	6.208	8.181	862	923	615	29.798	61.002
2002	14.872	7.050	8.499	938	1.088	696	31.025	64.168
2003	15.083	7.760	8.790	1.030	1.210	872	31.095	65.840
2004	15.680	8.668	8.850	1.152	1.304	877	31.706	68.236
2005	16.275	7.866	9.367	1.346	1.403	937	33.414	70.608
2006	16.331	8.164	9.566	1.589	1.518	918	34.631	72.717
2007	16.627	8.988	10.133	1.752	1.755	1.068	36.707	77.030
2008	16.994	10.216	10.735	2.001	1.884	1.088	37.923	80.840
2009	16.334	9.940	11.164	2.313	2.087	1.293	39.898	83.030
2010	16.971	10.693	11.592	2.563	2.193	1.444	41.750	87.206
2011	17.111	11.422	11.962	2.895	2.483	1.613	43.389	90.876
2012	17.035	11.535	12.623	3.299	2.682	1.724	45.185	94.083

Ek Tablo 2. devamı...

Yıllar	ABD	Brezilya	Çin	Rusya	Hindistan	Türkiye*	Diğer	Dünya
2013	17.397	11.964	12.785	3.457	2.849	1.758	47.390	97.600
2014	17.729	12.504	12.257	3.770	3.045	1.895	49.470	100.670
2015	18.403	13.149	12.075	4.088	3.264	1.909	50.914	103.801
2016	18.708	13.894	12.721	4.141	3.399	1.884	52.394	107.143

Kaynak: FAO, 2018

**Türkiye 12. Sıradadır.*

Ek Tablo 3. Ülkelere Göre Dünya Hindi Eti Üretimi (bin ton)

Yıllar	ABD	Brezilya	Almanya	Fransa	İtalya	Türkiye*	Diğer	Dünya
1961	678	4	7	42	14	3	150	898
1962	587	4	7	42	15	3	150	808
1963	613	5	8	42	18	3	154	842
1964	659	5	9	42	18	3	168	904
1965	687	6	9	42	22	3	184	953
1966	759	6	11	42	26	4	221	1.069
1967	848	6	13	44	30	4	231	1.176
1968	731	7	13	44	35	4	242	1.075
1969	728	7	14	53	43	4	254	1.104
1970	784	7	16	56	65	5	286	1.219
1971	804	8	17	58	110	4	301	1.301
1972	866	9	17	63	130	5	316	1.405
1973	866	10	17	107	155	4	346	1.504
1974	857	13	17	123	164	5	365	1.544
1975	796	14	17	108	170	5	345	1.455
1976	914	10	20	129	174	5	378	1.630
1977	883	12	29	138	187	6	414	1.668
1978	909	12	38	150	193	6	424	1.732
1979	999	15	41	159	205	6	455	1.879
1980	1.075	19	44	203	225	7	475	2.047
1981	1.150	20	42	218	227	6	485	2.148
1982	1.121	21	47	236	236	7	507	2.175
1983	1.175	25	52	244	257	7	541	2.301
1984	1.180	35	57	246	243	7	553	2.321
1985	1.278	36	60	253	232	8	574	2.440
1986	1.431	38	73	293	237	9	604	2.685

Ek Tablo 3. devamı...

Yıllar	ABD	Brezilya	Almanya	Fransa	İtalya	Türkiye*	Diğer	Dünya
1987	1.679	45	80	308	247	8	649	3.017
1988	1.760	44	95	332	250	8	668	3.157
1989	1.876	52	105	387	257	9	697	3.382
1990	2.048	53	128	439	279	9	763	3.718
1991	2.110	56	153	116	273	9	754	3.472
1992	2.190	67	170	131	269	10	833	3.670
1993	2.199	71	180	142	266	10	863	3.731
1994	2.264	75	194	166	269	10	897	3.876
1995	2.326	90	215	195	294	11	960	4.091
1996	2.479	92	208	207	315	1	990	4.292
1997	2.485	101	243	231	338	0	997	4.396
1998	2.395	107	256	254	361	1	1.028	4.402
1999	2.402	113	271	225	343	13	1.029	4.396
2000	2.450	137	296	764	327	19	1.139	5.131
2001	2.523	165	339	753	341	15	1.161	5.297
2002	2.591	182	365	697	440	30	1.173	5.478
2003	2.563	200	362	635	265	33	1.144	5.201
2004	2.474	220	391	616	279	38	1.203	5.220
2005	2.497	275	385	564	300	43	1.165	5.228
2006	2.577	290	376	519	274	17	1.133	5.186
2007	2.699	395	375	511	280	31	1.172	5.463
2008	2.834	465	436	449	311	35	1.178	5.708
2009	2.569	466	438	419	305	30	1.162	5.390
2010	2.560	485	478	405	298	32	1.260	5.519
2011	2.627	489	467	398	309	36	1.287	5.614
2012	2.707	510	464	387	322	42	1.407	5.839

Ek Tablo 3. devamı...

Yıllar	ABD	Brezilya	Almanya	Fransa	İtalya	Türkiye*	Diğer	Dünya
2013	2.633	520	458	340	311	40	1.349	5.651
2014	2.611	470	469	378	310	49	1.354	5.640
2015	2.552	480	465	353	313	53	1.443	5.659
2016	2.713	596	487	393	332	47	1.493	6.061

Kaynak: FAO, 2018

*Türkiye 16. Sıradadır.

Ek Tablo 4. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Yumurtası Üretimi (bin ton)

Yıl	Çin	ABD	Hindistan	Meksika	Japonya	Türkiye	Diğer	Dünya
1961	1.200	3.697	170	141	897	65	8.214	14.384
1962	1.216	3.764	185	152	981	68	8.377	14.743
1963	1.232	3.760	187	177	1.030	67	8.474	14.927
1964	1.264	3.862	187	176	1.224	68	8.817	15.597
1965	1.300	3.882	207	203	1.330	72	9.079	16.073
1966	1.340	3.921	216	227	1.230	73	9.503	16.510
1967	1.375	4.106	240	274	1.340	77	9.907	17.318
1968	1.410	4.036	255	276	1.464	88	10.254	17.783
1969	1.460	4.000	274	309	1.639	91	10.758	18.532
1970	1.500	4.053	290	343	1.766	96	11.432	19.480
1971	1.550	4.126	308	350	1.800	107	11.912	20.152
1972	1.600	4.080	348	401	1.811	123	12.420	20.783
1973	1.650	3.910	400	406	1.815	128	12.673	20.981
1974	1.720	3.881	410	388	1.793	128	13.239	21.558
1975	1.780	3.813	460	424	1.807	130	13.801	22.215
1976	1.850	3.806	497	459	1.861	155	13.956	22.583
1977	1.930	3.812	530	509	1.906	199	14.744	23.630
1978	2.000	3.962	533	554	1.977	209	15.426	24.661
1979	2.120	4.083	524	601	1.993	216	15.879	25.416
1980	2.240	4.126	583	644	2.002	207	16.405	26.207
1981	2.320	4.139	598	664	2.000	229	16.853	26.803
1982	2.480	4.123	630	690	2.057	250	17.298	27.529
1983	2.658	4.022	704	715	2.086	252	17.551	27.987
1984	3.453	3.985	787	740	2.130	283	17.878	29.256
1985	4.278	4.009	887	826	2.152	292	18.303	30.748
1986	4.440	4.036	952	998	2.231	272	18.836	31.766

Ek Tablo 4. devamı...

Yıl	Çin	ABD	Hindistan	Meksika	Japonya	Türkiye	Diğer	Dünya
1987	4.722	4.109	979	975	2.376	306	19.098	32.565
1988	5.564	4.069	1.044	1.090	2.400	340	19.450	33.957
1989	5.758	3.997	1.111	1.047	2.421	339	19.518	34.191
1990	6.357	4.034	1.161	1.010	2.419	385	19.707	35.073
1991	7.392	4.114	1.210	1.141	2.498	479	19.766	36.601
1992	8.159	4.190	1.262	1.161	2.571	513	19.177	37.034
1993	9.438	4.260	1.329	1.234	2.598	625	18.752	38.235
1994	11.832	4.377	1.429	1.246	2.569	615	19.073	41.142
1995	13.414	4.428	1.496	1.242	2.549	642	19.078	42.849
1996	15.632	4.523	1.527	1.236	2.564	612	18.958	45.051
1997	16.125	4.592	1.590	1.329	2.573	756	19.403	46.368
1998	17.172	4.725	1.637	1.461	2.536	868	19.485	47.884
1999	18.145	4.912	1.691	1.635	2.539	881	19.830	49.632
2000	18.547	5.017	2.035	1.788	2.535	844	20.373	51.140
2001	18.786	5.099	2.151	1.892	2.519	661	21.076	52.184
2002	19.304	5.167	2.212	1.901	2.529	722	21.659	53.494
2003	19.831	5.183	2.244	1.873	2.530	792	21.860	54.312
2004	20.150	5.283	2.511	2.002	2.491	691	22.436	55.563
2005	20.724	5.350	2.568	2.025	2.481	753	22.786	56.687
2006	20.604	5.436	2.814	2.290	2.488	733	23.581	57.946
2007	21.499	5.395	2.947	2.291	2.583	795	24.075	59.585
2008	22.968	5.344	3.047	2.337	2.554	824	24.661	61.735
2009	23.311	5.374	3.230	2.360	2.508	865	25.290	62.938
2010	23.483	5.437	3.378	2.381	2.515	740	26.306	64.241
2011	23.897	5.475	3.466	2.459	2.483	810	26.908	65.498
2012	24.320	5.589	3.655	2.318	2.507	932	27.776	67.097

Ek Tablo 4. devamı...

Yıl	Çin	ABD	Hindistan	Meksika	Japonya	Türkiye	Diğer	Dünya
2013	24.446	5.778	3.835	2.516	2.522	1.031	28.373	68.501
2014	24.598	5.974	4.111	2.567	2.502	1.072	29.293	70.117
2015	25.493	5.757	4.317	2.653	2.521	1.045	30.160	71.946
2016	26.500	6.038	4.561	2.720	2.562	1.122	30.387	73.890

Kaynak: FAO, 2018

*Türkiye 10. Sıradadır.

Ek Tablo 5. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Eti İhracatı (bin ton)

Yıl	Brezilya	ABD	Hollanda	Polonya	Hong Kong	Türkiye*	Diğer	Dünya
1961	-	91	62	19	0	-	99	271
1962	-	100	66	14	0	-	115	295
1963	0	70	70	12	0	-	123	275
1964	-	72	75	16	0	-	145	308
1965	-	50	105	19	0	-	155	329
1966	-	47	114	19	0	-	151	331
1967	-	37	131	17	0	-	169	354
1968	-	40	158	18	0	-	181	397
1969	-	39	171	14	0	-	182	406
1970	-	43	201	14	0	-	223	481
1971	0	46	227	29	0	-	263	565
1972	-	44	232	24	0	-	267	567
1973	0	44	217	20	0	-	296	577
1974	0	53	213	31	0	-	331	628
1975	3	66	204	23	0	-	379	675
1976	20	140	206	20	0	-	393	779
1977	33	153	213	18	0	-	496	913
1978	51	162	190	19	0	-	498	920
1979	82	197	200	18	1	-	595	1.093
1980	169	281	205	22	1	-	660	1.338
1981	294	344	233	15	1	1	831	1.719
1982	297	237	211	14	2	1	860	1.622
1983	289	203	205	14	1	1	863	1.576
1984	280	196	192	15	1	6	789	1.479
1985	278	198	187	14	5	5	764	1.451
1986	233	257	195	13	8	4	873	1.583

Ek Tablo 5. devamı...

Yıl	Brezilya	ABD	Hollanda	Polonya	Hong Kong	Türkiye*	Diğer	Dünya
1987	211	347	213	16	16	5	905	1.713
1988	238	358	227	17	26	2	990	1.858
1989	239	453	233	20	48	1	971	1.965
1990	292	529	248	21	73	1	1.037	2.201
1991	314	583	275	16	95	0	1.054	2.337
1992	371	698	303	21	106	1	1.189	2.689
1993	511	917	317	15	165	1	1.272	3.198
1994	485	1.348	356	14	200	13	1.369	3.785
1995	429	1.812	381	2	320	5	1.605	4.554
1996	559	2.130	434	4	521	9	1.706	5.363
1997	374	2.224	447	25	530	11	1.825	5.436
1998	612	2.250	467	27	551	12	2.052	5.971
1999	771	2.284	561	44	708	10	1.933	6.311
2000	907	2.614	581	31	775	4	1.976	6.888
2001	1.249	2.795	587	42	661	21	2.088	7.443
2002	1.600	2.336	620	11	553	19	2.169	7.308
2003	1.922	2.449	585	37	492	24	2.215	7.724
2004	2.425	2.343	515	63	129	29	1.813	7.317
2005	2.762	2.480	624	102	168	44	1.922	8.102
2006	2.586	2.577	691	119	257	38	1.842	8.110
2007	3.007	3.027	696	140	329	51	2.093	9.343
2008	3.268	3.638	684	153	389	79	2.252	10.463
2009	3.266	3.511	732	215	461	114	2.484	10.783
2010	3.461	3.297	878	286	695	138	2.899	11.654
2011	3.570	3.445	996	304	761	234	3.127	12.437
2012	3.560	3.597	916	380	571	301	3.295	12.620

Ek Tablo 5. devamı...

Yıl	Brezilya	ABD	Hollanda	Polonya	Hong Kong	Türkiye*	Diğer	Dünya
2013	3.552	3.560	872	423	514	358	3.462	12.741
2014	3.649	3.536	1.292	527	620	397	3.861	13.882
2015	3.888	2.974	1.250	623	561	334	3.820	13.450
2016	3.959	1.723	1.317	759	526	314	3.723	12.321

Kaynak: FAO, 2014-2016 (UN Comtrade)

* Türkiye 8. Sıradadır.

Ek Tablo 6. Ülkelere Göre Dünya Hindi Eti İhracatı (bin ton)

Yıl	ABD	Polonya	Almanya	Brezilya	Fransa	Türkiye*	Diğer	Dünya
1961	13	-	0	-	-	-	2	15
1962	17	-	0	-	-	-	2	19
1963	14	-	0	-	0	-	1	15
1964	20	-	0	-	0	-	1	21
1965	27	-	0	-	0	-	1	28
1966	21	-	0	-	0	-	1	23
1967	17	-	0	-	0	-	1	18
1968	19	-	0	-	0	-	1	20
1969	17	-	0	-	0	-	1	18
1970	16	-	0	-	0	-	2	18
1971	10	-	0	-	1	-	3	14
1972	17	-	0	-	2	-	2	21
1973	21	-	0	-	4	-	6	31
1974	18	-	0	-	4	-	6	29
1975	21	-	0	0	2	-	9	33
1976	30	-	0	-	2	-	11	42
1977	24	-	0	-	6	-	14	44
1978	23	-	0	0	4	-	20	47
1979	23	-	0	-	9	-	28	59
1980	34	-	0	2	15	-	28	79
1981	29	-	0	1	20	-	31	81
1982	23	-	0	-	14	-	23	60
1983	21	-	1	1	23	-	27	72
1984	12	-	1	1	22	-	30	67
1985	12	-	1	2	24	-	32	71
1986	12	-	3	3	35	-	38	91

Ek Tablo 6. devamı...

Yıl	ABD	Polonya	Almanya	Brezilya	Fransa	Türkiye*	Diğer	Dünya
1987	15	-	3	4	40	-	52	115
1988	23	-	7	7	66	-	82	185
1989	22	-	7	7	79	-	87	202
1990	29	-	7	11	107	-	90	243
1991	47	-	7	9	125	-	123	311
1992	78	-	5	13	166	-	109	370
1993	97	-	14	14	187	-	136	447
1994	112	0	15	14	214	-	164	519
1995	123	0	15	12	231	-	206	586
1996	172	1	13	13	248	0	235	681
1997	253	-	20	23	264	0	292	853
1998	183	-	25	19	263	0	306	796
1999	159	-	28	25	273	-	322	806
2000	197	-	32	42	287	0	345	903
2001	212	-	42	68	272	0	327	922
2002	200	8	51	89	267	1	328	944
2003	203	21	42	110	231	1	276	884
2004	179	31	65	134	230	1	279	920
2005	235	44	77	112	187	2	275	931
2006	228	58	71	79	155	0	293	884
2007	230	68	69	84	123	1	310	885
2008	285	80	80	96	110	1	291	943
2009	221	73	71	77	105	1	297	845
2010	240	90	93	78	97	1	314	913
2011	294	102	92	73	95	2	315	973
2012	332	117	96	94	87	4	320	1.051

Ek Tablo 6. devamı...

Yıl	ABD	Polonya	Almanya	Brezilya	Fransa	Türkiye*	Diğer	Dünya
2013	310	109	103	92	75	6	338	1.032
2014	329	141	116	80	84	8	352	1.110
2015	202	170	104	84	76	4	351	990
2016	216	172	108	93	81	4	370	1.045

Kaynak: FAO, 2014-2016 (UN Comtrade)

*Türkiye 16. Sıradadır.

Ek Tablo 7. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Yumurtası İhracatı (bin ton)

Yıl	Hollanda	Türkiye	Polonya	Almanya	ABD	Diğer	Dünya
1961	182	1	80	0	10	259	533
1962	176	0	68	0	6	226	476
1963	139	0	44	0	12	205	400
1964	108	0	35	0	6	205	355
1965	70	-	42	0	9	221	343
1966	66	-	29	6	13	207	319
1967	47	0	31	7	15	225	324
1968	59	-	18	7	13	239	337
1969	69	-	25	7	11	243	355
1970	80	-	22	11	10	281	404
1971	70	-	25	11	9	306	421
1972	74	-	31	14	10	307	436
1973	87	-	26	16	10	311	451
1974	109	-	29	19	13	334	505
1975	122	-	27	23	15	346	533
1976	149	-	13	18	20	315	515
1977	157	-	22	20	33	338	570
1978	209	-	23	24	32	315	603
1979	256	-	19	27	29	323	653
1980	312	-	19	28	54	331	744
1981	336	3	1	39	78	346	803
1982	370	10	1	48	60	331	821
1983	378	25	0	51	20	314	788
1984	394	55	2	55	18	311	834
1985	395	43	0	47	19	254	757
1986	400	24	1	50	18	249	742

Ek Tablo 7. devamı...

Yıl	Hollanda	Türkiye	Polonya	Almanya	ABD	Diğer	Dünya
1987	412	22	1	57	33	255	780
1988	414	10	3	54	46	228	755
1989	428	5	10	67	36	248	793
1990	422	2	2	96	36	271	830
1991	413	1	-	51	57	294	816
1992	396	0	0	53	57	354	862
1993	364	1	0	41	69	308	782
1994	363	9	0	56	75	351	854
1995	321	8	0	43	75	354	801
1996	334	18	0	61	78	361	853
1997	318	30	0	52	68	404	872
1998	312	31	1	60	70	433	907
1999	359	23	1	69	58	433	943
2000	296	4	0	67	65	514	945
2001	319	19	3	67	63	502	972
2002	265	2	8	69	61	591	995
2003	192	8	27	61	60	662	1.009
2004	265	11	28	63	72	613	1.052
2005	267	11	49	96	74	614	1.111
2006	277	12	58	92	74	718	1.232
2007	346	47	88	91	94	749	1.415
2008	419	78	118	104	77	878	1.674
2009	396	90	142	106	85	945	1.765
2010	409	132	153	115	86	932	1.826
2011	381	206	174	139	94	815	1.809
2012	374	244	184	136	107	776	1.821

Ek Tablo 7. devamı...

Yıl	Hollanda	Türkiye	Polonya	Almanya	ABD	Diğer	Dünya
2013	470	281	214	122	145	744	1.976
2014	467	218	227	152	202	651	1.915
2015	554	290	198	159	45	813	2.059
2016	439	289	219	153	143	663	1.908

Kaynak: FAO, 2014-2016 (UN Comtrade)

Ek Tablo 8. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Eti İthalatı (bin ton)

Yıl	S. Arabistan	Hong Kong	Meksika	Çin	Japonya	Diğer	Dünya
1961	0	6	0	-	0	252	258
1962	0	6	0	-	0	289	295
1963	0	6	0	-	3	249	259
1964	1	10	-	-	6	278	294
1965	1	9	-	-	6	301	317
1966	2	9	0	-	8	293	312
1967	4	13	0	-	8	308	334
1968	6	20	0	-	16	320	362
1969	7	21	0	-	20	323	372
1970	7	29	0	-	11	394	441
1971	8	29	0	-	27	436	500
1972	10	30	2	-	29	436	508
1973	12	34	0	-	26	434	506
1974	18	38	1	-	25	483	565
1975	37	39	1	-	21	510	607
1976	70	44	0	-	37	501	653
1977	101	47	0	-	46	631	826
1978	109	49	1	-	60	680	899
1979	140	54	1	-	70	864	1.129
1980	194	64	1	-	70	965	1.294
1981	182	54	13	-	98	1.296	1.643
1982	210	63	6	0	103	1.236	1.619
1983	227	61	3	1	101	1.092	1.485
1984	156	61	11	1	104	1.064	1.396
1985	152	71	19	3	100	1.047	1.391
1986	163	70	19	5	174	1.136	1.568

Ek Tablo 8. devamı...

Yıl	S. Arabistan	Hong Kong	Meksika	Çin	Japonya	Diğer	Dünya
1987	194	90	22	13	195	1.193	1.708
1988	192	90	75	22	261	1.154	1.794
1989	194	134	39	46	271	1.141	1.825
1990	210	163	40	65	291	1.390	2.160
1991	244	206	61	84	347	1.356	2.298
1992	174	277	86	75	394	1.551	2.558
1993	168	339	113	98	390	1.626	2.735
1994	141	467	124	133	444	2.095	3.405
1995	263	647	119	253	536	2.382	4.199
1996	230	710	115	308	547	2.623	4.533
1997	210	772	157	205	496	2.855	4.695
1998	272	803	175	192	497	3.084	5.023
1999	362	1.061	183	760	551	2.624	5.542
2000	276	994	212	800	568	3.079	5.929
2001	290	880	228	646	523	3.854	6.422
2002	286	735	247	499	524	4.167	6.459
2003	361	675	323	565	466	4.497	6.887
2004	365	502	311	181	354	4.967	6.679
2005	451	455	357	370	419	5.398	7.451
2006	417	494	410	571	371	5.489	7.751
2007	439	538	370	773	352	6.196	8.668
2008	454	653	420	787	426	7.040	9.781
2009	555	715	481	722	331	7.232	10.036
2010	645	1.011	536	516	420	7.385	10.513
2011	737	1.177	564	385	472	8.082	11.418
2012	743	850	604	473	425	8.392	11.488

Ek Tablo 8. devamı...

Yıl	S. Arabistan	Hong Kong	Meksika	Çin	Japonya	Diğer	Dünya
2013	831	723	668	540	414	8.129	11.305
2014	721	890	706	440	475	8.499	11.732
2015	844	728	777	394	529	8.475	11.748
2016	841	789	781	569	551	9.098	12.630

Kaynak: FAO, 2014-2016 (Trademap)

Ek Tablo 9. Ülkelere Göre Dünya Hindi Eti İthalatı (bin ton)

Yıl	Meksika	Almanya	Benin	Belçika	İspanya	Diğer	Dünya
1961	-	7	-	-	-	3	11
1962	-	9	-	-	-	3	12
1963	-	7	-	-	-	4	11
1964	-	7	-	-	-	6	13
1965	-	8	-	-	-	4	13
1966	-	8	-	-	-	3	11
1967	-	8	-	-	-	6	14
1968	-	9	-	-	-	5	13
1969	-	9	-	-	-	5	14
1970	-	8	-	-	-	6	14
1971	-	10	-	-	-	7	17
1972	-	12	-	-	-	10	22
1973	-	15	-	-	-	9	25
1974	-	12	-	-	-	9	21
1975	-	26	-	-	-	14	39
1976	-	24	-	-	-	18	42
1977	-	20	-	-	-	13	33
1978	-	16	-	-	-	16	32
1979	-	18	-	-	-	18	36
1980	-	20	-	-	-	21	41
1981	-	25	-	-	-	24	48
1982	-	24	-	-	-	28	52
1983	-	24	-	-	-	24	47
1984	-	26	-	-	0	27	52
1985	-	26	-	-	0	32	58
1986	-	27	0	-	3	40	71

Ek Tablo 9. devamı...

Yıl	Meksika	Almanya	Benin	Belçika	İspanya	Diğer	Dünya
1987	-	29	0	-	9	50	88
1988	3	35	1	-	12	88	139
1989	4	39	1	-	12	99	154
1990	3	48	3	-	15	130	199
1991	23	66	2	-	17	152	260
1992	39	79	4	-	22	172	317
1993	57	74	7	-	28	280	446
1994	70	87	6	-	31	255	449
1995	71	78	7	-	33	285	472
1996	83	99	7	-	43	315	546
1997	105	88	9	-	33	645	880
1998	109	116	11	-	36	484	757
1999	117	90	21	-	33	469	731
2000	132	92	23	41	36	450	775
2001	141	112	21	40	35	510	860
2002	138	87	29	36	31	612	933
2003	150	94	28	37	31	606	946
2004	136	83	25	40	33	494	811
2005	177	80	19	49	34	528	887
2006	180	74	20	39	29	541	883
2007	192	86	21	34	31	580	945
2008	195	94	33	30	27	561	940
2009	143	82	38	33	24	506	825
2010	151	89	38	37	20	511	845
2011	151	104	48	36	26	531	895
2012	157	108	63	38	28	578	972

Ek Tablo 9. devamı...

Yıl	Meksika	Almanya	Benin	Belçika	İspanya	Diğer	Dünya
2013	154	109	68	39	25	514	908
2014	154	117	62	39	30	607	1.009
2015	126	122	58	32	33	569	941
2016	157	117	47	44	43	611	1.019

Kaynak: FAO, 2014-2016 (Trademap)

Ek Tablo 10. Ülkelere Göre Dünya Tavuk Yumurtası İthalatı (ton)

Yıl	Almanya	Irak	Hollanda	Hong Kong	Rusya	Diğer	Dünya
1961	267.951	-	65	25.732	-	215.804	509.552
1962	228.549	6	35	29.587	-	190.006	448.183
1963	176.573	12	24	34.117	-	161.366	372.092
1964	145.739	850	40	39.708	-	144.696	331.033
1965	106.020	2.300	187	39.061	-	180.172	327.740
1966	93.542	6.645	674	39.207	-	166.398	306.466
1967	79.025	5.346	6.509	37.253	-	179.043	307.176
1968	96.007	8.645	8.921	39.060	-	163.984	316.617
1969	107.385	8.502	11.801	41.159	-	173.883	342.730
1970	126.823	10.000	13.243	44.610	-	202.132	396.808
1971	139.602	15.032	8.624	48.965	-	205.958	418.181
1972	144.364	19.042	11.800	46.116	-	204.298	425.620
1973	170.041	13.850	17.061	49.594	-	184.957	435.503
1974	196.750	9.555	22.839	46.045	-	221.743	496.932
1975	207.559	33.946	16.862	51.864	-	211.733	521.964
1976	212.205	13.151	16.318	50.056	-	216.837	508.567
1977	221.772	13.000	17.430	56.653	-	258.231	567.086
1978	244.071	10.000	11.236	60.958	-	301.544	627.809
1979	275.218	10.000	9.134	65.890	-	304.365	664.607
1980	288.064	18.000	9.049	66.081	-	349.637	730.831
1981	299.760	30.000	15.898	65.853	-	357.752	769.263
1982	315.258	46.013	21.791	67.025	-	361.532	811.619
1983	290.040	45.200	20.345	65.692	-	385.493	806.770
1984	278.176	68.000	12.207	72.789	-	400.242	831.414
1985	281.122	50.000	12.517	69.310	-	358.779	771.728
1986	287.380	25.149	10.737	74.350	-	334.959	732.575

Ek Tablo 10. devamı...

Yıl	Almanya	Irak	Hollanda	Hong Kong	Rusya	Diğer	Dünya
1987	302.621	30.022	8.643	79.736	-	351.888	772.910
1988	296.675	27.000	14.743	83.017	-	338.254	759.689
1989	284.907	8.080	21.606	77.446	-	397.258	789.297
1990	279.725	6.000	26.775	78.846	-	420.375	811.721
1991	306.126	7.000	28.473	81.969	-	412.552	836.120
1992	284.936	8.000	31.264	86.310	8.000	438.784	857.294
1993	186.730	3.000	42.755	80.047	2.000	414.858	729.390
1994	239.673	3.000	56.745	82.860	8.000	398.753	789.031
1995	222.826	2.000	60.941	84.089	13.000	382.045	764.901
1996	266.221	1.900	56.177	86.591	5.985	472.848	889.722
1997	262.164	1.600	50.671	83.068	2.500	457.177	857.180
1998	270.187	2.053	47.697	83.848	4.403	492.709	900.897
1999	231.179	2.700	72.171	82.776	684	481.140	870.650
2000	219.564	10.800	55.637	81.027	917	518.076	886.021
2001	242.218	9.500	47.163	83.020	1.785	499.717	883.403
2002	257.809	3.344	61.410	82.069	2.498	481.130	888.260
2003	245.799	21.094	94.970	83.519	2.775	538.424	986.581
2004	251.293	8.721	79.583	85.332	3.671	559.026	987.626
2005	273.195	4.016	88.166	85.422	7.130	635.722	1.093.651
2006	306.608	19.238	114.127	83.927	8.855	671.950	1.204.705
2007	311.437	62.084	180.954	88.935	10.188	814.307	1.467.905
2008	337.465	121.861	225.237	90.551	9.926	793.584	1.578.624
2009	427.373	178.834	121.578	91.880	11.973	794.487	1.626.125
2010	481.540	199.482	168.700	95.244	16.738	715.828	1.677.532
2011	416.616	188.187	155.745	103.067	22.017	802.270	1.687.902
2012	381.624	255.789	150.776	102.638	58.395	806.174	1.755.396

Ek Tablo 10. devamı...

Yıl	Almanya	Irak	Hollanda	Hong Kong	Rusya	Diğer	Dünya
2013	370.979	294.299	210.441	105.776	61.975	883.156	1.926.626
2014	423.680	295.332*	297.618	134.383	81.231	717.783	1.950.026
2015	430.040	216.813*	261.463	127.728	86.241	851.678	1.973.963
2016	438.158	263.310*	235.973	136.407	86.173	722.398	1.882.418

Kaynak: FAO, (2014-2016 UN Comtrade), 2017

*İthalat miktarı verisi bulunamadığından ihracatçı ülke raporundan alınmıştır ve alınan Irak ithalat miktarı, toplama eklenmiştir.

Ek Tablo 11. Türkiye Kumes Hayvanları Sayıları ve Yumurta Üretimi (bin adet)

Yıl	Tavuk ve Horoz*	Hindi	Tavuk Yumurtası	Yıl	Tavuk ve Horoz	Hindi	Tavuk Yumurtası
1936	17.099	919	1.019.300	1977	48.427	2.537	3.989.644
1937	18.378	937	1.113.231	1978	52.121	2.500	4.178.686
1938	16.757	1.053	978.643	1979	53.709	2.705	4.314.193
1939	17.666	1.119	1.020.256	1980	58.584	2.866	4.134.719
1940	18.446	1.311	1.095.288	1981	56.753	2.906	4.580.922
1941	18.068	1.250	1.054.101	1982	59.646	3.072	4.993.394
1942	17.579	1.312	956.118	1983	60.435	3.162	5.031.775
1943	18.200	1.295	850.889	1984	60.472	3.288	5.659.334
1944	17.225	1.030	847.882	1985	61.046	3.315	5.837.682
1945	17.843	1.031	850.855	1986	58.039	3.207	5.448.681
1946	18.636	1.158	876.872	1987	58.045	2.946	6.127.010
1947	18.615	1.190	895.095	1988	58.790	2.974	6.801.658
1948	18.955	1.145	852.039	1989	64.078	3.101	6.778.136
1949	20.160	1.174	841.060	1990	96.676	3.127	7.698.637
1950	19.344	1.200	919.558	1991	139.206	3.133	7.667.990
1951	20.307	1.285	935.870	1992	152.530	3.333	8.215.016
1952	21.159	1.252	978.629	1993	178.260	3.340	10.006.269
1953	22.395	1.301	1.094.269	1994	183.684	3.442	9.845.407
1954	22.887	1.379	1.113.412	1995	129.014	3.291	10.268.668
1955	23.629	1.393	1.118.421	1996	152.957	3.064	9.787.220
1956	24.196	1.454	1.165.672	1997	166.272	5.328	12.089.341
1957	25.315	1.474	1.193.350	1998	236.998	3.805	13.887.864
1958	26.320	1.602	1.238.581	1999	239.748	3.763	14.090.023
1959	26.850	1.660	1.303.550	2000	258.168	3.682	13.508.586
1960	27.164	1.675	1.322.510	2001	217.575	3.254	10.575.046
1961	26.116	1.687	1.308.033	2002	245.776	3.092	11.554.910

Ek Tablo 11. devamı...

Yıl	Tavuk ve Horoz*	Hindi	Tavuk Yumurtası	Yıl	Tavuk ve Horoz	Hindi	Tavuk Yumurtası
1962	26.514	1.716	1.349.947	2003	277.533	3.994	12.666.782
1963	26.759	1.708	1.335.043	2004	296.876	3.902	11.055.557
1964	28.315	1.669	1.359.462	2005	317.497	3.697	12.052.455
1965	29.255	1.768	1.478.894	2006	344.820	3.227	11.733.572
1966	28.449	1.796	1.455.319	2007	269.369	2.675	12.724.959
1967	30.387	1.773	1.536.189	2008	244.280	3.230	13.190.696
1968	32.020	1.955	1.760.010	2009	229.969	2.755	13.832.726
1969	32.313	2.023	1.828.268	2010	234.918	2.942	11.840.396
1970	32.306	1.983	1.914.044	2011	237.873	2.563	12.954.686
1971	34.612	2.078	2.131.361	2012	253.712	2.761	14.910.774
1972	36.361	2.169	2.461.750	2013	266.153	2.925	16.496.751
1973	38.329	2.348	2.557.852	2014	293.728	2.990	17.145.389
1974	38.660	2.346	2.559.207	2015	312.256	2.828	16.727.510
1975	39.327	2.252	2.596.692	2016	329.011	3.183	18.097.605
1976	45.912	2.492	3.093.307	2017	342.801	3.872	19.281.196

Kaynak: TÜİK, 2017b İstatistik Göstergeler (1923-2011), TÜİK, 2018a (2012-2017)

Not: 2010 yılından itibaren yumurta miktarına köy tavukçuluğu dahil değildir.

* Yumurta tavuğu ve et tavuğu toplamıdır.

Ek Tablo 12. Türkiye Kumes Hayvanlari Kesilen Sayisi ve Et Miktarı

Tavuk			Hindi	
Kesilen hayvan sayisi		Et	Kesilen hayvan sayisi	Et
Yıl	(bin adet)	(ton)	(bin adet)	(ton)
1995	215.280	282.038	-	-
1996	258.865	420.609	227	1.027
1997	310.257	471.415	115	376
1998	308.427	486.710	101	702
1999	376.284	596.880	1.424	12.744
2000	413.963	643.457	2.292	19.274
2001	370.910	614.745	1.707	15.125
2002	416.002	696.187	2.412	30.401
2003	512.750	872.419	3.637	32.801
2004	512.239	876.774	4.182	37.623
2005	538.900	936.697	4.417	42.709
2006	495.566	917.659	1.747	17.062
2007	604.836	1.068.454	3.620	31.467
2008	617.986	1.087.682	3.454	35.451
2009	717.401	1.293.315	2.982	30.242
2010	843.898	1.444.059	3.657	31.965
2011	963.245	1.613.309	4.044	36.331
2012	1.047.783	1.723.919	4.764	41.931
2013	1.060.673	1.758.363	4.574	39.627
2014	1.109.742	1.894.669	5.174	48.662
2015	1.118.719	1.909.276	5.360	52.722
2016	1.101.572	1.879.018	4.663	46.501
2017	1.228.444	2.136.734	5.219	52.363

Kaynak: TÜİK, 2017a

Ek Tablo 13. Türkiye Kanatlı Eti İhracat Miktarı (0207 GTİP) (ton)

Yıl	Tavuk eti	Hindi Eti	Diğer	Toplam
2000	10.489	33	5	10.527
2001	21.076	341	-	21.417
2002	19.535	715	-	20.250
2003	24.365	804	-	25.169
2004	28.594	567	-	29.161
2005	44.337	1.983	0	46.320
2006	37.627	319	6	37.952
2007	50.835	804	0	51.639
2008	78.548	1.302	-	79.850
2009	114.172	469	3	114.644
2010	138.395	953	7	139.355
2011	233.975	1.985	344	236.304
2012	299.613	3.944	971	304.528
2013	357.567	5.575	494	363.636
2014	396.765	7.507	240	404.512
2015	334.006	3.707	410	338.123
2016	314.402	4.347	293	319.042
2017	403.731	7.208	1.613	412.552

Kaynak: TÜİK, 2018a

Ek Tablo 14. Tavuk Yumurtası (*Gallus Domesticus* Türü) İhracatı (ton)

Yıl	Kuluçkalık, (Damızlık Olmayan)	Kuluçkalık Damızlık	Taze (Diğer)	Toplam tavuk yumurtası
2000	110	564	2.850	3.524
2001	1.814	2.825	13.516	18.155
2002	214	971	871	2.056
2003	1.193	1.887	4.835	7.916
2004	1.410	1.720	7.423	10.554
2005	1.033	2.554	6.514	10.101
2006	817	1.873	9.260	11.950
2007	1.195	1.100	44.428	46.723
2008	4.886	3.180	69.476	77.542
2009	7.276	3.894	78.473	89.644
2010	1.975	1.828	127.784	131.588
2011	3.726	4.535	197.946	206.207
2012	1.938	6.903	232.773	241.614
2013	4.732	8.377	268.261	281.370
2014	8.193	1.961	279.387	289.541
2015	11.734	762	205.438	217.934
2016	13.020	561	275.772	289.354
2017	12.099	970	335.132	348.201

Kaynak: TÜİK, 2018a

Ek Tablo 15. Türkiye Tavuk Yumurtası (*Gallus Domesticus* Türü) İthalatı (ton)

Yıl	Kuluçkalık, Damızlık	Kuluçkalık (Damızlık Olmayan)	Toplam Tavuk Yumurtası
2000	75	142	217
2001	38	16	54
2002	690	1.399	2.089
2003	651	97	748
2004	756	-	756
2005	777	-	777
2006	345	0	345
2007	409	-	409
2008	312	-	312
2009	370	-	370
2010	400	-	400
2011	568	-	568
2012	444	-	444
2013	1.128	-	1.128
2014	1.924	-	1.924
2015	1.410	63	1.473
2016	1.404	94	1.498
2017	1.608	-	1.608

Kaynak: TÜİK, 2018a

*Karşı ülke tarafından reddedilen veya ticari anlaşmazlıklar vb. sebeplerle ihracattan geri dönen sofralık yumurta sevkiyatlarının TÜİK verilerinde "ithalat" olarak değerlendirilmesinden dolayı dahil edilmemiştir.

Ek Tablo 16. Ülkelere Göre Türkiye Tavuk Eti İhracat Miktarı (ton)

Ülkeler	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Irak	4.176	62.024	118.707	164.301	203.751	213.921	166.906	165.130	219.089
Hong Kong	4.881	18.879	20.237	24.306	40.318	44.413	38.007	30.119	42.259
Kongo	-	2.895	6.335	12.526	6.788	9.180	5.784	9.361	19.290
Suriye	-	113	647	765	23.756	19.295	17.213	12.441	17.648
Tacikistan	278	9.336	12.091	13.716	14.769	18.408	17.369	15.308	16.569
BAE	22	86	296	152	1.120	2.822	7.728	9.248	13.777
Kongo D. C.	-	1.768	4.325	5.026	7.380	11.641	9.586	7.381	11.107
Libya	-	-	9.376	12.767	10.192	11.547	15.983	10.952	10.791
Tayvan	-	-	-	-	-	-	-	-	8.566
Gürcistan	552	286	2.336	4.633	8.293	11.001	5.530	5.822	8.025
Angola	-	716	2.022	4.330	5.712	7.389	8.123	5.319	6.341
Vietnam	-	20.267	16.450	9.486	1.316	204	2.451	19.501	5.852
Katar	-	-	21	93	543	735	721	1.161	3.648
Özbekistan	3.420	1.182	3.263	3.972	1.063	1.471	367	654	2.297
S. Arabistan	-	-	-	803	762	723	769	990	1.993
Ürdün	22	269	608	678	1.475	2.603	1.007	1.190	1.983
Türkmenistan	1.123	-	63	-	-	296	114	765	1.874
Umman	-	43	143	278	459	551	707	968	1.508
Liberya	-	727	2.788	2.542	2.002	1.840	1.300	2.202	1.342
Mersin S. B.	-	-	3	-	40	198	802	2.556	1.206
Azerbaycan	6.857	7.211	8.172	6.835	6.219	4.433	2.535	3.252	938
Kuveyt	-	97	128	147	130	230	408	539	912
Ekvator G.	-	394	621	1.353	952	1.163	761	714	630
İran	-	4.632	8.408	18.288	4.475	942	-	108	592
Gana	-	76	796	1.543	1.888	369	1.488	931	571
Tayland	-	71	240	26	763	1.835	1.214	224	562

Ek Tablo 16. devamı...

Ülkeler	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
B. Hersek	1.380	2.040	4.123	3.650	3.000	2.197	1.579	1.088	541
Afganistan	21	52	103	94	72	67	22	259	393
Bahreyn	-	61	50	32	50	41	321	449	381
Gine	-	821	351	304	829	390	101	340	362
Gabon	-	208	806	809	536	319	156	116	321
Kosova	-	133	335	525	1.330	1.277	550	308	291
Haiti	-	-	-	-	-	-	-	25	224
Yemen	-	12	35	-	34	40	-	-	194
Laos	-	792	3.073	3.048	3.850	2.857	1.192	2.444	190
Tanzanya	-	-	-	-	-	26	-	-	125
K.K.T.C.	630	60	403	88	203	106	71	127	110
Çin	11.902	884	4.175	50	-	52	88	50	107
Mozambik	-	25	101	92	61	335	80	107	86
Kazakistan	18	24	14	-	-	-	44	-	80
İngiltere	-	-	-	-	-	-	-	-	77
Diğer	9.055	2.211	2.330	2.354	3.437	21.850	22.927	2.254	881
Türkiye	44.337	138.395	233.975	299.613	357.567	396.765	334.006	314.402	403.731

Kaynak: TÜİK, 2018a

Ek Tablo 17. Ülkelere Göre Türkiye Hindi Eti İhracat Miktarı (ton)

Ülkeler	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Tacikistan	453	482	421	835	1.989	1.779	285	364	1.485
Ürdün	-	105	220	133	44	-	-	873	1.288
Azerbaycan	135	26	118	500	252	307	179	229	988
BAE	93	-	91	337	281	388	384	781	955
S. Arabistan	130	-	-	-	-	-	157	738	724
Kuveyt	82	68	46	205	155	156	183	340	375
Benin	-	-	46	143	429	948	471	75	315
Gine	-	125	100	27	-	74	207	231	201
Hong Kong	75	-	21	119	68	45	183	75	133
Kongo D. C.	-	-	24	-	179	125	181	74	126
Irak	3	49	116	124	404	89	165	49	118
Liberya	-	-	-	-	50	50	31	72	103
Ekvator Ginesi	21	48	50	98	155	99	207	52	103
Kongo	-	-	-	99	91	54	43	-	78
Katar	-	-	-	-	-	-	10	10	70
Gana	127	50	25	-	104	-	78	28	54
Vietnam	-	-	-	-	-	-	52	287	26
Togo	-	-	25	-	73	120	46	-	25
Ege S. B.	24	0	8	11	43	12	18	10	19
Mauritius	-	-	-	-	-	-	12	30	13
Lübnan	-	-	-	-	-	-	-	0	10
Angola	28	-	124	216	167	126	82	-	0
K. K. T. C.	6	-	-	-	-	-	-	2	0
Bursa S. B.	-	-	3	2	5	5	5	1	0
Bahreyn	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Diğer	806	0	546	1.097	1.086	3.129	728	27	-
Türkiye	1.983	953	1.985	3.944	5.575	7.507	3.707	4.347	7.208

Kaynak: TÜİK, 2018a

Ek Tablo 18. Ülkelere Göre Türkiye Tavuk Yumurtası İhracat Miktarı (ton)

Ülkeler	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Irak	1.655	94.517	159.652	228.135	257.730	247.123	168.205	245.542	309.581
Katar	-	20	23	-	757	326	1.072	2.683	9.875
BAE	-	365	255	1.197	1.241	1.163	4.212	9.068	8.078
Afganistan	-	-	-	-	-	-	-	1.235	5.615
Suriye	-	27.320	5.309	741	6.503	21.460	24.425	16.791	3.295
Bahreyn	-	21	-	-	42	-	149	2.395	2.588
Azerbaycan	624	1.291	5.823	2.074	2.581	3.396	2.423	3.071	2.043
S. Arabistan	141	15	3	197	1.440	187	4.774	6.222	1.878
Libya	-	-	664	2.210	839	205	-	59	1.684
İran	-	72	26.851	62	-	3	944	276	1.036
Umman	-	46	-	67	148	-	17	805	1.018
Sudan	-	-	-	-	155	-	-	31	235
Kuveyt	-	24	26	46	80	44	224	210	229
Lübnan	-	-	-	-	-	-	20	135	205
Yunanistan	-	-	-	-	135	-	-	-	204
Kazakistan	-	-	-	-	-	-	-	-	154
Somali	-	-	-	-	15	20	56	179	132
Özbekistan	84	91	98	249	672	776	135	108	124
Romanya	152	-	-	-	-	-	-	-	60
İspanya	-	-	-	-	-	-	-	-	43
Ürdün	57	-	-	-	22	-	189	407	38
Gürcistan	3.136	7	75	153	1.189	1.176	11	62	33
Fildişi Kıyısı	-	-	-	-	-	-	-	53	27
Pakistan	-	-	-	-	-	-	-	-	20
Burkina Faso	-	-	-	-	-	-	-	2	3
Polonya	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Diğer	4.251	7.798	7.426	6.483	7.821	13.662	11.078	20	-
Türkiye	10.101	131.588	206.207	241.614	281.370	289.541	217.934	289.354	348.201

Kaynak: TÜİK, 2018a

Ek Tablo 19. Ülkelere Göre Türkiye Tavuk Yumurtası İthalat Miktarı (ton)

Ülkeler	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İngiltere	-	336	294	272	123	745	1.549	952	851	1.150
ABD	-	45	-	-	8	18	-	11	85	259
Brezilya	-	-	106	296	313	214	5	-	10	138
Hollanda	123	-	-	-	-	-	5	7	6	44
Almanya	29	389	-	-	-	150	337	440	426	17
Belçika	-	-	-	-	-	-	-	63	16	-
Çek Cum.	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-
Danimarka	29	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fransa	1	-	-	-	-	-	-	0	-	-
İspanya	17	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İsrail	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Macaristan	-	-	-	-	-	-	26	-	26	-
Ukrayna	-	-	-	-	-	-	-	-	79	-
Y. Zelanda	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-
Türkiye	217	777	400	568	444	1.128	1.924	1.473	1.498	1.608

Kaynak: TÜİK, 2018a

*Karşı ülke tarafından reddedilen veya ticari anlaşmazlıklar vb. sebeplerle ihracattan geri dönen sofralık yumurta sevkiyatlarının TÜİK verilerinde "ithalat" olarak değerlendirildiğinden dolayı dahil edilmemiştir.

EK 2: 2018 - 2022 PROJEKSİYONLARI METODOLOJİ NOTU

TOB, Birleşmiş Milletler Dış Ticaret Veri tabanı (UN Comtrade), Türkiye İstatistik Kurumu ve TÜRKİYEM-BİR verilerinden faydalanılarak elde edilen 2003-2016 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. 2018-2022 yılları arasındaki üretim miktarlarını tahmin edebilmek için oluşturulan ekonometrik modelde kullanılan değişkenlerin tespit edilmesinde daha önce yapılan çalışmalar, konu uzmanları ve sektör temsilcilerinin görüş ve önerilerinden faydalanılmış, birçok değişken dikkate alınmış ancak bazı değişkenlere ilişkin uygun zaman serisi verisi bulunamaması, verilerin sağlıklı olmaması ve değişkenlerin birbirlerini etkilemesi sorunu nedeniyle modelden çıkartılmıştır. Modelde kullanılan değişkenlerin ana kütle ortalamaları, varyansların eşitliği, standart sapmalar ve kalıntılar arasındaki ilişkilerin (otokorelasyon); modelin varsayılan ölçütlerini sağlama durumları incelenmiş ve değişkenler modelde kullanılabilir hale getirilmiştir. Farklı değişkenler kullanılarak elde edilen modellerde açıklama gücü çok yüksek olmakla birlikte model standart hata değeri farklılık göstermiştir. Bunlar arasında hata değeri en düşük olan model kullanılmıştır. Seçilen ekonometrik model kullanılarak gelecek dönemler için projeksiyon değeri elde etmek amacıyla kullanılan açıklayıcı değişkenler bağımsız olarak tahmin edilmiştir. Daha sonraki aşamada ise incelenen her bir bağımlı değişken için yeni bir trend fonksiyonu oluşturularak tahmin değerleri elde edilmiştir. En son aşamada da oluşturulan tahmin değerleri genel trend fonksiyonunun katsayıları kullanılarak üretim tahmini gerçekleştirilmiştir.

Tavuk Eti üretimi tahmin modelinde yer alan değişkenler:

- Tavuk Eti İhracat Miktarı (Ton)
- Dana Eti (TÜFE-TL/Kg)
- Tavuk Eti (TÜFE-TL/Kg)
- Türkiye İhracat Birim Değeri (ABD Doları/Kg)
- ABD ve Brezilya İhracat Birim Değeri (Ortalama-ABD Doları/Kg)
- Mısır ve Soya İthalat Birim Değeri (Ağırlıklandırılmış-ABD Doları/Kg)
- Piliç Yemi Fiyatı (TL/Kg)
- Enerji (Yİ ÜFE-Doğalgaz ve Elektrik Endeks Değeri)

Oluşturulan modelin $R^2=0,9975$; Ayarlı $R^2=0,9937$ ve standart hata değeri 32.694,42 olarak hesaplanmıştır. Gözlem farklarının standart sapmaya oranlanması (Student kalıntı) ile elde edilen verilerin mutlak değerlerin 2'den küçük olduğu saptanmıştır. Model istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur ($p<0,01$).

Yumurta üretimi tahmin modelinde aşağıdaki değişkenler kullanılmıştır.

- Yumurta İhracat Miktarı (Ton)
- Yumurta Fiyatları (TÜFE-TL/Kg)
- Türkiye İhracat Birim Değeri (ABD Doları/Kg)
- Mısır ve Soya İthalat Birim Değeri (Ağırlıklandırılmış-ABD Doları/Kg)
- Tavuk Sayısı (Adet)

Oluşturulan modelin $R^2=0,9337$; Ayarlı $R^2=0,8923$ ve standart hata değeri 46.704,43 olarak hesaplanmıştır. Gözlem farklarının standart sapmaya oranlanması (Student kalıntı) ile elde edilen verilerin mutlak değerlerin 2'den küçük olduğu saptanmıştır. Model istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur ($p<0,01$).

+90 312 307 60 00

+90 312 307 61 90

@ <https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM>

Eskişehir Yolu 10.km Üniversiteler Mh.
06800 Çankaya / ANKARA